

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

ЛОГІКА ЮРИДИЧНА

Навчально-методичний посібник
у схемах і таблицях

Львів
2018

УДК 16(075.8)
Л69

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 25 квітня 2018 року № 9)

Рецензенти:

А. Ф. Карась, доктор філософських наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка)

З. Р. Кісіль, доктор юридичних наук, професор (Львівський державний університет внутрішніх справ)

Л69 **Логіка** юридична: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 172 с.

ISBN 978-617-511-261-8

Навчально-методичний посібник підготовлений авторським колективом кафедри філософії та політології Львівського державного університету внутрішніх справ із урахуванням чинних вимог до такого роду робіт, відповідно до програми навчальної дисципліни «Логіка юридична» на основі теоретичного матеріалу підручника «Юридична логіка» (2016). Текст викладений, в тому числі, у вигляді таблиць і схем, що значно полегшує здобувачам вищої освіти здобути теоретичні знання про форми абстрактного мислення, формально-логічні закони, запитально-відповідальний комплекс, основи теорії аргументації та ін.

Для здобувачів вищої освіти, усіх, хто цікавиться юридичною логікою.

УДК 16(075.8)

ISBN 978-617-511-261-8

© Бліхар В.С. та ін., 2018
© ПП «Арал», 2018

Зміст

ПЕРЕДМОВА	5
Тема 1. ЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	7
1.1. Предмет та завдання юридичної логіки	7
1.2. Основні етапи розвитку логіки	9
1.3. Значення логіки юридичної у формуванні логічної культури мислення юриста	11
Таблиці та схеми	13
Семінарське заняття.....	23
Рекомендована література.....	24
Тема 2. ПОНЯТТЯ ЯК ЛОГІЧНА ФОРМА ЮРИДИЧНОГО МИСЛЕННЯ.....	25
2.1. Поняття як форма мислення	25
2.2. Співвідношення поняття та слова	26
2.3. Зміст і обсяг понять	27
2.4. Операції над юридичними поняттями	28
2.5. Логічне формування сутності кримінально-правової кваліфікації злочину	29
Таблиці та схеми	31
Семінарське заняття.....	41
Рекомендована література.....	41
Тема 3. СУДЖЕННЯ ЯК ФОРМА ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ ЮРИСТА	43
3.1. Загальна характеристика суджень. Структура суджень	43
3.2. Прості судження. Категоричні судження. Логічна модальність.....	44
3.3. Види суджень за кількісною і якісною характеристикою та їх відношення.....	45
3.4. Складні судження. Логічні сполучники в правових контекстах	46
3.5. Запитання в практиці юриста.....	47
Таблиці та схеми	49
Семінарське заняття.....	57
Рекомендована література.....	58
Тема 4. ЗАКОНИ ЮРИДИЧНОЇ ЛОГІКИ	59
4.1. Загальна характеристика логічного закону	59
4.2. Закон тотожності.....	60
4.3. Закон суперечності	61
4.4. Закон виключеного третього	62
4.5. Закон достатньої підстави.....	62
4.6. Значення законів логіки юридичної для теоретичної і практичної діяльності юристів	63

Таблиці та схеми	65
Семінарське заняття	74
Рекомендована література	75
Тема 5. УМОВИВІД В ЮРИДИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	76
5.1. Загальна характеристика умовиводу	76
5.2. Безпосередні умовиводи	77
5.3. Дедуктивний умовивід. Категоричний силізізм і основні його правила	78
5.4. Індуктивний умовивід	79
5.5. Роль і місце умовиводу при кваліфікації злочину	80
Таблиці та схеми	82
Семінарське заняття	88
Рекомендована література	89
Тема 6. ГІПОТЕЗА І ВЕРСІЯ	90
6.1. Поняття гіпотези, її структура та види	90
6.2. Версія в судовому дослідженні	91
Таблиці та схеми	93
Семінарське заняття	98
Рекомендована література	98
Тема 7. ЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТЕОРІЇ АРГУМЕНТАЦІЇ В СУДОВОМУ ДОСЛІДЖЕННІ	100
7.1. Загальна характеристика аргументації, її структура та види	100
7.2. Вимоги до доведення та спростування	101
7.3. Правила доведення та спростування в юридичній практиці	102
Таблиці та схеми	104
Семінарське заняття	115
Рекомендована література	116
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ	117
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО КОНТРОЛЮ	154
СЛОВНИК ТЕРМІНІВ	163

ПЕРЕДМОВА

Віддавна люди намагаються пізнати не лише закони природи та сутність суспільних явищ, а й таємниці людського мозку. Ще в XVII ст. англійський філософ Ф. Бекон зазначав, що знання і могутність людини збігаються. «Знання – це сила», – писав він. Однак шлях до осягнення істини є тернистим. Отримати істинне знання без допомоги спеціальних прийомів практично неможливо.

Для того щоб людина ефективніше використовувала нові методи та винаходи, в неї має бути бездоганне, логічно правильне мислення. Поряд із законами розвитку природи та суспільства наявні також закони мислення. Людина віддавна прагнула пізнати закони правильного мислення, тобто логічні закони. Наука логіка допомагає пізнанню цих законів.

Відтак, людина, що опанувала логіку, мислить чіткіше, набагато рідше помиляється, її аргументація завжди є переконливішою, ніж у того, хто не послуговується логікою.

Юридична логіка, будучи взаємопов'язаною із загальною логікою та правом, повинна використовувати всю низку засобів сучасної логічної теорії доведення, насамперед її дедуктивні форми.

Отже, логіка як учення про правильне мислення, питання та відповіді, формування нових гіпотез і доказів є необхідною для кожної розумної людини. Сьогодні інтерес до неї зумовлений багатьма обставинами, насамперед значним розширенням сфери логічного знання.

Специфічною сферою застосування логічного знання є право. Високі вимоги до законотворчості, правозастосування і правової теорії поширюються також на професійне мислення юриста. Оскільки юридична практика ґрунтується на чіткому знанні й однаковому застосуванні законів, то вона стає строго регламентованою, набуває раціонального стилю. Знання логіки дає змогу юристу точно й аргументовано висловлюватися, помічати неузгодженість у показаннях потерпілих, свідків, підозрюваних, а також у наявних письмових джерелах, допомагає переконливо спростовувати хибні докази опонентів, правильно складати план роботи, оформлювати службові документи, висувати слідчі версії тощо.

Головна дидактична мета навчально-методичного посібника полягає в тому, щоб допомогти майбутнім юристам здобути теоретичні знання про форми абстрактного мислення, формально-логічні закони, комплекс запитань-відповідей, основи теорії аргументації.

Посібник охоплює основні розділи курсу класичної логіки.

Зрозуміло, що вивчення логіки юристом не може замінити спеціальних правових знань. Однак воно сприяє тому, щоб кожен майбутній правознавець став висококваліфікованим фахівцем у своїй галузі. Недарма А. Коні вважав, що освічений юрист повинен бути людиною, в якій загальна освіта випереджає спеціальну. А в системі загальної освіти одне з провідних місць належить формально-логічній підготовці. Саме тому, на думку К. Ушинського, логіка повинна бути головною серед усіх наук. Розвиваючи здатність правильно мислити, логіка дає знання, необхідні для ґрунтовного засвоєння здобувачами вищої освіти профільних юридичних дисциплін.

Логіка, маючи прикладний характер, дає змогу здобувачам вищої освіти засвоїти теорію та навчитися застосовувати на практиці логіку наукового дослідження, логіку ухвалення рішень (і в умовах визначеності, і невизначеності та ризику), логіку суперечки, спілкування, логіку конфліктів (міжособистісних, політичних, економічних) тощо.

Проблеми, що можуть виникнути під час вивчення теоретичних положень і які складно розв'язати за допомогою засобів, викладених у цьому **навчально-методичному посібнику**, необхідно вирішувати, використовуючи рекомендовану додаткову літературу.

Вивчення формально-логічних проблем вимагає кропіткої праці. Тому необхідно зрозуміти суть проблеми, послідовно вивчати матеріал.

Тема 1

ЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Предмет та завдання юридичної логіки

1.2. Основні етапи розвитку логіки

1.3. Значення логіки юридичної у формуванні логічної культури мислення юриста

Ключові терміни та поняття: юридична логіка, логіка античності, середньовічна логіка, логіка нового часу, культура мислення юриста, юридична діяльність.

1.1. Предмет та завдання юридичної логіки

Логіка – вид знань, що розглядає застосування загальної логіки в конкретній специфічній сфері людської діяльності – юриспруденції. Логіка охоплює всі положення науки логіки, демонструючи водночас їх особливості та значення для юридичної діяльності. Оскільки вона є галуззю практичної логіки та результатом взаємодії логіки та юриспруденції, то в ній повинні не тільки співіснувати, а й взаємодіяти два напрями досліджень: від логіки до права (прикладна логіка) та від права до логіки (логогенез, протологіка).

Юридична логіка гармонізує прикладний та креативний аспекти вивчення формального мислення, забезпечує не тільки адекватне розуміння взаємодії логіки та права, але й їх подальший розвиток, удосконалення з метою досягнення цілісного, гармонійного буття людини.

Отож усі юридичні дослідження вимагають повноти дотримання логічної форми, законів і правил міркування, вони надають логіці виняткової актуальності, що має юридичну значущість. Логіка, її закони та правила входять до предмета юридичної діяльності.

Юридична діяльність – це система юридично значущих, законодавчо регламентованих дій та операцій, спрямована на задоволення публічних і приватних інтересів. Вона являє собою різновид соціальної діяльності. Їй притаманні основні риси будь-якої соціальної діяльності: предметність, доцільність, упорядкованість, вибірковість, системність, планомірність, самоорганізованість тощо.

Підпадаючи під сферу правового регулювання, соціальна діяльність одержує юридичні властивості, які дозволяють розглядати її як самостійний вид діяльності.

Вона є різноманітною й охоплює такі напрями, як правотворчість (законодавча діяльність), правовстановлення (визнання й юридичне закріплення прав і обов'язків особи) та правозастосування (правосуддя, правовий захист, правова охорона). У всіх цих виявах юридична діяльність пов'язана з вирішенням правових питань. І рішення має обов'язкову силу, якщо відповідає правовим законам та законам логіки; у протилежному випадку – воно юридично нікчемне і не потребує виконання. Тому важливо розуміти *значення логіки для юридичної діяльності*.

1. Юридична діяльність – діяльність виключно розумова. Як і будь-яка інша діяльність, юридична діяльність складається з таких основних компонентів: мотиваційного, інтелектуального, фізичного та духовного. Останній визначає зміст і соціальну спрямованість діяльності та впливає на відповідальність особи за реалізовану діяльність.

2. В юридичній діяльності поряд із загальними використовуються також спеціальні правові поняття, є своя юридична мова.

3. Юридична діяльність має переважно опосередкований характер.

4. Юридична діяльність – пізнавальна діяльність, а будь-яке пізнання відбувається в логічній формі.

5. Юридична діяльність – діяльність, спрямована на встановлення істини, тобто відповідність між юридичною оцінкою та висновками про фактичні обставини події.

6. Юридична діяльність – процедурна діяльність, яка виконується в певному порядку, регламентованому законом.

7. Юридична діяльність – діяльність, пов'язана з доказуванням.

8. За правилами юридичної логіки вирішуються також організаційні, тактичні та методичні питання юридичної діяльності.

Отже, юридична логіка посідає в юридичній діяльності важливе місце, впливаючи на якість юридичних положень, висновків і рішень, а також забезпечуючи аналіз юридичних фактів.

1.2. Основні етапи розвитку логіки

Логіка античності (VI ст. до н. е.). Виникнення логіки належить до тих часів, які німецький учений К. Ясперс визначив як «осьовий час». У цей період (VI–V ст. до н. е.) одразу в декількох центрах тодішньої цивілізації – *Китаї, Ірані, Греції та Індії* формується і розвивається логіка (а саме: формальна) як окрема філософська дисципліна.

Незважаючи на тривалий період і особливий підхід до розвитку логіки, в Стародавній Індії склалась її лише одна завершена система – навья-ньяя, що в перекладі означає «нова логіка». Тут логіку розглядають як нову науку, яка сприяє більш повному та об'єктивному пізнанню себе і навколишнього світу, а також отриманню правдивої інформації.

Виникнення логіки Стародавнього *Китаю*, за даними сучасних учених-істориків, відбувалося в періоди *Чуньцю і Чжаньго*, які відомі завдяки виникненню нового поняття «філософська дискусія». Серед відомих представників філософських учень, які розвивали ідеї логіки, варто виокремити *Конфуція та Моцзи*.

До філософських шкіл, які тоді були у Китаї, можна віднести мінцзе (школа імен), фацзя (школа законів), жуцзя (розвивала конфуціанські ідеї) і моцзя (школа моїстів). Унаслідок діяльності цих шкіл поступово формувалася більш-менш струнка система логіки.

Найдокладніше теоретичні проблеми логіки були розроблені та систематизовані в *Стародавній Греції*. Саме тут проблеми логіки були розглянуті та розроблені найдокладніше. Логічні питання розглядали такі філософи, як *Парменід і Зенон* (представники елейської філософської школи), *Геракліт, софісти Протагор, Горгій та інші, Демокріт і Арістотель*. Діяльність цих філософів стосувалася питань теорії мислення.

Одним із найвідоміших філософів і вчених Давньої Греції був **Арістотель** (384–322 рр. до н. е.). Він систематизував логіку як науку. Логічній проблематиці присвячені такі роботи Арістотеля: «Категорії», «Про тлумачення», «Аналітики», «Топіка» і «Про софістичні спростування». Учений відокремив зміст та форму думки

від форм мови, тобто розділив мислення і мову; визначив основні форми думки, сформулював принципи мислення, нині їх зазвичай називають основними законами логіки, або основними законами правильного мислення (закон тотожності, закон несуперечності, закон виключеного третього); розробив особливу форму міркування (категоричний силігзм) і теорію доказів; класифікував логічні помилки (паралогізми і софізми).

Під предметом науки логіки Арістотель розумів основні форми думки, їх структурні особливості та залежності, закони і найпоширеніші помилки, можливі у разі порушення цих законів.

Логіка середньовіччя (V–XI ст.) значною мірою була підпорядкована інтересам богослів'я. В Європі у період середньовіччя державній християнській ідеології були підпорядковані не лише наука, а й політика, культура та логіка. Остання використовувалася як інструмент, засіб обґрунтування догм церкви, вчення, яке було неупередженим, загальноприйнятним інструментом полеміки, критики, обґрунтування та доведення. Найвідомішою постаттю цього періоду можна вважати Михайла Псьола (1018–1096). Він запровадив буквене (давньогрецьке) позначення суджень, спеціальні слова – модуси фігур силігзму. Окрім того, у період середньовіччя є і цікаві приклади несхоластичної логіки – *Абеляр, У. Шервуд, П. Раме, Д. Скот, В. Бурлей, У. Оккам, Ж. Бурідан, А. Саксонський* та ін.

У цей період теоретичний пошук у логіці розгорнувся навколо проблеми пояснення природи загальних понять (реалісти – *А. Кентерберійський та Т. Аквінський, номіналісти: І. Росцелін та У. Оккам*).

Логіка Нового часу (XVII–XIX ст.). На початку Нового часу *Ф. Бекон* (1561–1626) і *Р. Декарт* (1596–1650) виступили проти арістотелівської логіки, яку спотворила схоластика середньовіччя. Вони спробували створити логіку відкриттів, що дає змогу за допомогою спостережень, досвіду, експериментів відображати природний світ і його властивості відповідно до природи цього світу, адекватніше, ніж це було в арістотелівській середньовічній логіці. Ф. Бекон та Р. Декарт відкрили нові методи наукового пізнання: індуктивний та дедуктивний.

Німецький мислитель *І. Кант* виступив проти абсолютизації законів логіки та запропонував для подолання обмеженості загальної (формальної) логіки, яка неминуче суперечить сама собі, коли намагається пізнати «річ в собі», створити нову (трансценденталь-

ну) логіку. У ній логічні форми розглядаються як апіорні (додосвідні) властивості розуму. Його учень *Г. Гегель* запропонував діалектичну логіку, згідно з якою відбувається перехід від якісних змін до кількісних.

Сучасна логіка визначається двома основними напрямками: класична логіка та некласична логіка. Найважливішими напрямками сучасної класичної логіки є логіка висловлювань, логіка предикатів, які розвивали наприкінці XIX – початку XX ст. *Г. Фреге, Ч. Пірс, Б. Рассел і А. Норт Вайдгед*. Про некласичну логіку йдеться тоді, коли заперечується принаймні один із двох принципів класичної логіки (принцип двозначності і/або принцип екстенсійності).

1.3. Значення логіки юридичної у формуванні логічної культури мислення юриста

В сучасній логічній практиці широко використовується весь арсенал логічних засобів: визначення (юридичних понять), поділ (наприклад, класифікація злочинів), версія (як вид гіпотези), умовивід (наприклад, в обвинувальному чи виправдовувальному вирокі), доведення та спростування (наприклад, під час досудового розслідування та судового розгляду).

Предметом судового розгляду, є як правило, подія, що вже відбулася. *Процес доказування* – це специфічна форма пізнання істини при розслідуванні кримінальних та адміністративних правопорушень. Тут головну роль відіграють логічні засоби пізнання, в першу чергу, умовивід.

Змістовну основу формально-логічної культури мислення юристів, яка утворюється і розвивається засобами формальної логіки, складає глибоке знання таких компонентів:

– формально-логічних принципів та законів, що служать відправним пунктом для реалізації вимог логіки в юридичній практиці;

– форм абстрактного мислення – понять, суджень, умовиводів, гіпотез, теорій та ін.;

– методів пізнання і виявлення логічних зв'язків, які мають формально-логічну природу;

– логічних операцій: узагальнення, обмеження, визначення і ділення понять, перетворення суджень та ін.;

– сукупності численних правил і вимог, які випливають з формально-логічних законів, структури думки, методів побудови суджень;

– засобів, прийомів і способів забезпечення доказовості і переконливості юридичної теорії і практики, професійної мови;

– застережень від можливих логічних помилок умисного (софістичного) чи неумисного (паралогічного) характеру.

Культура абстрактно-логічного мислення складає найважливіший елемент фундаменту логічної культури юриста. Вона **включає в себе:**

а) певну сукупність знань про засоби розумової діяльності і їх форми, що посилюють світоглядну і методологічну позицію формально-логічного рішення найбільш типових проблем, що висуваються юридичною практикою;

б) уміння використати ці знання в процесі мислення;

в) стійкі навички формування структурованої і переконливої думки, забезпечення надійного самоконтролю в процесі мислення.

Отже, знання формальної логіки допомагає юристові:

1) свідомо використовувати принципи правильного мислення, чітко формулювати структуровану і переконливу думку, самостійно мислити, розвивати і дисциплінувати свої розумові здібності, удосконалювати формальний апарат мислення;

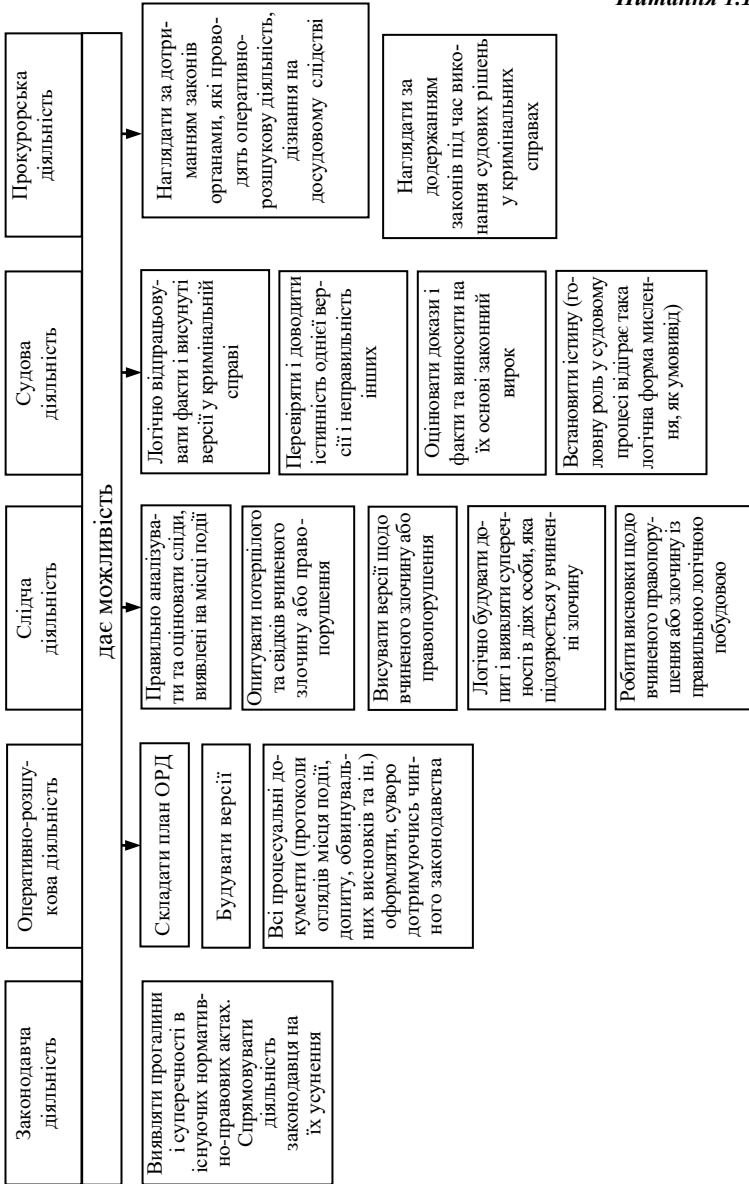
2) розвивати логічно струнку і аргументовану професійну мову забезпечувати її наукову переконливість;

3) логічно правильно складати офіційні юридичні документи: протоколи, акти, висновки, огляди, накази, директиви і т. п.

Таблиці та схеми

Питання 1.1

Значення логіки для працівників правоохоронних органів

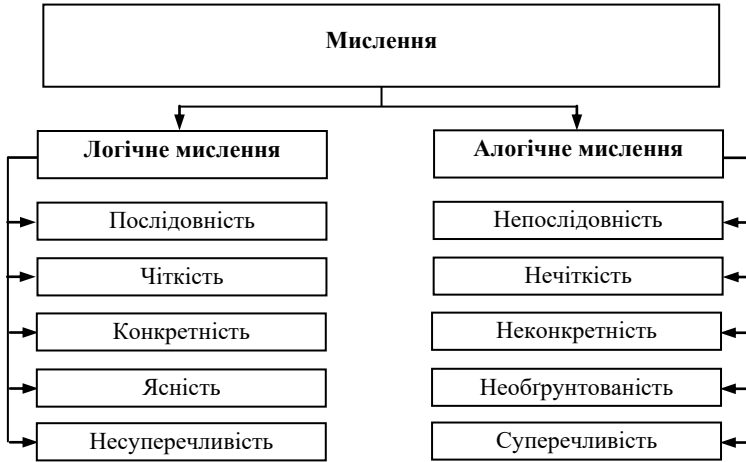

**ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ЛОГІКИ
(ВІД ДАВНЬОІНДІЙСЬКИХ ДЖЕРЕЛ)**

Часові рамки	Назва етапу	Напрямок логіки	Засновник
VI–V ст. до н.е. – II ст. н.е.	Перший	Рання буддистська логіка	Готама
III–V ст.	Другий	Логіка вайшешика і ньяя	Васубандху
VI–VIII ст.	Третій	Розквіт буддистської логіки, логіка джайністів, санкх'я, міманса, веданта	Дхармакірті Дигнага

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ЛОГІКИ

Часові рамки	Назва етапу	Розділ (напрямок логіки)	Засновник
IV ст. до н.е. – друга половина XIX ст.	Перший (традиційний)	Традиційна (арістотелівська) логіка	Арістотель
Друга половина XIX ст. до нашого часу	Другий (сучасний) Перший підетап другого етапу Другий підетап другого етапу	Сучасна логіка , яка складається з: класичної логіки (логіка висловлювань, логіка предикатів); некласичної логіки (алетична логіка, епістимічна логіка, деонтична логіка, темпоральна логіка, логіка дії, логіка імперативів та ін.)	Г. Лейбніц; Б. Рассел, А. Уайтхед К. Твардовський А. Марков, Г. Х. фон Врігт

Рациональне мислення – мислення, яке реалізується в точних логічно визначених термінах

Ірраціональне мислення – мислення, яке неадекватно відображає процеси і явища, «несвідоме», «неосмислене»

Мислення – це відображення об’єктивної діяльності в думках людей в абстрактній формі через поняття, судження, умовивід. Воно суттєво відрізняється від таких чуттєвих форм відображення, як відчуття, сприйняття і уявлення.
 Мислення за своєю природою має суспільний характер. Це означає, що воно виникає і розвивається з появою людини і суспільства. Отже, за своєю природою мислення є суспільним, воно неможливе без мови та спілкування людей

Абстрагування

Це уявне виділення істотних ознак предмета і відокремлення від маси інших властивостей (*держава, право, закон, Кримінальний кодекс, правоохоронець*)

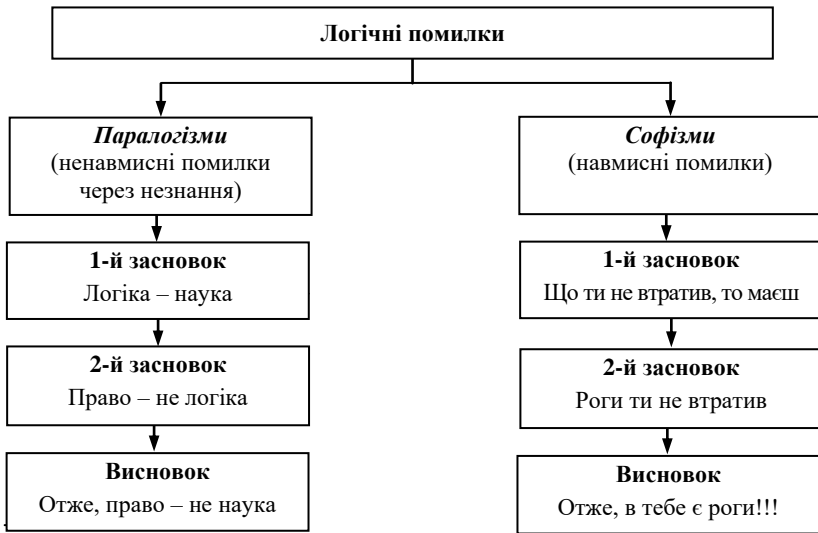

У сучасній юридичній теорії і практиці широко використовується весь багатий арсенал логіки як науки. Починаючи з визначень і закінчуючи доказом, гіпотезою і версією. Для успішного використання всього логічного арсеналу необхідно досконало ним володіти. Стати хорошим фахівцем-юристом означає, по-перше, володіти високою правовою культурою, а по-друге – високою логічною культурою. У складних ситуаціях розслідування неможливо досягти успіху в розкритті злочину без знання основ діалектичної і формальної логіки, без вміння слідчого творчо мислити, без здатності його до логічних суджень і умовиводу.

Оволодіння навичками логічного мислення має важливе значення для юристів, специфіка роботи яких полягає у постійному застосуванні логічних прийомів і методів: визначень, класифікацій, поділів, аргументації і спростувань.

І.В. Хоменко

Платон у своїй «Державі» позбавив права на дискусію людей з розумом слабким і нерозвинутим...

Мішель де Монтень

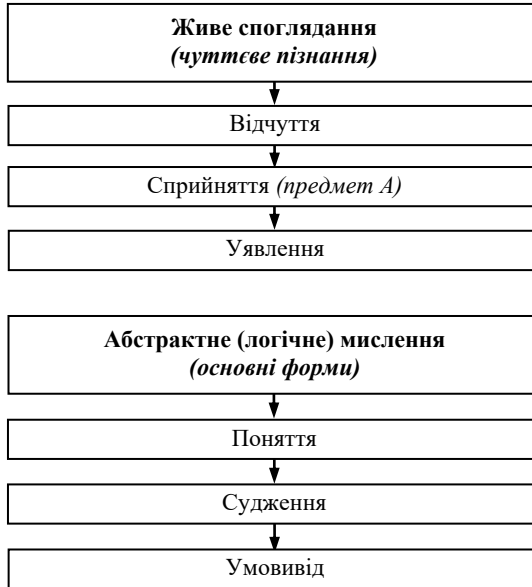
Чудова думка втрачає свою цінність, коли вона погано висловлена.

Ф. Вольтер

Немає ніякої галузі суспільного життя, де б порушення законів логіки і побудови неправильного умовиводу, де приведення хибних аргументів могли б спричинити таку велику шкоду, як у галузі права.

В. М. Кудрявцев

Процес пізнання

Пізнання – складний діалектичний процес проникнення людського розуму в суть речей, процесів і явищ, в їх закономірні зв’язки і відносини.

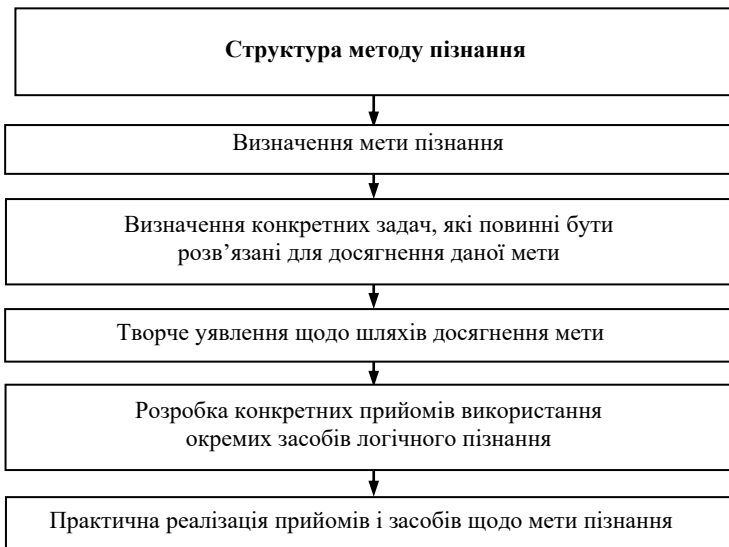
Абстракція (лат. abstraction – віддалення, відволікання) – процес свідомого виділення, розчленування окремих або загальних ознак, властивостей і відношень конкретного предмета або явища, які цікавлять нас в даний момент, і свідомого відокремлення їх від множини інших ознак, властивостей, зв’язків, відношень цього предмета або явища.

Мислення бере у предметів і явищ загальне, суттєве і відокремлюється (абстрагується) від другорядного, не суттєвого.

Боротьба правоохоронців за правду за істину неможлива без логікогносеологічного процесу пізнання. Шлях до істини складний. Досягнути істини – це означає захистити людину, її свободу, честь і гідність.

Істина є велике слово. Якщо дух і душа людини ще здорові, то у неї при звуках цього слова повинні вище підніматися груди.

Г. Гегель

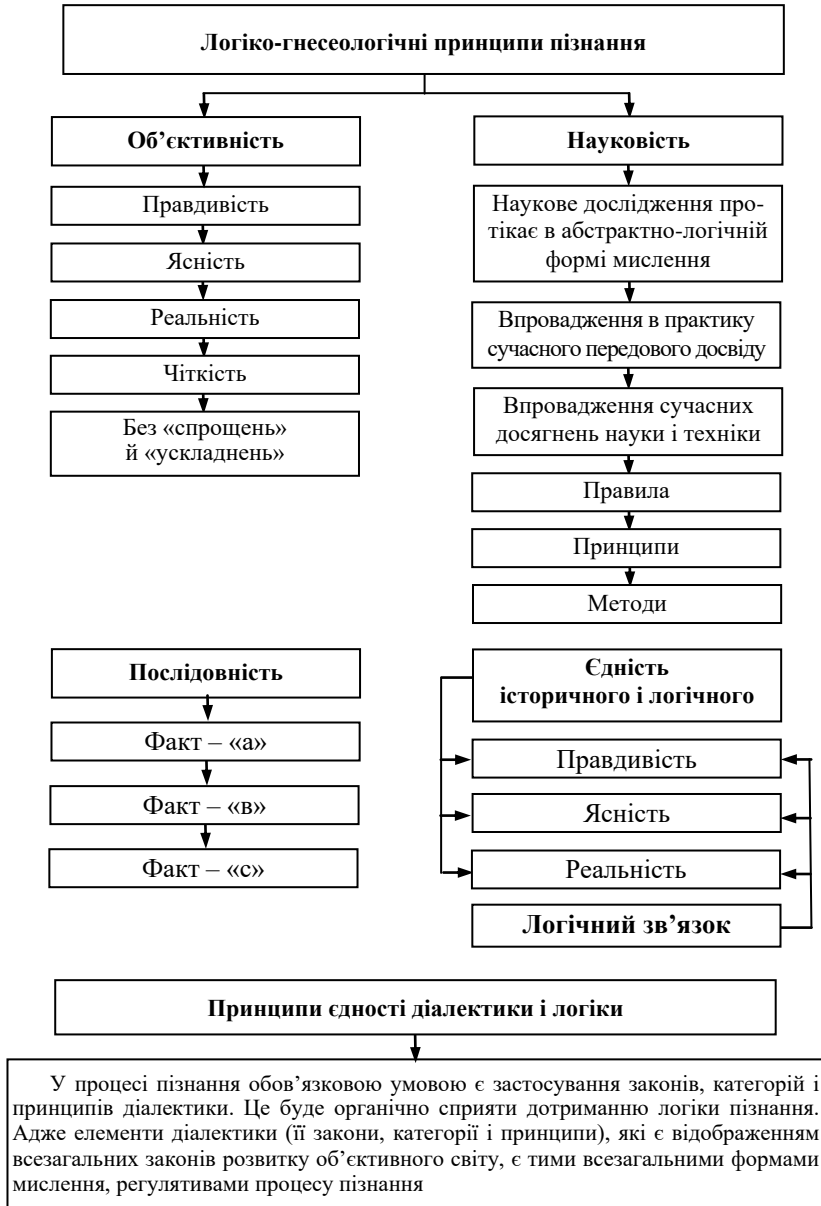

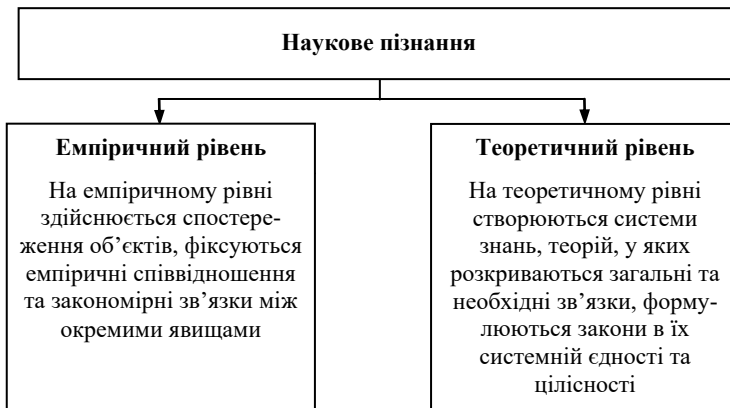
Пізнання – складний діалектичний процес проникнення людського розуму в сутність речей, процесів і явищ в їх закономірні зв'язки і відносини. Логіко-філософський підхід до аналізу процесів і явищ об'єктивної дійсності забезпечує отримання глибоких і достовірних знань в пізнанні оточуючого світу.

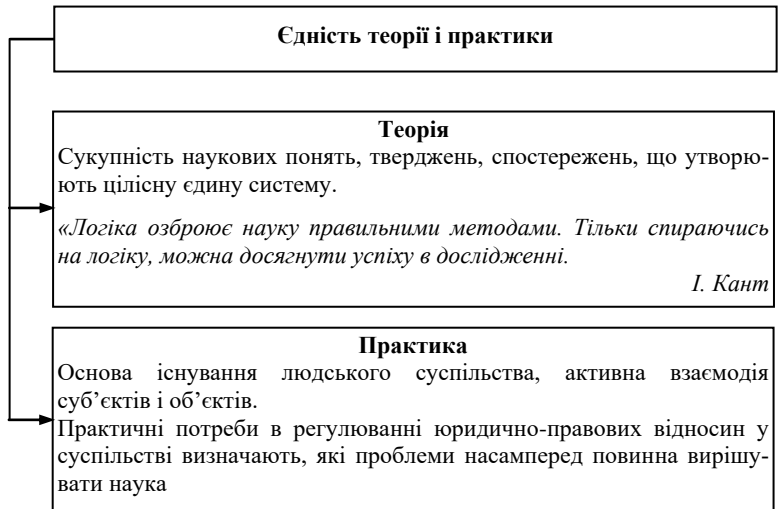
Проблема пізнання – одна з найактуальніших не тільки у філософії, а й у праві. Чітке усвідомлення всіма правниками важливості логіко-філософських теоретичних концепцій пізнання істини озброює їх не тільки знаннями, а й науково-логічними методами як ефективним знаряддям у виконанні свого професійного обов'язку, який полягає насамперед у правотворчості та активній протидії злочинності, захисті прав і свобод людини і громадянина.

Залежно від того, встановлена у кримінальній справі істина чи її встановити не вдалося, залежить доля людини.

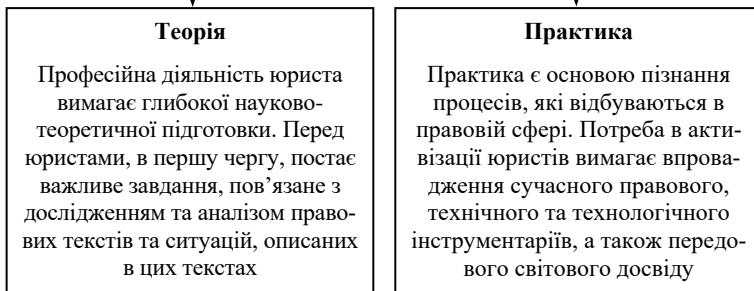
У розслідуванні кримінальної справи Кримінально-процесуальний закон чітко регулює і процес пізнання, його зміст та форму.

**Роль теорії і практики
в професійній діяльності юриста**

Семінарське заняття

Тема 1. «Логіка юридична як наука про мислення»

Освітня мета: поглибити та закріпити знання теоретичних положень логіки юридичної та її значення; розглянути розвиток логіки юридичної в Україні.

Виховна мета: формування у здобувачів вищої освіти почуття відповідальності за власну культуру мислення, знання логіки юридичної

План

1. Предмет логіки юридичної як науки.
2. Історія логіки юридичної як науки.
3. Функції і принципи логіки юридичної.
4. Значення логіки юридичної для юристів.

Ключові терміни та поняття: логіка юридична, наука, об'єктивна логіка юридична, суб'єктивна логіка юридична, функції логіки юридичної, методи логіки юридичної, принципи логіки юридичної, теоретична логіка юридична, практична логіка юридична.

Індивідуальні освітньо-дослідні теми:

1. Особливості взаємозв'язку логіки та права.
2. Основні проблеми культури мислення юриста.
3. Особливості логічного пізнання.
4. Історія розвитку логіки.
5. Історія розвитку логіки в Україні.
6. Логіка і юриспруденція.
7. Основні напрями сучасної логіки.
8. Розвиток логіки в працях Декарта і Лейбніца.
9. Роль логіки у формуванні правильного мислення людини.
10. Логіка середніх віків і епохи Відродження.
11. Мислителі античності та їх роль у розвитку логіки юридичної.
12. Мислителі Нового часу (Ф. Бекон, Р. Декарт, Г. Лейбніц), їх внесок у розвиток логіки юридичної.
13. І. Кант – родоначальник німецької класичної філософії і його роль у розвитку логіки юридичної.
14. Г. Гегель про роль і місце логіки юридичної у науковому пізнанні.

15. Роль логіки юридичної в теоретичній і практичній діяльності правників України.

Рекомендована література

Обов'язкова:

1. Юридична логіка: підручник / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – 248 с.
2. Арутюнов В. Логіка: навч. посібник для економістів / В. Арутюнов, Д. Кирик, В. Мішин. – К.: КНЕУ, 2000. – 144 с.
3. Бандурка О. Курс логіки: підручник / О. Бандурка, О. Тягло. – К.: Літера ЛТД, 2002. – 160 с.
4. Бондар Т. Логіка: навч. посібник / Т. Бондар. – К.: КУБГ, 2010. – 247 с.
5. Жеребкін В. Логіка: підручник для юридичних вузів і факультетів / В. Жеребкін. – К.: Знання, 1999. – 208 с.
6. Жоль К. Вступ до сучасної логіки / К. Жоль. – К.: Либідь, 2002. – 152 с.
7. Пань Шимо. Логика Древнего Китая / Пань Шимо // Философские науки. – 1991. – № 11. – С. 174–178.
8. Тофтул М. Логіка: посібник / М. Тофтул. – К.: Академія, 2002. – 368 с.
9. Хоменко І. Логіка юристам: підручник / І. Хоменко. – К.: Четверта хвиля, 1998. – 283 с.

Додаткова:

1. Бартон В. Логика: учеб. пособие / В. Бартон. – Мн.: Новое издание, 2001. – 333 с.
2. Бондар Т. Філософія мови: хрестоматія / Т. Бондар. – К.: КУБГ, 2011. – 90 с.
3. Гегель Г. Ф. В. Энциклопедия философских наук / Г. Ф. В. Гегель – М.: Мысль, 1974. – Т. 1. – 452 с.
4. Демидов И. Логика: учеб. пособие для юридических вузов / И. Демидов. – М.: Юриспруденция, 2000. – 208 с.
5. Тур М. Логіка: посібник для студентів фінансово-економічного профілю / М. Тур. – К.: КНУТД, 2004. – 238 с.
6. Челпанов В. Учебник логики / В. Челпанов. – М.: Научная Библиотека, 2010. – 128 с.

ПОНЯТТЯ ЯК ЛОГІЧНА ФОРМА ЮРИДИЧНОГО МИСЛЕННЯ

2.1. *Поняття як форма мислення*

2.2. *Співвідношення поняття та слова*

2.3. *Зміст і обсяг понять*

2.4. *Операції над юридичними поняттями*

2.5. *Логічне формування сутності кримінально-правової кваліфікації злочину*

Ключові терміни та поняття: *поняття, обсяг поняття, зміст поняття, родові і видові поняття, одиночні, загальні, збірні, нульові хибні, нульові гіпотетичні поняття, реєстровані, нереєстровані, абстрактні, конкретні, позитивні, негативні, відносні, безвідносні, сумісні і несумісні поняття, відношення тотожності, підпорядкування, перетину, співпідпорядкування, протилежності і суперечності.*

2.1. Поняття як форма мислення

Логіка як наука займається вивченням основних форм мислення людини. Форма мислення – категорія, яка характеризує структуру, спосіб утворення і взаємозв'язку думок, що відображають предмети і явища дійсності.

Поняття – форма мислення, що відображає визначену множину (клас) предметів або явищ дійсності в їх загальних та істотних ознаках. Наприклад, «позивач» – це поняття, яким охоплюється визначена кількість осіб (фізичних і юридичних), які звертаються до суду за захистом свого порушеного або оскаржуваного права.

На відміну від сприйняття і уявлення, які є образами конкретних предметів або явищ, поняття відображає певну сукупність, множину (клас) однорідних предметів або явищ, і як наслідок воно стає абстракцією, абстрагованістю від дійсності.

Кожен предмет або явище, що характеризується відповідним поняттям, має визначену множину ознак. Під ознакою розуміють

те, що характеризує, відображає предмет або явище, його прояви; ознаки розкривають властивості, якості і відносини відповідних предметів (явищ).

Поняття відображає такі ознаки множини, які, *по-перше*, характерні для кожної одиниці цієї множини, *по-друге*, розкривають сутність цієї одиниці і всієї множини в цілому, і, *по-третє*, у своїй сукупності відмежовують дану множину від будь-якої іншої. Такі ознаки називають істотними, на відміну від інших – неістотних. Наприклад, поняття «крадіжка» включає в себе таку суттєву ознаку, як «викрадення чужого майна таємним способом». Будь-яка дія, що не має цієї ознаки, не може визнаватися крадіжкою, і навпаки, будь-яка дія, що має цю ознаку, є крадіжкою, при цьому не мають значення інші конкретні ознаки: місце і час вчинення дії, стать обвинувачуваного, обставини заволодіння чужим майном і т. п. – це ознаки неістотні.

Поняття не відображає всіх істотних властивостей предметів (явищ), воно включає в себе тільки ті ознаки, які є істотними для даного, конкретного відношення.

Від точності класифікації поняття залежить оцінка предмета (явища), зокрема правопорушення, характеристика його юридичної природи та юридичних наслідків. Тому при класифікації понять важливо дотримуватися відповідних логічних вимог, зокрема визначення та поділу понять.

2.2. Співвідношення поняття та слова

Поняття в мові виражається за посередництвом слова, яке характеризується двома ознаками: воно має план вираження, тобто фонетичну (звук) та графічну (письмо) оболонки, і план змісту, а саме виконує функцію позначення чогось. Слово – це знак, який окреслює думку.

Оскільки слова виражають поняття, то до слів можна застосувати всю шкалу поділу понять. Окрім того, слова можна також поділити на однозначні та багатозначні. Однозначне слово (*terminus univocus*) використовується до різних речей в одному значенні. Багатозначне слово (*terminus æquívocus*) розкриває в певних речах різні значення.

Задля забезпечення точності мовних висловлювань потрібно дотримуватися таких принципів:

1. *Принцип однозначності*. Відповідно до цього принципу, слово повинно означувати один денотат.

2. *Принцип предметності*. Слова за посередництвом понять виражають певні предмети, їхні характеристики та зв'язки між ними.

3. *Принцип взаємозамінюваності*. Відповідно до цього принципу, два слова, які означають один і той же денотат, можуть замінюватися один одним.

Важливою характеристикою співвідношення слова та його значення є його розміщення в реченні (суппозиція).

2.3. Зміст і обсяг понять

Зміст поняття складає сукупність істотних ознак, якими володіють предмети або явища, що відображаються поняттям. Наприклад, зміст поняття «потерпілий» включає в себе ознаки особи, якій заподіяно моральну, фізичну або матеріальну шкоду.

За своїм змістом поняття поділяються на позитивні і негативні. Позитивне поняття містить ознаки, які є власними ознаками розкритих предметів або явищ. Негативне поняття характеризується відсутністю певних ознак, воно вказує на ознаки, які відсутні у предмета або явища.

Предмети або явища, що відображаються одним поняттям, можуть бути або не бути схожими з предметами або явищами, які відображені іншим поняттям. Такі поняття вважаються порівнянними або непорівнянними.

Обсяг поняття – це кількість предметів або явищ, яким притаманна та чи інша ознака, що складає зміст певного поняття.

Обсяг і зміст поняття перебувають в обернено пропорційній залежності між собою: зі збільшенням обсягу зміст поняття зменшується, із зменшенням – збільшується.

Залежно від кількості предметів або явищ, які становлять обсяг поняття, вони поділяються на загальні, часткові та одиничні.

Загальні поняття поділяються на реєструючі, тобто такі, які відображають множину об'єктів, що можна перелічити (наприклад, поняття «склад злочину» – реєструє, оскільки всі його елементи зазначені в Кримінальному кодексі України) і нерєструючі, тобто ті, що відображають об'єкти, які не можна перелічити, наприклад поняття «злочинець».

Часткове поняття – поняття, до складу якого входить частина множини розкритих предметів або явищ, відображених у ньому та об'єднаних ознакою, не властивою всій множині.

Одиничне поняття – поняття, що відображає один єдиний предмет або явище. Цей предмет (явище) може вичерпувати собою всі множину.

Порівнянні поняття за своїм обсягом діляться на сумісні і несумісні. Сумісні поняття – це поняття, обсяг одного з яких повністю або частково збігається з обсягом іншого поняття. До несумісних понять належать ті, які за обсягом не збігаються.

Несумісні поняття також між собою знаходяться в певних відношеннях: протилежності або протиріччя (одне з понять виключає ознаки іншого і одночасно вказує на інші ознаки).

Сумісні поняття між собою знаходяться у відношеннях тотожності, підпорядкування, супідрядності.

2.4. Операції над юридичними поняттями

Визначенням поняття називається логічна операція, яка дозволяє розкрити його зміст. Зміст поняття – це сукупність розкритих у понятті істотних, взятих у певному взаємозв'язку і в певному відношенні ознак предметів або явищ. Основним прийомом визначення понять є визначення через найближчий рід і видову відмінність.

Залежно від того, що являє собою видова відмінна ознака, родо-видове визначення поняття поділяють на предметне, генетичне, операційне (функціональне) і номінальне.

Правила визначення понять:

- 1) визначення повинно бути відповідним;
- 2) визначення не повинно утворювати замкнутого кола;
- 3) визначення має бути недвозначним, чітким і ясним;
- 4) поняття, яке ми визначаємо повинно мати тільки один сенс;
- 5) визначення не повинно бути тільки негативним або позитивним, а має містити також і стверджувальні, позитивні (негативні) ознаки.

З'ясування поняття передбачає не тільки його визначення, а й операцію поділу поняття. *Поділити* поняття – означає встановити його обсяг, тобто назвати всі предмети або явища, які воно відображає.

Поряд з такими логічними операціями, як визначення та поділ поняття, можна також виокремити його узагальнення та обмеження. *Узагальнення* поняття полягає в тому, що для того чи іншого конкретного поняття шукають інше, ширше, родове поняття по відношенню до нього. *Обмеження* поняття – операція, зворотна до узагальнення, сутність якої полягає в знаходженні для певного конкретного поняття іншого, менш широкого по відношенню до нього.

Крім цього, щодо понять можна здійснити такі операції, як складання, множення та заперечення.

2.5. Логічне формування сутності кримінально-правової кваліфікації злочину

Одним із завдань юридичної діяльності є надання правової оцінки дії (бездіяльності), яку вчинила певна юридична чи фізична особа. Здійснити таку оцінку означає визначити поняття, яким можна описати цю дію (бездіяльність). Визначення поняття вчиненої дії (бездіяльності) відбувається згідно з логічними та юридичними правилами.

У праві під кваліфікацією звичайно розуміють оцінку діяння відповідно до нормативно-правових актів, визначення того, під яку правову норму «підпадає» це діяння (бездіяльність). *Кримінально-правова* кваліфікація характеризується тим, що:

1) оцінці підлягає не будь-яка поведінка особи, а та, яка хоча чимось нагадує злочин – діяння, передбачене КК;

2) оцінка здійснюється на підставі норм, викладених у КК.

Кваліфікація злочинів – процес встановлення відповідності (тотожності) між юридично значущими ознаками злочину (фактичний склад злочину) і ознаками злочину, передбаченими КК (юридичний склад злочину), та формулювання висновку про наявність чи відсутність такої відповідності (тотожності)¹.

Правильна кваліфікація злочинів – необхідна умова забезпечення законності в боротьбі зі злочинністю. У свою чергу *неправильна кваліфікація* веде до порушення прав і законних інтересів як

---

¹ Теорія класифікації злочинів. Мультимедійний посібник / А. В. Савченко, В. В. Кузнецов, Л. О. Кузнецова, Л. Є. Вільхова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_tkz/Files/avtoru.htm

держави, так і окремих громадян, перешкоджає нормальному здійсненню правосуддя, підриває авторитет органів розслідування і суду, а в кінцевому підсумку – авторитет держави. Така кваліфікація може призвести до притягнення невинного до кримінальної відповідальності або призначення винному покарання, що не ґрунтується на законі. Так само помилкова кваліфікація може призвести до необґрунтованого звільнення винного від відповідальності або відповідного покарання. Тому вирок суду, що ґрунтується на неправильній кваліфікації, підлягає змінненню або скасуванню².

Так, якщо дії обвинувачуваного, що проявилися у 1) відкритому 2) викраденні 3) майна без застосування насилля і погроз його застосування, кваліфіковані як розбійний напад, то така кваліфікація неправильна. До обсягу поняття «розбій» входять, складаючи його логічний клас, тільки такі дії, котрі є 1) нападом, 2) з метою заволодіння, 3) власним майном громадян, 4) поєднаним з насиллям, небезпечним для життя чи здоров'я особи, на яку вчинено напад, або з погрозою застосування такого насильства. Кваліфікація ж як розбійного нападу дій обвинувачуваного, в котрих відсутні названі ознаки розбою, означає, що поняття «розбій» поширене на такий предмет (дію), який не входить до обсягу цього поняття і не є елементом цього логічного класу.

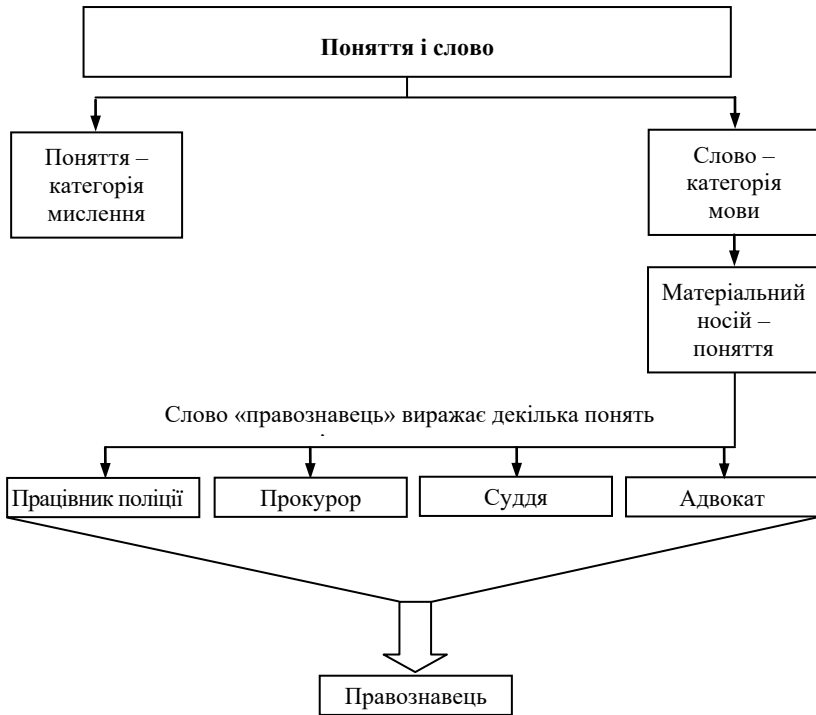
---

² Кримінальне право. Загальна частина. Мультимедійний навчальний посібник / А. В. Савченко, Е. М. Кісілюк, О. В. Процьок та ін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_tkz/Files/avtoru.htm

Таблиці та схеми

Питання 2.1

Значення поняття для юридичної діяльності	
1.	Поняття узагальнює певну множину, клас предметів або явищ за ознаками, істотними в певному відношенні, і тим самим дозволяє оперувати цією множиною в процесі міркування
2.	Поняття дозволяє групувати, об'єднувати в певну множину такі предмети або явища, які не збігаються між собою в більшості інших істотних ознак. Наприклад, поняття джерело доказу охоплює і людей, і речі, які за іншими ознаками відрізняються між собою
3.	Поняття, завдяки тому, що воно включає в себе тільки істотні ознаки, дозволяє відмежувати одну множину предметів (явищ) від іншої. Але при цьому треба стежити за тим, щоб у це поняття входили в повному обсязі тільки ті ознаки, які характерні для даного поняття
4.	Поняття має велике значення у формуванні знання. Пізнавальна функція поняття має основоположне значення для кваліфікації злочину або іншого правопорушення
5.	Поняття є основою класифікації різних множин предметів і явищ. Будь-яка множина, позначена деяким загальним поняттям, поділяється на види, які визначаються одиничними поняттями

Термін – це слово, яке має чітко визначене значення. Будь-яка наука прагне, щоб кожен термін мав єдине значення. Неточна термінологія викликає невизначеність у мисленні, сплутування понять і призводить до непорозумінь, помилок і суперечок.

Тільки у сфері права **поняття** набувають сили закону. Правові поняття мають законодавчу силу внаслідок сторогої визначеності свого змісту, а саме визначеності термінологічного порядку

«Дійти до поняття» – це значить оволодіти здатністю формулювати і виражати свої думки в системі логічних понять і категорій

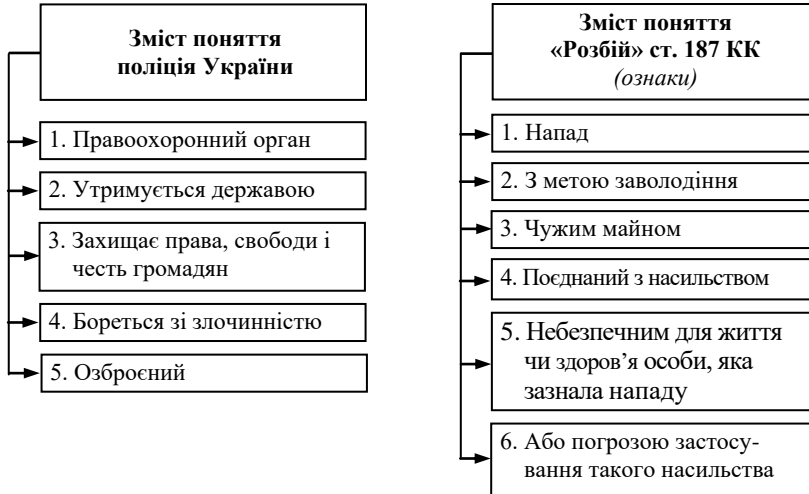
Г. Гегель

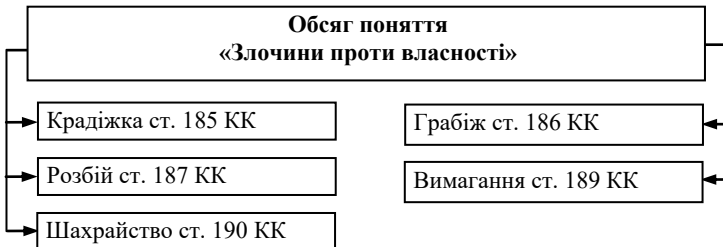
**Поняття зміст і обсяг,
та відношення між ними**

Змістом поняття називається сукупність існуючих ознак предметів, відображених у понятті

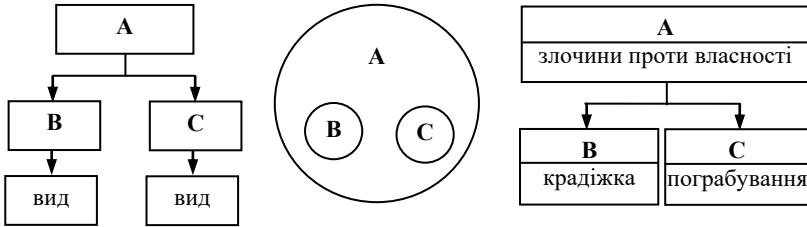
Обсяг поняття – це сукупність предметів або явищ, мислимих у понятті

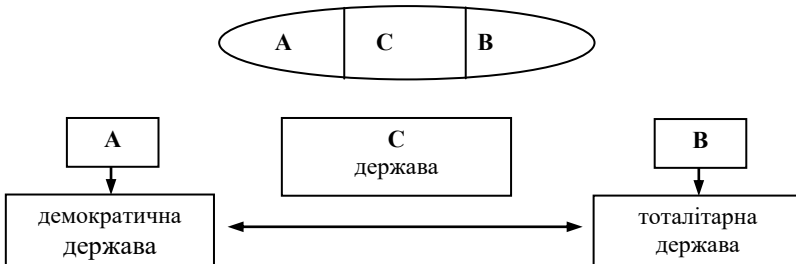
Злочини проти власності становлять одну з найпоширеніших і найнебезпечніших груп злочинних діянь, оскільки вони посягають на одне із найбільш цінних соціальних благ – право власності

Несумісні поняття

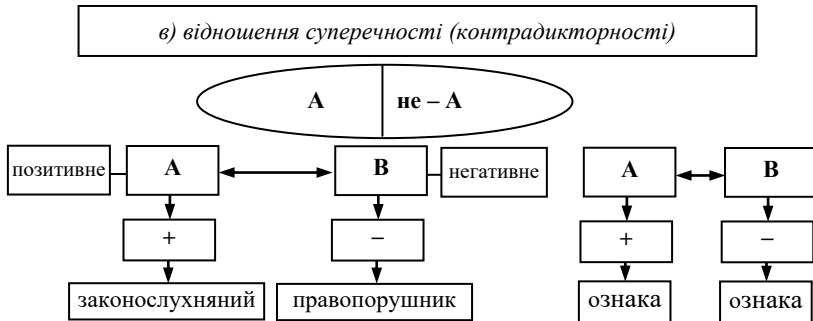
а) відношення супідрядності

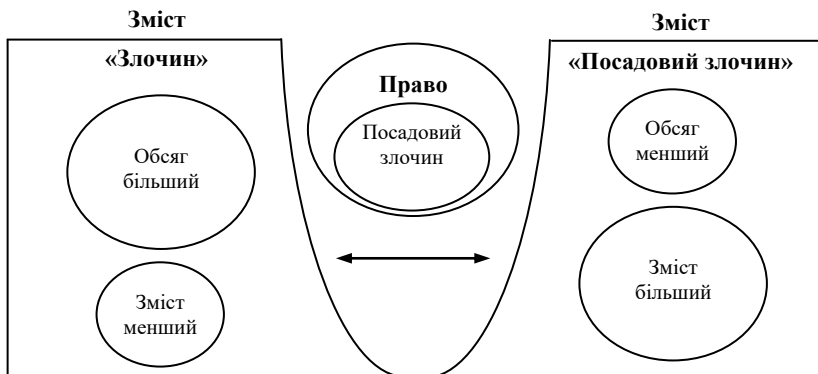
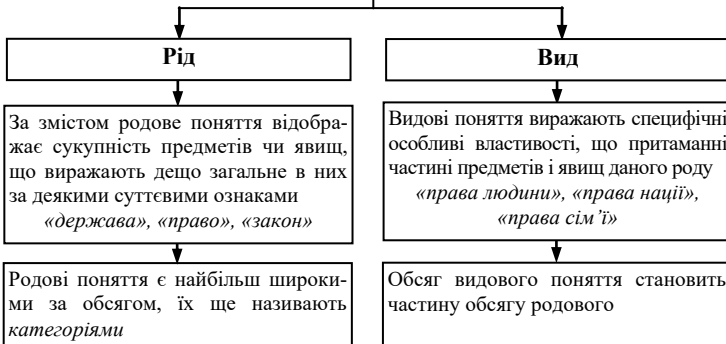
б) відношення протилежності (контрарності)

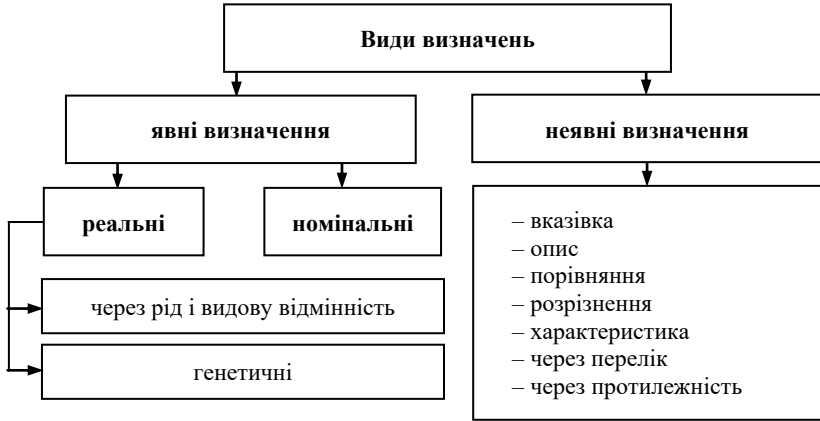
Обсяги двох протилежних понять **А-В** у своїй сумі становлять лише частину обсягу загального для них родового поняття **С**, оскільки можуть існувати й інші видові поняття, підпорядковані цьому ж родовому поняттю

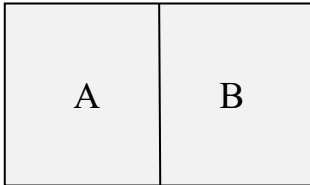
Родові і видові поняття

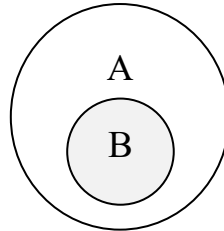
Закон зворотнього відношення
 Чим ширший обсяг поняття, тим вужчий його зміст, і навпаки,
 чим вужчий обсяг поняття, тим ширший його зміст

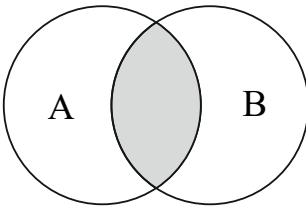
СКЛАДАННЯ ПОНЯТЬ
 («Обвинувальний вирок» А,
 «виправдовувальний вирок» В)

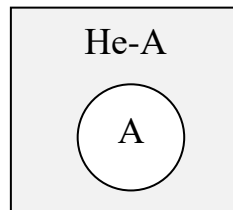
(«Злочин» А,
 «посадовий злочин» В)

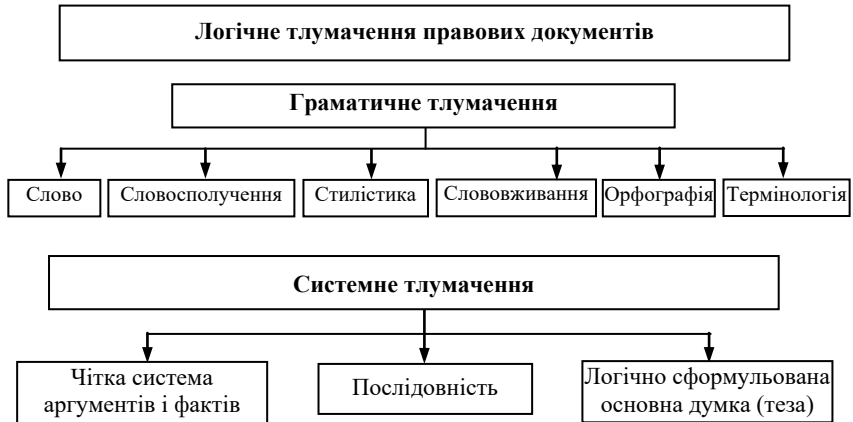

МНОЖЕННЯ ПОНЯТЬ
 («Родич» А, «свідок» В)

ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПОНЯТЬ
 («Купівля-продаж» А,
 «не купівля-продаж» не-А)

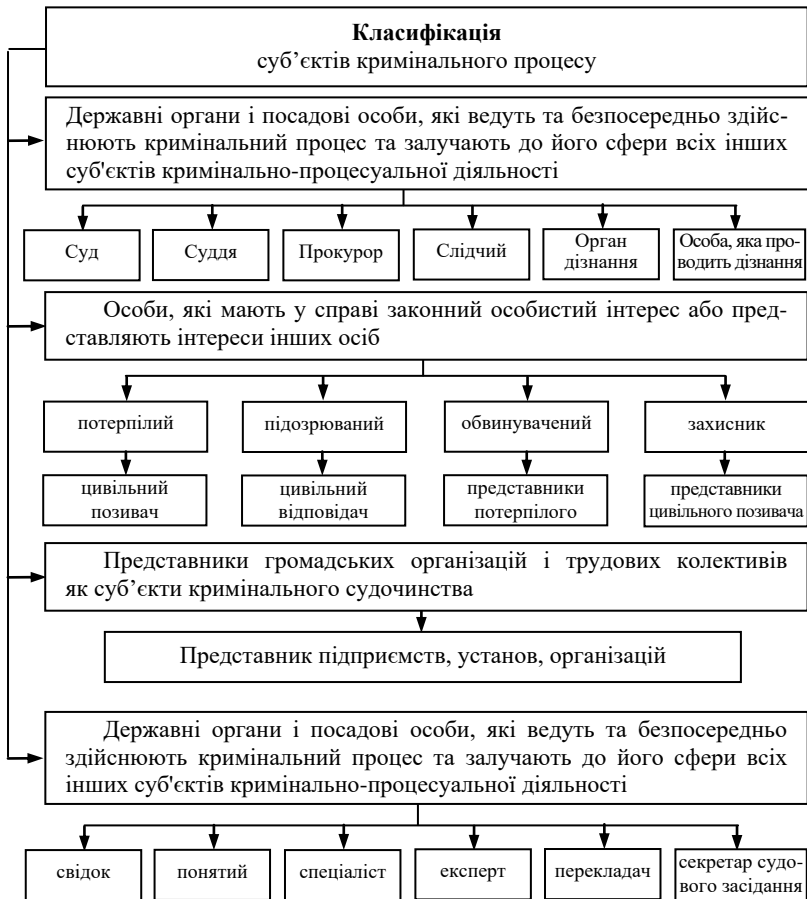
У процесі теоретичного пізнання з'ясовується зміст явищ і фактів, розкривається їхня внутрішня суть, єдність і суперечності, виявляються причинно-логічні зв'язки

Справедливість без сили – одна не міць, сила без справедливості – тиранічна.

Коли справедливість зникає, то не залишається нічого, що могло б надати цінності життю людей.

І. Кант

Теоретичні запитання

Кримінальний процес – єдність змісту і форми: змістом кримінального процесу є кримінально-процесуальна діяльність, а його формою – кримінально-процесуальні відносини, встановлений законом порядок провадження процесуальних дій.

Зміст кримінального процесу становить втілена у форму правових відносин діяльність органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду, а також інших учасників процесу, спрямована на захист прав і свобод громадян, боротьбу зі злочинністю.

Сутність кримінального процесу проявляється в його спрямованості на захист суспільного та державного устрою, прав та законних інтересів громадян, юридичних осіб від злочинних посягань

Поняття помилок при кваліфікації злочинів

Способи визначення «понять»

Перелік елементів його утворення

Генетичне визначення

Дескриптивні (описові) визначення

Номінальне визначення

Визначення поняття через родо-видове співвідношення

Потрібно вказати ширше родово-поняття, яке включає те, що аналізується, та відзначити його видові відмінності, які дозволяють виділити це поняття з інших однорідних та суміжних. При цьому визначальну роль відіграє те, яке **родове** поняття буде взято за основу визначення

Визначення обсягу поняття «помилки у кваліфікації» нерозривно пов'язане з розкриттям його змісту. Зміст будь-якого поняття можна розкрити і через вказівку на те, з чого складається, які елементи його утворюють

Неправильне застосування кримінального закону полягає у невідповідному застосуванні норм як Особливої, так і Загальної частини КК, передусім у неправильній кваліфікації діяння особи, у порушенні правил призначення покарання і може призвести не лише до призначення, яке не відповідає тяжкості злочину і особі засудженого, але й до необгрунтованого засудження або виправдання підсудного, незаконного звільнення від кримінальної відповідальності, покарання та відбуття покарання

«Дійти до поняття» – це значить оволодіти здатністю формулювати і виражати свої думки в системі логічних понять і категорій.

Г. Гегель

Семінарське заняття

Тема 2. «Поняття як форма логічного мислення юриста»

Освітня мета: розглянути та закріпити знання про поняття як форму логічного мислення; здійснити поточний контроль засвоєння навчального матеріалу.

Виховна мета: формувати у здобувачів вищої освіти почуття відповідальності за знання юридичної логіки.

План

1. Загальна характеристика мислення
2. Зміст і обсяг юридичних понять, відношення між ними.
3. Операції над юридичними поняттями.

Ключові терміни та поняття: мислення, чуттєве пізнання, абстракція, абстрактне (логічне мислення) поняття, зміст поняття, обсяг поняття, сумісні поняття, несумісні поняття, суперечність, протилежність.

Індивідуальні освітньо-дослідні теми:

1. Роль мови у пізнанні логічної структури мислення.
2. Логіка і семіотика.
3. Семантичні категорії мови.
4. Штучна мова логіки та рівні знакового процесу.
5. Вчення про поняття і його роль у пізнанні та мисленні.
6. Основні прийоми утворення понять.
7. Роль поняття в юридичній теорії і практиці.
8. Особливості вивчення понять в юриспруденції.
9. Логічна сутність кримінально-правової кваліфікації.
10. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України та його застосування правниками.
11. Логічна культура юриста.
12. Значення логіки для юриста.

Рекомендована література

Обов'язкова:

1. Юридична логіка: підручник / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – 248 с.

2. Абачиев С. К. Формальная логика с элементами теории познания: учебник для вузов / С. К. Абачиев. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2012. – 635 с.
3. Асмус В. Ф. Логика / В. Ф. Асмус. – М.: Изд.стереотип., 2015. – 392 с.
4. Войшвилло Е. К. Понятие как форма мышления: Логико-гносеологический анализ / Е. К. Войшвилло. – М.: Изд.стереотип., 2014. – 240 с.
5. Карамішева Н. В. Логіка: підручник для студентів-правників. – Львів, 2000. – 252 с.
6. Карамішева Н. В. Логіка. Пізнання, евристика: посіб. для студентів та аспірантів. – Львів: Астролябія, 2002. – 352 с.
7. Ковальський В. С., Козинцев І. П. Правотворчість: теоретичні та логічні засади. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 192 с.
8. Коржанський М. И. Кримінальне право і законодавство України. Частина Особлива: курс лекцій. – К.: Атіка, 2001. – 544 с.

Додаткова:

1. Войшвилло Е. К. Символическая логика (классическая и релевантная): Философско-методологические аспекты / Е. К. Войшвилло. – М.: Изд.стереотип., 2011. – 152 с.
2. Гладунський В. Н. Логіка для студентів економічних спеціальностей: навч. посіб. – Львів: Афіша, 2002. – 395 с.
3. Жеребкін В. Є. Логіка: підручник. – 8-е вид., стер. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2006. – 255 с.
4. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації. – К.: Атіка, 1999. – 418 с.
5. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. – К.: А.С.К., 2004. – 1056 с.
6. Тофтул М. Г. Логіка: посіб. для студентів вищих навч. закладів. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – 368 с.
7. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: монографія. – К.: Атіка, 2003. – 144 с.
8. Хоменко І. В. Логіка для юристів: підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 224 с.

Тема 3

СУДЖЕННЯ ЯК ФОРМА ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ ЮРИСТА

3.1. Загальна характеристика суджень. Структура суджень

3.2. Прості судження. Категоричні судження. Логічна модальність в практиці юристів

3.3. Види суджень за кількісною і якісною характеристикою та їх співвідношення

3.4. Складні судження. Логічні сполучники в правових контекстах

3.5. Запитання та відповіді в практиці юриста

Ключові терміни та поняття: судження, суб'єкт, предикат, зв'язка, квантор, терміни суджень, прості і складні судження, атрибутивні і категоричні судження, судження з відношенням, судження існування, загальні судження, часткові судження, одиничні судження, модальні та достовірні судження, істинні та хибні судження.

3.1. Загальна характеристика суджень. Структура суджень

Судження – це така форма мислення, яка розкриває зв'язок між предметом і його ознакою. Пізнаючи предмети і явища навколишнього світу, виділяючи в них певні ознаки, ми висловлюємо судження, наприклад: «Угода відбувається за погодженням сторін», «Економіка є базисом»; «Час – це гроші» і т. ін.

Судження – це думка, у якій стверджується наявність або відсутність властивостей у предметів, відношень між предметами, зв'язків між ситуаціями.

Судження є такою думкою, у якій при її висловлюванні щось стверджується про предмети дійсності і яка об'єктивно є або істинною, або хибною, і при цьому неодмінно однією із двох.

Судження – в загальній (традиційній) або аристотелівській логіці означає форму мислення, в якій відображається різноманіт-

ність предметів і явищ, яким притаманні різні властивості й ознаки. Фактично всі ці визначення за їхніх різних мовних відмінностей – ідентичні.

Відповідно, за допомогою судження як форми мислення ми щось стверджуємо або заперечуємо про предмети і явища об'єктивного світу. Кожне судження логічно оцінюється на істинність чи хибність. У загальній логіці істинним вважається судження, яке адекватно відображає дійсність, відповідає їй, а хибним – судження, що не відповідає дійсності, неадекватно відображає її.

Судження складається із **суб'єкта, предиката і зв'язки**. *Суб'єкт* – це те, про що йдеться у судженні; не сам предмет дійсності, а поняття про предмет думки (позначається літерою **S**). *Предикат* – це те, що мовиться у судженні про предмет думки; поняття про те, що стверджується або заперечується про предмет, виражений суб'єктом (позначається літерою **P**). Зв'язка в судженні є відображенням зв'язку, існуючого між предметом думки і певною властивістю; зв'язка установлює, належить чи не належить предметові судження властивість, яка мислима в предикаті. *Зв'язка* виражається такими словами, як «є», «не є» тощо.

3.2. Прості судження.

Категоричні судження. Логічна модальність

Судження може складатися з одного суб'єкта і одного предиката або з кількох суб'єктів і предикатів. Тому структура суджень неоднакова, вона різна у різних видах суджень.

За складом суб'єкта й предиката судження поділяються на прості та складні.

Простим називається судження, яке складається з одного суб'єкта і одного предиката.

Прості судження, залежно від того, що вони відображають, властивість чи відношення, поділяються на атрибутивні судження і судження з відношенням, судження існування. Приклад атрибутивного судження: «Норми права мають примусовий характер», $S \in P$.

Атрибутивним судженням називається таке судження, в якому стверджується або заперечується належність предмету певної властивості чи ознаки.

Судження існування (екзистенціальні судження – від латинського слова *existencia* – існування) – це судження, в яких ствер-

джується чи заперечується сам факт існування або неіснування предмета.

Категоричними є судження, в яких щось стверджується чи заперечується в безумовній формі; в них стверджується чи заперечується належність предмету певної властивості або ознаки.

Судження з відношенням – це судження, що відображає відношення між окремими предметами або їхніми ознаками. Структура суджень із відношенням може бути виражена формулою «а R б», де а і б – це поняття про предмети, а R – відношення між ними. Читається ця формула так: «Між предметами а і б існують відношення R».

При поділі суджень за модальністю розрізняють об'єктивну та логічну модальність.

За *об'єктивною модальністю*, тобто залежно від того, якого характеру зв'язок (можливий, дійсний чи необхідний) відображає судження, розрізняють судження *можливості, дійсності й необхідності*.

За *логічною модальністю* судження поділяються на *проблематичні (імовірні) й достовірні*.

3.3. Види суджень за кількісною і якісною характеристикою та їх відношення

За якістю судження бувають *ствердні й заперечні*.

Ствердним називається судження, яке відбиває наявність у предмета якоїсь ознаки.

Заперечним називається судження, в якому йдеться про відсутність у предмета якоїсь ознаки.

Заперечними є також судження, в яких заперечення «не» стоїть безпосередньо перед суб'єктом, тобто судження, що має структуру «не S є P».

Прикладом таких заперечних суджень є: «Не податок це», «Не Іваненко був у Петренка» тощо. Ці судження слід відрізнити від ствердних, суб'єктами яких є заперечні поняття.

За *кількістю* судження бувають *одиничні, часткові й загальні*.

Одиничним називається судження, в якому щось стверджується чи заперечується про один предмет.

Частковим називається судження, в якому щось стверджується або заперечується про частину предметів класу.

Загальним судженням називається судження, в якому щось стверджується або заперечується про всі предмети класу.

Оскільки кожне судження володіє певною якістю і кількістю одночасно, то зазвичай користуються об'єднаною класифікацією суджень за кількістю та якістю:

1. Загальноствердні (А);
2. Загальнозаперечні (Е);
3. Частково стверджувальні (І);
4. Частково заперечні (О).

Одиничні судження при використанні їх в умовиводах прирі-внюють за кількістю до загальних суджень, оскільки в одиничному судженні, як і в загальному, говориться про весь клас, виражений суб'єктом.

Між судженнями А, Е, І, О існують такі відношення: а) *відношення протилежності (контрарності)*, б) *відношення підпротивності (підконтрарності)*, в) *відношення суперечності (контрадикторності)* та г) *відношення підпорядкування, відношення еквівалентності*.

Відношення між судженнями А, Е, І, О прийнято відображати в логіці у вигляді «логічного квадрата».

3.4. Складні судження.

Логічні сполучники в правових контекстах

Складним називається судження, яке складається з кількох простих суджень. Так, судження «Право є наукою» є простим, у ньому наявний один суб'єкт («право») і один предикат («наука»). Судження ж «Рішення правління має бути законним і обґрунтованим» – це судження утворене з двох простих: «Рішення правління має бути законним» і «Рішення правління має бути обґрунтованим».

Складні судження утворюються з простих за допомогою логічних сполучників: «Якщо... то», «і», «або» та їм рівнозначних.

До складних належать судження **заперечення, умовні, єднальні, розподільні, еквівалентні**.

Судження **заперечення** може належати як до складних, так і до простих суджень, оскільки має одиничний зв'язок «не є правильним, що ...».

Умовним (імплікативним) називається складне судження, утворене з двох простих суджень, що перебувають у відношенні

підстави і наслідку, пов'язаних за допомогою логічного сполучника «якщо... то».

Умове імплікативне судження істинне тоді, коли підстава А – істинна і наслідок В – істинний, або коли А і В – хибні. Якщо А – істинна, В – хибна, то імплікативне судження хибне.

Єднальним (кон'юнктивним) називається судження, суб'єкту якого належать усі зазначені предикати.

Єднальні судження утворюються з простих за допомогою сполучника «і». Позначається цей сполучник знаком л. Структуру кон'юнктивного судження записують у вигляді формули $S \in P_1 \text{ і } P_2 \text{ і } P_3$.

Отже, складне кон'юнктивне судження є істинним лише тоді, коли А і В – істинні.

У законодавстві і юридичній науці кон'юнктивне судження виражається не тільки сполучником «і», але й іншими сполучниками і словами такими як «але», «а», «також».

Розподільними (диз'юнктивними) судженнями називаються судження, утворені з простих, за допомогою поєднання їх логічним сполучником «або».

Розрізняють два види розподільних суджень: розподільно-виключаючі (судження строгої диз'юнкції) та єднально-розподільні (судження слабкої диз'юнкції).

Еквівалентними називаються судження, утворені з простих, за допомогою з'єднання їх логічним сполучником «Якщо..., і тільки якщо, то...».

Судження еквівалентні, якщо вони одночасно істинні або одночасно хибні. Якщо два судження перебувають у відношенні еквівалентності, то не може бути, щоб одне з них було істинним, а друге – хибним.

3.5. Запитання в практиці юриста

Кожне судження пов'язане із запитанням, оскільки воно є відповіддю на котресь із них, а відтак до будь-якого судження можна поставити запитання. Незважаючи на те, що вони не мають істинісного значення, до них теж ставляться формальні вимоги, завдяки дотриманню (недотриманню) яких запитання є логічно *коректним* (*некоректним*).

Запитання характеризуються своєю формою. Розрізняють сильну та слабку форми запитання. Запитання *сильної форми* вимагає отримання всіх можливих відповідей на нього. Натомість запитання *слабкої форми* вимагає принаймні однієї з можливих відповідей.

Запитання, на яке можна дати істинну відповідь, тобто відповідь на яке є істинним судженням, називають *логічно коректними*. Натомість запитання, на які неможливо правильно відповісти, називають *логічно некоректними*, у яких виділяють *тривіально некоректні*, – тобто такі, на які неможна дати жодної відповіді.

Під час формування некоректного запитання допускають такі логічні помилки:

- запитання не відповідає вимогам синтаксису та семантики мови, в якій воно формується;

- запитання сформовано нечітко та багатозначно;

- запитання сформоване з неповних термінів тощо.

До логічно не коректних запитань належать також «риторичні запитання».

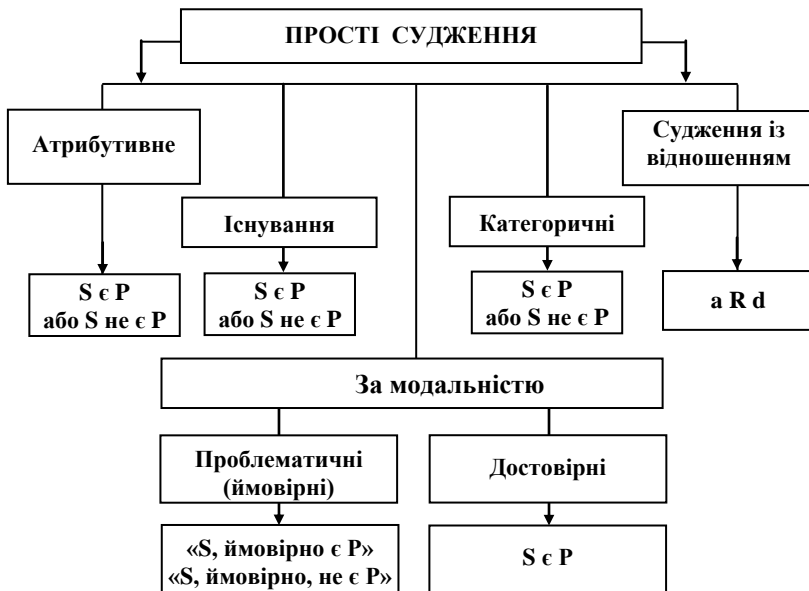

Таблиці та схеми

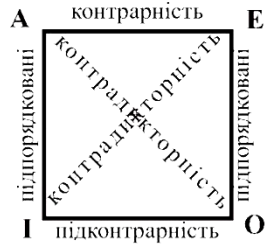
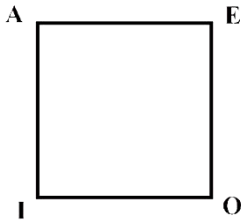
Питання 3.1

Питання 3.2

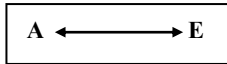

Питання 3.3

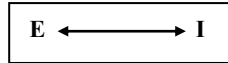
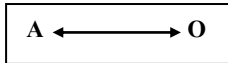

Відношення між судженнями

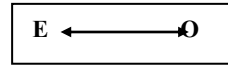
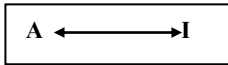
Відношення протилежності (контрарності)

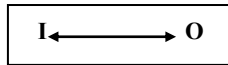
Відношення суперечності (контрадикторності)

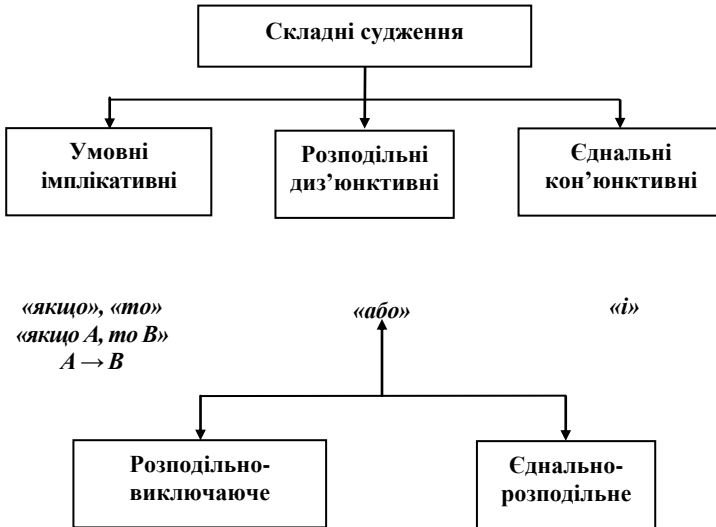

Відношення підпорядкування

Відношення підпротивності (підконтрарності)

Таблиця істинності умовних (імплікативних)

A – підстава	B – наслідок	$A \rightarrow B$ імплікація
і	і	і
і	х	х
х	і	і
х	х	і

Таблиця істинності єднального (кон'юнктивного)

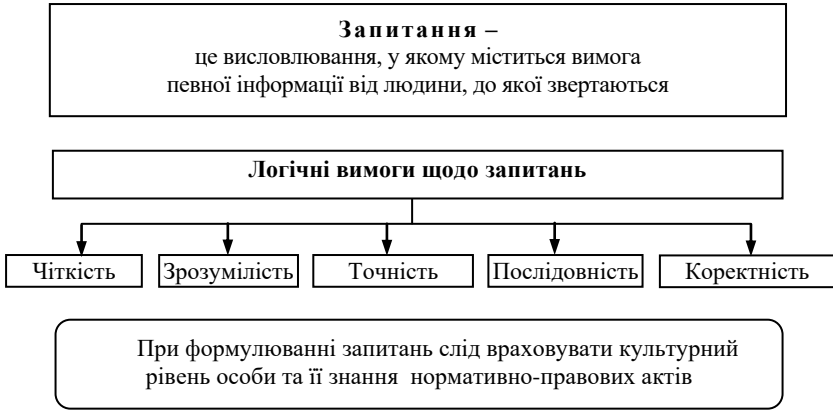
A – підстава	B – наслідок	$A \wedge B$ кон'юнкція
і	і	і
і	х	х
х	і	х
х	х	х

**Таблиця істинності розподільно-виключаючого
(строкої диз'юнкції) судження**

A – підстава	B – наслідок	$A \vee B$ кон'юнкція
i	i	i
i	x	i
x	i	i
x	x	x

**Таблиця істинності єднально-розподільного
(слабкої диз'юнкції) судження**

A – підстава	B – наслідок	$A \vee B$ кон'юнкція
i	i	x
i	x	i
x	i	i
x	x	x

Правильне запитання –
це питання, на яке в принципі можливо дати правильну відповідь

Неправильне запитання –
це питання, на яке неможливо дати правильну відповідь

Точність – це ступінь відповідності чому-небудь. Точний – повністю відповідає об’єктивній дійсності, є правильним, істинним (точна копія; точний переклад; точна стрільба)
Чіткість – точний, чітко визначений, ясний (чітке формулювання; чіткий розподіл обов’язків)
Коректність – тактичний, ввічливий, чемний (коректна поведінка)

За допомогою діалогу юрист здатен вирішувати різноманітні службові завдання: установлювати взаєморозуміння з громадянами, виявляти різні підходи до трактування проблем, які їх хвилюють населення

Вміння ставити розумні запитання є вже важлива і необхідна ознака розуму і його гостроти. Якщо саме по собі запитання безглузде і вимагає некорисних, марних відповідей, то окрім сорому для того, хто запитує, воно має ще й той недолік, що спонукає необережного слухача до безглузвих відповідей
 I. Кант

Класифікація запитань

Допустимі	↔	Недопустимі
Основні	↔	Доповнювальні
Прості	↔	Складні
Безконфліктні	↔	Конфліктні
Нагадувальні	↔	Уточнювальні
Деталізуючі	↔	Викривальні
Запитання-анкета	↔	Запитання-дискусія
Запитання-прохання	↔	Запитання-вимога
Запитання-дискусія	↔	Запитання-анкета

Зазначені запитання можуть застосовуватися як окремий тактичний прийом, так і входити до складу певних тактичних комбінацій (систем прийомів), які формуються залежно від ситуації слідчої дії

Науково обґрунтована багаторівнева класифікація запитання та визначення можливостей, їх застосування в процесі спілкування учасників кримінального процесу, спрямованого на отримання доказової інформації, відіграє можливу роль у розслідуванні кримінальних справ

Комунікативна діяльність посідає одне з важливих місць у професійній діяльності юриста. Спілкування може відбуватися у конфліктних ситуаціях, коли між сторонами виникають різноманітні правові, моральні, особисті претензії.

На всіх рівнях спілкування важливо не лише дотримуватись логічних та мовних норм, а й уміти встановлювати зворотній зв'язок, відгукуватися на думки, почуття, проблеми іншої людини

Логіко-психологічна сутність запитань

Коректні логічні запитання

До логічно конкретних відносять запитання, на які існує істинна відповідь

Вузлові запитання

Навідні коли правильна відповідь якимось чином підготовлює або наближає людину до вузлового розуміння запитання

Викривальні – спрямовані на викриття неправдивих показань

Неконкретні запитання

а) якщо воно включає терміни, значення яких невідомі співрозмовнику;
б) якщо деякі терміни, які зустрічаються в ньому, не є чітко визначеними

Пряма підказка

Непряма підказка

Вербальні засоби комунікації

Невербальні засоби комунікації

Навідні – ст. 143, 167, 171 КПК

Запитання як джерело психологічного впливу

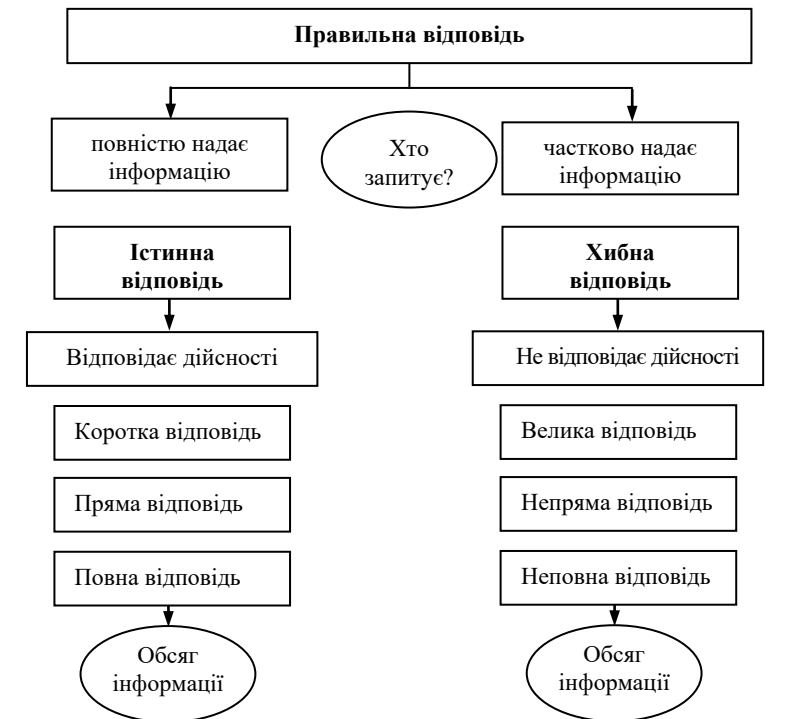
Запитання – джерело психологічного впливу

Запитання як окремий тактичний прийом

Запитання за діапазоном свого застосування можна віднести до універсальних тактичних прийомів, які ефективно використовуються в різних процесуальних діях. Під час допиту немає нічого шкідливішого, ніж постановка розпливчастих запитань, невиразних або не зовсім ясних тому, кому вони ставляться, оскільки на такі запитання, як правило, будуть здобуті відповіді, що мають характер загальних суджень.

Для досягнення позитивного результату щодо отримання необхідної інформації від реципієнта слід створити таку морально-психологічну атмосферу, яка б сприяла комунікації й викликала взаємоповагу між правоохоронцем і особою, якій ставлять запитання

Відповідь – це істинне висловлювання,
судження, яке дає інформацію, затребувану запитанням

Майстерний оратор отримує багато позитивних відповідей на поставлені питання.

Д. Карнегі

Отже, якщо ви прагнете стати хорошим співрозмовником, станьте передусім хорошим слухачем. Цікавлячись, ви зацікавите людей собою. Ставте запитання так, щоб інші відповідали із задоволенням.

Д. Карнегі

Перші півгодини він ставив такі питання, що не було жодної людини, яка б не була з ним згідна. А потім крок за кроком він підводив публіку до висновків, які були потрібні йому.

Д. Карнегі

Мій спосіб почати та виграти суперечку – це знайти спільні погляди.

А. Лінкольн

Семінарське заняття

Тема 3. «Судження як форма логічного мислення юриста»

Освітня мета: засвоїти терміни і поняття логіки юридичної; розглянути та закріпити знання про судження як форми логічного мислення.

Виховна мета: формувати у здобувачів вищої освіти почуття відповідальності за знання логіки юридичної.

План

1. Загальна характеристика суджень. Структура суджень.
2. Прості судження. Категоричні судження. Логічна модальність у практиці юристів.
3. Види суджень за кількісною і якісною характеристикою та їх відношення.
4. Складні судження. Логічні сполучники в правових контекстах.
5. Роль запитань та відповідей у діяльності юристів.

Ключові терміни та поняття: судження, суб'єкт, предикат, протилежність (контрарність), заперечення (контрадикторність), підпорядкування, підпротивність (підконтрарність), логічна модальність, умовні (імплікативні) судження, розподільні (диз'юнктивні), єднальні (кон'юнктивні), еквівалентність.

Індивідуальні освітньо-дослідні теми:

1. Специфіка суджень як форма відображення дійсності.
2. Класифікація суджень в юриспруденції.
3. Судження і речення.
4. Вплив розподіленості термінів у судженнях на правильність мислення.
5. Основні напрями розвитку сучасної логіки.
6. Проблеми істинності модальних суджень в юридичній практиці.
7. Роль простих суджень в теоретичній і практичній діяльності правників.
8. Роль складних суджень у функціонуванні нормативно-правових актів України.
9. Таблиці істинності та їх застосування в роботі слідчого.
10. Складні судження та їх використання в судочинстві.

Рекомендована література

Обов'язкова:

1. Юридична логіка: підручник / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – 248 с.
2. Арутюнов В. Х. Логіка: навчальний посібник для економістів / В. Х. Арутюнов, В. М. Мішанин, Д.М. Кирик; К. нац. економ. ун-т. – 2-е вид., доп. перероб. – К., 2000. – 144 с.
3. Асмус В. Ф. Логика / В. Ф. Асмус. – М.: Изд.стереотип., 2015. – 392 с.
4. Жеребкін В. Є. Логіка: підручник. – 8-е вид., стер. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2006. – 255 с.
5. Карамішева Н. В. Логіка. Пізнання. Евристика: посібник для студентів та аспірантів. – Львів: Астролябія, 2002. – 352 с.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення. – Х.: ТОВ «Одісей», 2003. – 256 с.
7. Логика: учебное пособие / Харьк. гос. економ, ун-т; сост.: И.П. Билецкий и др. – Х., 2004. – 159 с.
8. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації / В. О. Навроцький. – К.: Атіка, 1999. – 418 с.

Додаткова:

1. Демидов И. В. Логика: учебник для бакалавров / И. В. Демидов; под ред проф. И. В. Каверина. – 8-е изд. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2014. – 348 с.
2. Катречко С. Введение в логику. Программа курса / С. Катречко. – М.: УРАО, 1997. – 171 с.
3. Кириллов В. Логика: учеб. для юридических вузов / В. Кириллов, А. Старченко. – М.: Юрист, 1999. – 252 с.
4. Конверський А. Логіка: підручник для студентів вищих навчальних закладів / А. Конверський. – К.: Український центр духовної культури, 1999. – 398 с.
5. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. – К.: А.С.К., 2004. – 1056 с.
6. Ткаченко А. А., Толок В. О. Основи науки логіки: навч. посібник. – Запоріжжя: Дике Поле, 2001. – 371 с.
7. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: монографія. – К.: Атіка, 2003. – 144 с.
8. Хоменко І. В. Еристика: мистецтво полеміки: навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 192 с.

ЗАКони ЮРИДИЧНОЇ ЛОГІКИ

- 4.1. Загальна характеристика логічного закону
- 4.2. Закон тотожності
- 4.3. Закон суперечності
- 4.4. Закон виключеного третього
- 4.5. Закон достатньої підстави
- 4.6. Значення законів логіки юридичної для теоретичної і практичної діяльності юристів

Ключові терміни та поняття: «логічний закон», закон тотожності, закон суперечності, закон виключеного третього, закон достатньої підстави.

4.1. Загальна характеристика логічного закону

Закони логіки – це основні принципи, за якими будується мислення. Вони є універсальними, всезагальними, притаманними будь-якому розуму. Закони логіки не тільки стоять в основі людського мислення та пізнання, а і є фундаментом усього духовного, культурно-соціального надбання людства.

Основних формально-логічних законів є чотири – закон тотожності, закон суперечності, закон виключеного третього та закон достатньої підстави. Три з них, а саме: закони тотожності, суперечності та виключеного третього, відкрив Арістотель ще в IV столітті до Різдва Христового. Четвертий, тобто закон достатньої підстави, відкрив В. Лейбніц у XVII столітті.

Говорячи про закони логіки, необхідно уточнити значення слова «закон». Це слово використовується у двох значеннях, які мають як спільні, так і відмінні риси. Спільним в обох значеннях слова «закон» є його імперативний характер, тобто, щоб ми не розуміли під законом, його необхідно дотримуватися. Відмінність значень слова «закон» полягає в різних розуміннях його природи

у різних контекстах використання цього слова. У першому значенні закон означає вічний і незмінний принцип існування чогось, принцип, який закладений у природу речей і не може бути змінним за жодних обставин. Слово «закон» у цьому значенні використовується, наприклад, у висловлюваннях «закон природи», «закон Божий» тощо. У другому значенні слово «закон» означає конвенційно встановлені правила, яких потрібно дотримуватися, але які визначаються суспільною та культурною необхідністю та можуть бути зміненими у разі зміни обставин. Такими є, до прикладу, державні закони, регламенти різних робочих груп, орфографічні правила тощо.

У будь-якому випадку формально-логічні закони дозволяють правильно пізнавати дійсність.

4.2. Закон тотожності

Одним із основних формально-логічних законів є закон тотожності (*lex identitatis*). Цей закон, який має надзвичайно просту форму, викликає в історії логіки безліч дискусій. Закон тотожності визначається так:

Кожна думка має бути чіткою за обсягом, ясною за змістом і залишатися незмінною в ході одного й того ж міркування.

Закон тотожності за допомогою формули записують так: « $A \in A$ » або « $A = A$ ». Як видно з формули, цей закон твердить, що кожна думка є і повинна бути тотожною сама собі. Визначення закону тотожності **вимагає** збереження одного і тільки одного змістового навантаження думки упродовж усього міркування.

Цей закон вимагає розуміти терміни і поняття, які використовуються в міркуванні, в одному і тільки одному значенні упродовж усього міркування.

Хибні міркування, у яких порушується закон тотожності, уможливаються двома різними причинами. По-перше, помилка може допускатися мимовільно. Для того щоб уникнути таких помилок, потрібно знати правила логіки, які дозволять коректніше будувати свої міркування. По-друге, помилки можуть допускатися навмисно. Якщо закон тотожності кимось порушується навмисно, то такі помилки називають *софізмами*.

Відстоюючи вимоги закону тотожності, необхідно чітко розуміти межі його дії. Твердження про те, що поняття не може

змінювати своє значення в ході одного міркування, означає, що один термін не може упродовж одного міркування позначати різні поняття. Однак якщо поняття змінює своє змістове навантаження, то й термін, продовжуючи позначати одне поняття, може дещо змінити своє предметне значення, і це не буде порушенням закону тотожності.

4.3. Закон суперечності

Ще одним із основних законів логіки є закон несуперечності (lex contradictionis).

Закон несуперечності традиційно записують формулою «хибно, що A і не- A » або « $\neg(A \wedge \neg A)$ ». відповідно до цього закону дві думки, одна з яких виражає якусь характеристику предмета, а інша заперечує наявність цієї характеристики в цього предмета в той сам час та в тому самому відношенні, не можуть бути одночасно істинними.

Цей закон стосується тільки тих суджень, які складаються з тих самих термінів. Так само, закон несуперечності не регулює співвідношення істиннісних значень пари суджень, у якій обидва судження часткові, навіть якщо їх терміни однакові, якщо вони описують різні дійсності. Вимоги закону несуперечності поширюються тільки на ті судження, суб'єкти і предикати яких **не змінюють свого значення впродовж усього міркування.**

Аналогічно до того, як закон несуперечності не стосується пари суджень, у якій обидва судження часткові, він не регулює відношення істиннісних значень пари суджень, серед яких обидва проблематичні. Два протилежні аподиктичні або асерторичні не можуть бути одночасно істинними. Однак одночасно істинними можуть бути два протилежні проблематичні судження. Цей закон твердить, що істинними не можуть бути два судження, які описують протилежні стани предмета в один і той самий час та в одному й тому самому відношенні.

Формально-логічний закон несуперечності має під собою онтологічні підстави, тобто він реалізовується не тільки в мисленні, а й у бутті. У дійсності немає таких ситуацій, у яких би один і той самий предмет (суб'єкт) в один час і в одному відношенні мав і не мав якусь ознаку (предикат).

4.4. Закон виключеного третього

Третім з основних формально-логічних законів є закон виключеного третього (*lex exclusi tertii sive medii inter duo contradictoria*). Цей закон є продовженням і поглибленням міркувань, закладених у попередньому законі – законі несуперечності.

Якщо закон несуперечності твердить, що з двох суперечних суджень одне неодмінно істинне, а інше – хибне, то закон виключеного третього повторює цю вимогу, однак додає до неї ще один вагомий аспект, а саме: унеможливлення третього альтернативного судження до двох суперечних (*tertium non datur*). Інакше кажучи, до кожного судження можна сформулювати суперечне судження, одне з них буде істинним, а інше – хибним, а третього альтернативного судження побудувати не можна. Оскільки судження може мати тільки одне з двох істиннісних значень – істинне і хибне – то, якщо суперечних суджень може бути тільки два, третього, проміжного між ними не буває.

Закон виключеного третього, як і інші закони логіки, має під собою онтологічні підстави. У дійсності річ може мати якусь якість або її не мати. Проміжного варіанта не існує. Це відображається в мисленні можливістю двох альтернатив: можна стверджувати, що якийсь суб'єкт пов'язаний з якимось предикатом, або заперечити цей зв'язок. Третьої можливості немає.

Як і в аналізі суджень відповідно до «логічного квадрата» при викладенні міркувань про закон несуперечності застосуємо і тут цей метод. Закон виключеного третього **стосується виключно контрадикторних суджень і не регулює відношення істиннісних значень контрарних суджень.**

Сьогодні в логіці випрацьовано напрямок під назвою *багатозначна логіка*, дослідники якої твердять, що судження може мати безкінечну кількість істиннісних значень.

4.5. Закон достатньої підстави

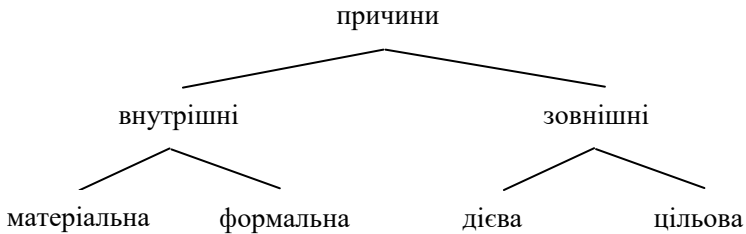
Четвертим з основних законів логіки є закон достатньої підстави (*lex rationis determinantis sive sufficientis*).

Закон достатньої підстави був сформульований німецьким філософом Вільгельмом Ляйбніцем (1646–1716). Учений відзначив його так: «Усе існуюче має достатню підставу для свого існування». Однак задовго до В. Лейбніца до основ закону достатньої під-

тави у своїх міркуваннях зверталися ще античні філософи Левкіп і Демокрит.

Усе, що є у світі, має свою причину. Немає жодного предмета чи явища, які б не були елементом причинно-наслідкового ланцюга. Обов'язкова наявність причини дозволяє пізнавати аспекти дійсності комплексно, тобто не як відокремлені точки буття, а як елементи причинно-наслідкового зв'язку. Ця онтологічна особливість відображається в мисленні та дає підстави для формування формально-логічного закону достатньої підстави.

Найповніше вчення про причини та наслідки розробив Арістотель, а розвинули середньовічні схоласти. Арістотель вважав, що все, що існує, має чотири причини, які він відобразив у своїй теорії причин. Він ділив причини на два види: зовнішні та внутрішні. Внутрішніми причинами є ті причини, які після виникнення речі стають її елементами. Такими є матеріальна та формальна причини. Зовнішніми причинами є ті, які залишаються зовні речі після її виникнення. Ними є дієва та цільова причини.

Формально-логічний закон достатньої підстави відображає онтологічний принцип причинності, відповідно до якого всі речі та явища мають свою причину.

4.6. Значення законів логіки юридичної для теоретичної і практичної діяльності юристів

Логічні закони є обов'язковими у всіх сферах розумової діяльності. Жодна думка не може бути правильною, якщо порушено хоча б один із законів логіки.

Кримінальне провадження може бути вирішене, і воно буде відповідати всім логічним та правовим вимогам лише за умови, що

в результаті аналізу всіх обставин справи і перевірки всіх доказів між ними не існуватиме суперечностей.

Отже, наші думки повинні бути чітко визначеними і обґрунтованими. Принцип обґрунтованості лежить в основі всіх стадій розслідування кримінальних проваджень, всього кримінального і цивільного судочинства. Жодна процесуальна дія не може бути здійснена, жоден висновок слідства і суду не може вважатися достовірним, якщо для цього не існує достатніх підстав.

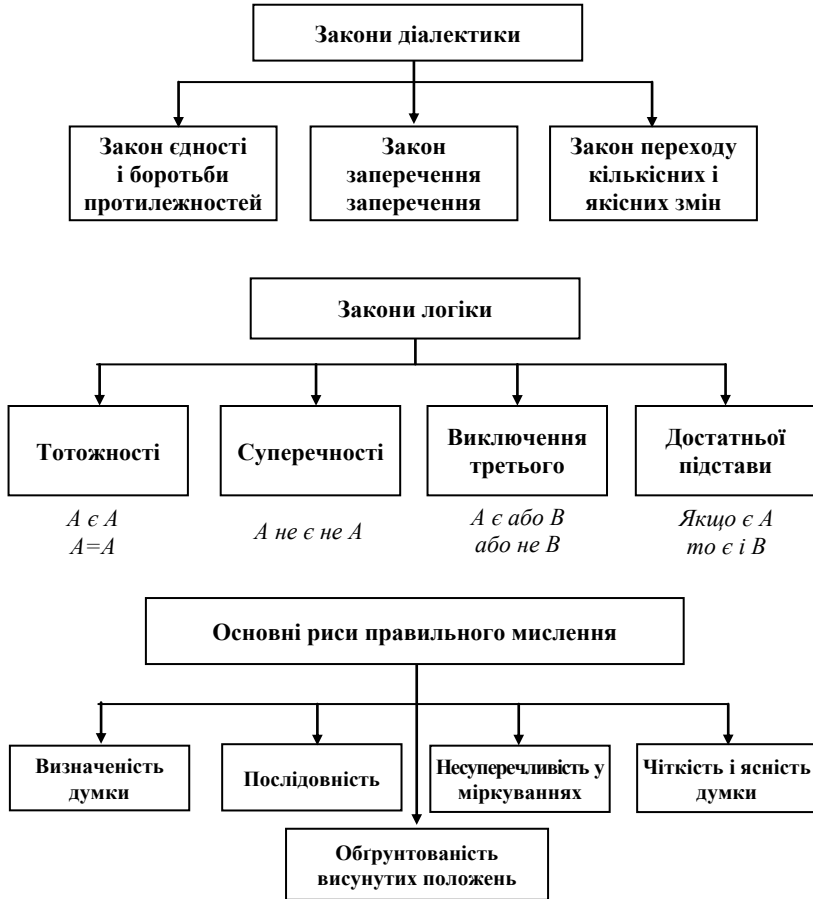
Особливо зростають вимоги до дотримання всіх без винятку вимог законів логіки під час здійснення оперативно-розшукової діяльності. Так, у ст. 3 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» зазначається, що основу ОРД становлять: Конституція України, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України, Закони України про прокуратуру, прикордонні війська, Управління охорони вищих посадових осіб, інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна.

Закони логіки відіграють велику роль у теоретичній і практичній діяльності працівників правоохоронних органів. Лише спираючись на них і чітко дотримуючись вимог, законів і правил логіки, майбутній працівник правоохоронних органів буде здатний виконати ту відповідальну роль, яку покладено на нього державою і суспільством.

Таблиці та схеми

Питання 4.1

**Закони діалектики,
методологічна основа законів логіки**

**Закон – це взаємозв'язок
між сутностями, який є:**

Об'єктивним

Необхідним

Загальним

Внутрішнім

Суттєвим

Повторювальним

**Закон взаємного переходу
кількісних і якісних змін**

Форми якісних змін залежать від:

Характеру внутрішніх суперечностей, які притаманні даному процесу і є джерелом його розвитку

Один і той же процес, маючи в основі однакові суперечності, може відбуватися в різних формах

Діалектика є сучасною загальною теорією розвитку всього сущого, яка адекватно відображає його еволюцію у своїх законах, категоріях і принципах.

Діалектика є осягненням суперечностей у їх єдності

Г. Гегель

**Закон єдності
та боротьби протилежностей**

Закон єдності та боротьби протилежностей відображає фундаментальну особливість об'єктивної дійсності, котра полягає у тому, що всі її предмети, явища і процеси мають суперечливі моменти, тенденції, сторони, що борються і взаємодіють між собою. Закон вказує на джерело розвитку.

Суперечності рухають світ

Г. Гегель

**Закон
заперечення заперечення**

Закон відображає поступальність, спадкоємність у процесі розвитку предметів і явищ об'єктивної дійсності

Етапи процесу розвитку

I етап

Вихідний стан об'єкта

II етап

Розгортання протилежностей, роздвоєння єдиного, перетворення об'єкта – набуття нового якісного стану

III етап

Розгортання нових протилежностей, роздвоєння єдиного (як нової якості), перетворення об'єкта – набуття нової якості (друге заперечення) і т.д. У цьому процесі кожний з етапів виступає запереченням попереднього, а весь процес розвитку – заперечення заперечення

Закон тотожності

**Вимоги закону тотожності
в дискусіях і полеміках**

Кожна об'єктивно істинна і логічно правильна думка або поняття про конкретний предмет, повинні бути визначеними і зберігати свою однозначність протягом усього міркування і висновку

Пolemіка – це не тільки логічний процес доведення (доказу) істини, але і процес переконання, заради чого ведеться полеміка.

Якщо вести принципову полеміку, дуже важливо, щоб обидві сторони прагнули дійти істини, і тим самим кожна з них внесе свою частку у вирішення проблем

Кількість – це філософська категорія, що відображає такі параметри речі, явища чи процесу, як число, величина, обсяг, вага, розміри, темп руху, температура

Кількість – це визначеність у межах даної якості

Г. Гегель

Гегель на відмінну від всіх попередніх філософів в тотожності розкрив рух, розвиток, що виражається в постійному переході одного виду тотожності в свою протилежність

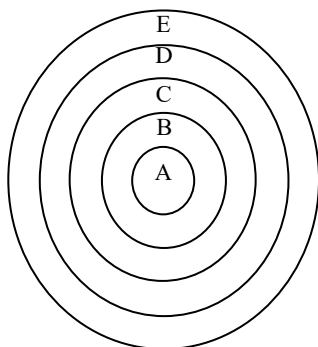
Якість – філософська категорія, котра означає сукупність суттєвих властивостей предмета, із втратою яких предмет неодмінно втрачає визначеність

Якість – це сутнісна визначеність

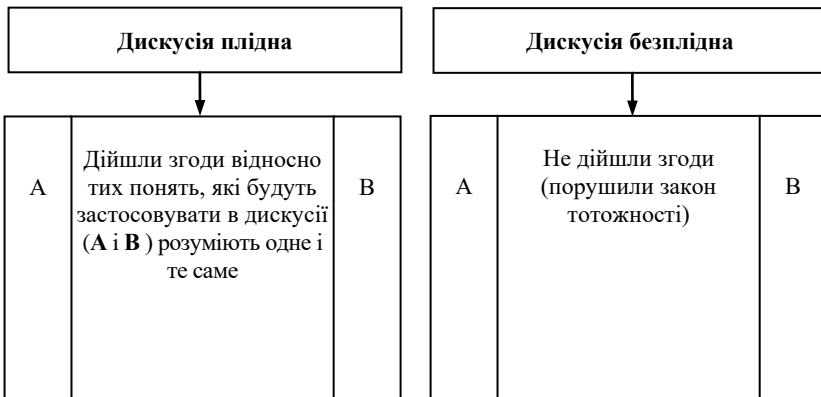
Г. Гегель

Особи, які починають обмірковувати якість питання, повинні спочатку дійти згоди відносно тих понять, які вони будуть застосовувати, щоб вони обидва розуміли одне й те саме

Арістотель

A – предмет (явище); **B** – якість;
C – кількість; **D** – кількість; **E** – кількість

Якісні зміни, що відбуваються в об'єктивному світі, здійснюються лише на основі кількісних змін

Закон суперечності

Не можуть бути одночасно істинними дві протилежні думки про один і той же предмет в одному і тому ж значенні

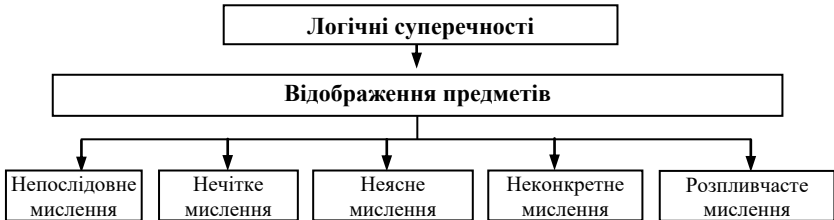
Закон суперечності не забороняє висловлювання суперечливих думок в один і той же час, якщо йдеться про різні об'єкти. Формальна логіка в законі суперечності має справу з логічними суперечностями, коли думка неправильно відображає об'єктивну дійсність

А

Прогресивне
 Це направлення розвитку, для якого характерним є перехід від нижчого до вищого, від менш досконалого до більш досконалого

В

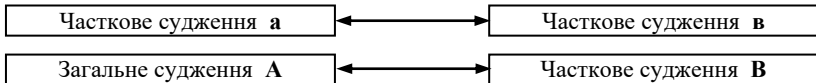
Реакційне
 Це направлення протилежне прогресивному. У політичному житті це режим встановлений з метою збереження і зміцнення відживших суспільних порядків. Реакційність проявляється в придушенні демократичних прав і свобод

Контрарна несумісність

Цей закон справедливий **А**   **Протилежні**   **В**   Цей закон несправедливий

Контрадикторна несумісність

Неможливо, щоб суперечливі твердження були однаково істинними
Арістотель

Закон виключеного третього

Суперечливими називаються судження, які не можуть бути одночасно ні істинними, ні хибними

Дві суперечливі думки про один і той самий предмет, в один і той самий час, в одному і тому самому відношенні не можуть бути одночасно ні істинними, ні хибними, одна із них обов'язково істинна, а інша обов'язково хибна, третьої не може бути – третього не дано

A є або B або не B

Застосування закону

Одне судження щось стверджує щодо одиничного предмета, а друге – це ж саме заперечує щодо цього ж предмета, взятого в одному і тому ж самому відношенні, в один і той самий час:

«A є P» і «A не є P»

Одне судження щось стверджує відносно всього класу предметів, а друге – це ж саме заперечує відносно деякої частини цього класу предметів:

«Всі S є P» «Деякі S не є P»

Одне судження щось заперечує відносно всього класу предметів, а друге ж саме стверджує відносно деякої частини предметів цього класу:

«Жодне S не є P» «Деякі S є P»

Усі судження, які підкоряються закону виключеного третього, підкоряються і закону суперечності, але не всі судження, які підкоряються закону суперечності, підкоряються закону виключеного третього

Закон суперечності, який вказує на хибність одного із двох суперечливих суджень, залишає відкритим питання про істинність або неістинність (хибність) думок іншого судження. Це питання вирішується на основі закону виключеного третього

Однаковим чином нічого не може бути посередині між двома суперечливими (один одному) судженнями, але про один (суб'єкт) кожен окремих предикат необхідно або заперечувати, або стверджувати

Арістотель

У будь-якому конкретному предметі тотожність і відмінність є протилежностями, які, взаємодіючи, зумовлюють одна одну. Взаємодія цих протилежностей, як писав Гегель, є суперечністю. Таке розуміння суперечності є її філософським визначенням.

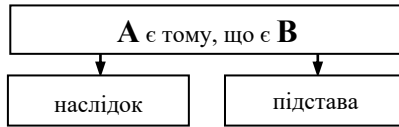
Відмінності між об'єктивними і суб'єктивними суперечностями полягають у тому, що перші існують об'єктивно в природі і виступають як внутрішнє джерело розвитку предметів і явищ матеріального світу, а другі – це суб'єктивні, логічні суперечності, які виникають у наших думках

Закон достатньої підстави

Будь-яка думка може бути визнана істинною, якщо вона має достатню підставу

Судження, котрі наводяться для обґрунтування істинності іншого судження, називаються *логічною підставою*. А те судження, яке випливає з інших суджень як підстави, називається *логічним наслідком*

Вимоги закону

- Логічна обґрунтованість**
  - думки повинні бути внутрішньо пов'язані між собою
  - будь-яке положення набуває логічної сили лише тоді, коли наведен достатні підстави його достовірності
  - закон достатньої підстави забороняє визнавати істинність думки на віру
- Жодна процесуальна дія не може бути здійснена, жоден висновок органів слідства і суду не може вважатися достовірним, якщо для цього немає достатніх підстав. Стаття 94 КПК дозволяє порушувати кримінальну справу «тільки в тих випадках, коли є достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину»
- «У випадку відсутності підстав до порушення кримінальної справи, прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя своєю постановою відмовляють у порушенні кримінальної справи», ст. 99 КПК

Жодне явище не може виявитись істинним або дійсним, жодне твердження – справедливим без достатньої підстави.

Г. Лейбніц

Семінарське заняття

Тема 4. «Закони юридичної логіки»

Освітня мета: засвоїти терміни і поняття логіки юридичної; закріпити знання про закони логічного мислення.

Виховна мета: формувати у здобувачів вищої освіти почуття відповідальності за знання законів логіки юридичної

План

1. Загальна характеристика логічного закону.
2. Закони логіки: тотожності, суперечності, виключеного третього, достатньої підстави.
3. Закони логіки та нормативно-правові акти.

Ключові терміни та поняття: мислення, логічне мислення, об'єктивний закон, закон мислення, закон діалектики, істина, суперечність, протилежність, тотожність, відношення.

Індивідуальні освітньо-дослідні теми:

1. Взаємозв'язок законів діалектики і законів логіки юридичної.
2. Закони логіки та їх використання в практичній діяльності юриста.
3. Логічні помилки, які виникають при порушенні законів логіки.
4. Софізми в античній філософії та логіці.
5. Закон достатньої підстави як важлива умова прийняття правильних судових рішень.
6. Логічні закони Арістотеля і сучасність.
7. Закони сучасних нетрадиційних логік.
8. Особливості використання законів логіки в юриспруденції.
9. Роль законів логіки юридичної у функціонуванні нормативно-правових актів.
10. Роль і місце законів логіки юридичної в теоретичній діяльності правників.

Рекомендована література

Обов'язкова:

1. Юридична логіка: підручник / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – 248 с.
2. Вступ до сучасної юридичної логіки / В. Д. Титов та ін., за ред. М. І. Панова, В. Д. Титова / Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого. – Х.: Ксилон, 2001. – 196 с.
3. Демидов И. В. Логика: учебник для бакалавров / И. В. Демидов; под ред проф. И. В. Каверина. – 8-е изд. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2014. – 348 с.
4. Дмитриевская И. В. Логика / И. В. Дмитриевская. – М.: Флинта, 2013. – 384 с.
5. Дуцяк І. З. Логіка юридична: підручник для студентів, аспірантів, викладачів ВНЗ / І. З. Дуцяк. – К., 2010. – 406 с.
6. Карамішева Н.В. Логіка: підручник для студентів-правників. – Львів, 2000. – 252 с.
7. Ортинський В. Л. Логіка – правоохоронцям: навч. посіб. – Львів, 2004. – 241 с.
8. Хоменко І. В. Логіка для юристів: підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 224 с.

Додаткова:

1. Жеребкін В. Є. Логіка: Підручник. – 8-е вид., стер. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2006. – 255 с.
2. Жоль К. К. Вступ до сучасної логіки. – К.: Либідь, 2002. – 156 с.
3. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. – К.: А. С К., 2004. – 371 с.
4. Ткаченко А. А., Толок В. О. Основи науки логіки: навч. посібник. – Запоріжжя: Дике Поле, 2001. – 371 с.
5. Тофтул М.Г. Логіка: посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – 368 с.
6. Хоменко І. В. Еристика: мистецтво полеміки: навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 224 с.
7. Сквоиков А. К. Логика: учебник и практикум для бакалавров / А. К. Сквоиков. – М.: Юрайт, 2013. – 575 с.
8. Челпанов Г. И. Учебник логики / Г. И. Челпанов. – М.: Изд. стереотип., 2015. – 264 с.

УМОВИВІД В ЮРИДИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

5.1. Загальна характеристика умовиводу

4.2. Безпосередні умовиводи

5.3. Дедуктивний умовивід. Категоричний силізізм і основні його правила

5.4. Індуктивний умовивід

5.5. Роль і місце умовиводу при кваліфікації злочину

Ключові терміни та поняття: умовивід, дедуктивний і індуктивний умовиводи; вихідне, вивідне та обґрунтовуюче знання; безпосередній і опосередкований умовивід; засновок, висновок, зв'язка; істинний засновок, істинний висновок.

5.1. Загальна характеристика умовиводу

Третьою формою мислення є *умовивід*. Умовивід є найскладнішою формою мислення, яка включає в себе і поняття, і судження. Ця форма мислення здатна не тільки відображати відоме знання, а й творити нове, до сих пір не відоме на основі відомого.

Завданням умовиводу є виведення нового судження, яке несе невідоме досі знання, зі суджень, які містять у собі відоме знання. Прикладами умовиводів є: «Сократ – людина. Усі люди смертні. Отже, Сократ – смертний», «Усі люди народжуються. Отже, дехто з тих, хто народжується, є людьми» тощо.

Умовиводи, як і інші форми мислення, характеризуються своїми **матерією і формою**. *Матерією умовиводу* є його складники, тобто судження, які містяться в цьому умовиводі. Умовивід складається з кількох складників-суджень: засновоків і висновку. Судження, які входять до складу умовиводу і містять уже відому інформацію, називають *засновками* (лат. Premise).

Умовивід за своєю формою схожий до складного умовного судження. При перетворенні умовиводу в умовне судження його засновки трансформуються в **антецедент**, а висновок – у **консеквент**.

Умовиводи поділяють на безпосередні та опосередковані. *Безпосередніми умовиводами* називають такі, які складаються з одного засновку та висновку. Безпосередні умовиводи також називають операціями над судженнями, оскільки їх висновок є перетворенням засновку. Наприклад, в умовиводі «Усі квадрати є прямокутниками. Отже, деякі прямокутники є квадратами» присутній тільки один засновок і висновок, який є трансформацією засновку. *Опосередкованими умовиводами* називають такі, які містять більше одного засновку та виводять висновок на основі поєднання термінів цих двох суджень-засновків. Наприклад, умовивід «Квадрати є прямокутниками. Прямокутники є геометричними фігурами. Отже, квадрати є геометричними фігурами» є опосередкованим, оскільки воно об'єднує два судження-засновки.

Опосередковані умовиводи поділяють на **дедуктивні**, **індуктивні** та **аналогії**.

Основною характеристикою умовиводу є його *правильність*. Умовивід, у якому ці правила дотримані, називають правильним. Якщо ж в умовиводі порушено формальні правила, то такий умовивід є неправильним.

5.2. Безпосередні умовиводи

Безпосередніми називають умовиводи, в яких висновок слідує з одного засновку. Істинність висновку в даному випадку залежить від істинності засновку, в якому розрізняють суб'єкт і предикат. Засновок і висновок пов'язані відношенням логічного слідування. Виділяють три способи утворення безпосередніх умовиводів: перетворення, обернення, протиставлення предикату.

Перетворення (лат. *obversio*) полягає в тому, що у висновку якість зв'язки судження змінюється на протилежну. При цьому зміст судження-засновку не змінюється, для чого необхідно змінити предикат. Предикат у висновку є поняттям, що суперечить предикату засновку.

При оберненні (лат. *conversio*) – суб'єкт і предикат міняють місцями.

Протиставлення предикату – це спосіб утворення безпосередніх суджень, який є поєднанням перетворення з оберненням. Спочатку відбувається перетворення засновку, а потім його обернення.

Судження І не підлягає протиставленню предикату, оскільки після перетворення ми отримали би судження О, яке потім треба було би обернути. Вище було обґрунтовано, чому судження О не підлягає оберненню.

Різновидом безпосередніх умовиводів можуть бути виводи із суджень за схемою «логічний квадрат». Ці відношення за характеристикою істинності розглядалися в темі 4. Вихідне судження в цьому випадку постає як засновок, а друге судження, істинність якого визначається залежно від його положення на схемі, як висновок умовиводу. Необхідною умовою коректності таких умовиводів, як і безпосередніх умовиводів загалом, є ідентичний зміст термінів у засновку і висновку.

5.3. Дедуктивний умовивід.

Категоричний силіогізм і основні його правила

Окрім безпосередніх умовиводів важливу роль у формально-логічному мисленні відіграють *опосередковані умовиводи*, які складаються з кількох засновків і висновку.

Опосередковані умовиводи розділяють на дедуктивні, індуктивні та аналогії. *Деду́кція* – у широкому значенні слова, у методології пізнання – це, як говорить саме слово (лат. deductio – виведення), виведення нового невідомого знання з іншого, вже відомого. У логіці дедуктивним умовиводом називають такий умовивід, у якому із судження, яке розкриває характеристику родового поняття, та із судження, яке включає видове поняття в обсяг родового, виводиться ознака видового поняття. **Дедуктивні умовиводи** розділяють на **категоричні, розділові та умовні**. *Категоричний умовивід* – це умовивід, засновки і висновок якого є категоричними судженнями. Основною формою опосередкованого дедуктивного категоричного умовиводу є *силіогізм*, тобто умовивід, у якому присутні три категоричні судження: два засновки та висновок.

Розрізняють **більший і менший засновки** силіогізму. Одне з понять більшого засновку є родовим поняттям щодо суб'єкта меншого засновку. Інше поняття більшого засновку виражає ознаку, якою характеризується суб'єкт висновку. Одне з понять меншого засновку тотожне одному з понять більшого засновку і служить засобом поєднання двох засновків.

У силогізмі також присутні **три терміни**, тобто поняття, якими оперує міркування при побудові силогізму. Кожен з цих термінів повторюється в силогізмі двічі. Два з них неодмінно присутні у висновку. Третій термін, який прийнято називати *середнім терміном* і у формулах позначати латинською літерою «М» (від лат. terminus medium – середній термін), присутній у двох засновках.

Силогізм базується на трьох *аксіомах*, які уможливають міркування:

1. *Те, що належить роду, належить також виду та індивіду;*
2. *Ознака ознаки речі є ознакою самої речі;*
3. *Усе, що стверджується (або заперечується) стосовно певної множини предметів, стверджується (або заперечується) стосовно будь-якого предмета, який входить до цієї множини.*

У побудові силогізму необхідно дотримуватися низки правил, порушення яких призводить до хибного міркування. Розрізняють правила термінів і правила щодо засновків силогізму.

Силогізм може мати різні структури, які обумовлюється розміщенням середнього терміна в кожному із засновків. Оскільки засновків є два і в кожному з них середній термін може займати одне із двох місць (суб'єкт або предикат), то силогізм може мати чотири види структури, які називають **фігурами силогізму**.

Кожна фігура силогізму може мати різні види залежно від кількісних і якісних характеристик суджень, які до неї входять. Ці види називають **модусами силогізму**. На загал, чотири фігури можуть мати **64 модуси**.

5.4. Індуктивний умовивід

Індуктивні умовиводи базуються на русі думки, протилежному від дедукції. Індукція (лат. inductio – наведення) в широкому смислі слова – це спосіб мислення, за якого думка наводиться на якесь загальне правило, що поширюється на всі одиничні предмети даного класу, тобто ми рухаємося у мисленні від одиничного до загального, від менш загального до більш загального.

Індуктивним називається умовивід, в якому з одиничних суджень-засновків отримуємо часткове або загальне судження-висновок. Зазвичай індуктивний умовивід прийнято більш лаконічно іменувати індукцією.

Розрізняють два види індукції: *повну* і *неповну*.

Повною є індукція, у висновку якої йдеться лише про ті випадки, про які говорилося у засновках. Висновок робиться на основі дослідження всіх предметів даного класу. Деякі логіки вважають таку індукцію демонстративним умовиводом, або індуктивним силогізмом, оскільки в ньому висновок слідує із засновків з необхідністю. Суть його полягає в такому: якщо якась властивість належить більшому предметові даного виду, то вона необхідно наявна в меншого предмета того ж виду.

Виділяють такі види неповної індукції: *популярна, наукова і заснована на знанні причинних зв'язків між предметами та явищами*.

Популярна індукція – це неповна індукція, при якій, знаючи, що деякі спостережувані предмети мають одну й ту ж ознаку, робимо висновок, що всі предмети даного класу мають цю ознаку. Правомірність такого умовиводу заснована на припущенні, що речам властиві постійні, стабільні ознаки.

Наукова індукція заснована на принципі відбору досліджуваних об'єктів. Замість простого переліку типових випадків, як у популярній індукції, тут дослідження здійснюється за певним планом. Кожний окремий випадок аналізують, виділяють суттєві ознаки, а всі випадкові, несуттєві ознаки відкидають. У висновках таких умовиводів суттєві ознаки пов'язують з іншими узагальненнями.

Індукція, *заснована на знанні причинних зв'язків, є різновидом наукової індукції*. На її основі розроблено ряд ефективних методів наукового дослідження. Зокрема: методи єдиної схожості, єдиної різниці тощо.

5.5. Роль і місце умовиводу при кваліфікації злочину

У процесі кваліфікації злочинів та інших юридичних оцінок здійснюють певні умовиводи про юридичну, зокрема кримінально-правову, природу дій та окремих обставин.

Основними формами умовиводів є дедукція та індукція. Обидві вони знаходяться в тісному взаємозв'язку і взаємозалежності.

У процесі юридичної кваліфікації здійснюється перехід від одного знання (початкового) до іншого (підсумкового). Таке підсумкове знання є результатом кваліфікації, тобто остаточною дум-

кою, у формі якої дається оцінка діянню. Тому з погляду логіки кваліфікація є висновком, представленим у вигляді простого категоричного силогізму, де більша посилка містить знання про норму права, менша – про діяння, що кваліфікується, а у висновку встановлюється, що діяння підпадає (не підпадає) під ознаки закону.

Логічною основою кваліфікації злочину виступає дедуктивний умовивід.

Оскільки процедури встановлення фактичних обставин у кримінальному провадженні і їх юридична оцінка часто збігаються, то кваліфікацію злочинів правомірно аналізувати з погляду процесу і результату доказування, виділяючи в ній кримінально-процесуальну складову. Логічна сутність кваліфікації злочину полягає в тому, що дія яка кваліфікується (як окреме положення), ототожнюється з класом дій (як загальним положенням), які входять до поняття складу злочину, зазначеного у кримінально-правовій нормі; юридична оцінка складу злочину, а також всі пов'язані з нею наслідки поширюються на цю дію.

Наприклад, встановлено, що С. таємно заволодів чужим майном. Таємне викрадення чужого майна складає крадіжку, тобто злочин, передбачений ст. 185 КК України. Будуємо умовивід: «Оскільки таємне заволодіння чужим майном складає крадіжку, дія С. також є крадіжкою».

Таблиці та схеми

Питання 5.2

ПЕРЕТВОРЕННЯ

1) $\text{Всі } S \in P$	А на Е
<hr/>	
Жодне $S \text{ не } \in \text{ не-}P$	
2) Жодне $S \text{ не } \in P$	Е на А
<hr/>	
Всі $S \in \text{ не-}P$	
3) Деякі $S \in P$	І на О
<hr/>	
Деякі $S \text{ не } \in \text{ не-}P$	
4) Деякі $S \text{ не } \in P$	О на І
<hr/>	
Деякі $S \in \text{ не-}P$	

ОБЕРНЕННЯ

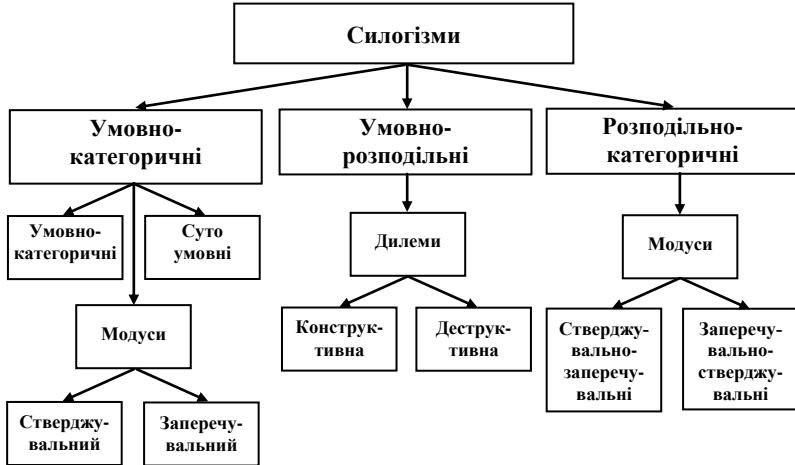
1) $\text{Всі } S \in P$	SAP
<hr/>	
Деякі $P \in S$	SIP
2) Жодне $S \text{ не } \in P$	SEP
<hr/>	
Жодне $P \text{ не } \in S$	PES
3) Деякі $S \in P$	SIP
<hr/>	
Деякі $P \in S$	PIS

ПРОТИСТАВЛЕННЯ ПРЕДИКАТУ

1) $\text{Всі } S \in P$	(А)
Жодне $\text{ не-}P \text{ не } \in S$	(Е)
2) Жодне $S \text{ не } \in P$	(Е)
Деякі $\text{ не-}P \in S$	(І)
3) Деякі $S \text{ не } \in P$	(О)
Деякі $\text{ не-}P \in S$	(І)

Силогізм має таку форму:

Усі люди є розумні Сократ є людиною	більший засновок менший засновок висновок
Отже, Сократ є розумний	

Суто умовний силлогізм

Формула силлогізму:

Якщо А, то В

Якщо В, то С

Отже, якщо А, то С

Стверджувальний модус

Формула модусу:

Якщо А, то В

А

Отже, В

Заперечувальний модус

Формула модусу:

Якщо А, то В

не В

Отже, не А

Стверджувально-заперечувальний модус

Формула модусу

$S \in P_1$ або P_2 , або P_3

$S \in P_1$

Отже, S не є ні P_2 , ні P_3

Заперечувально-стверджувальний модус

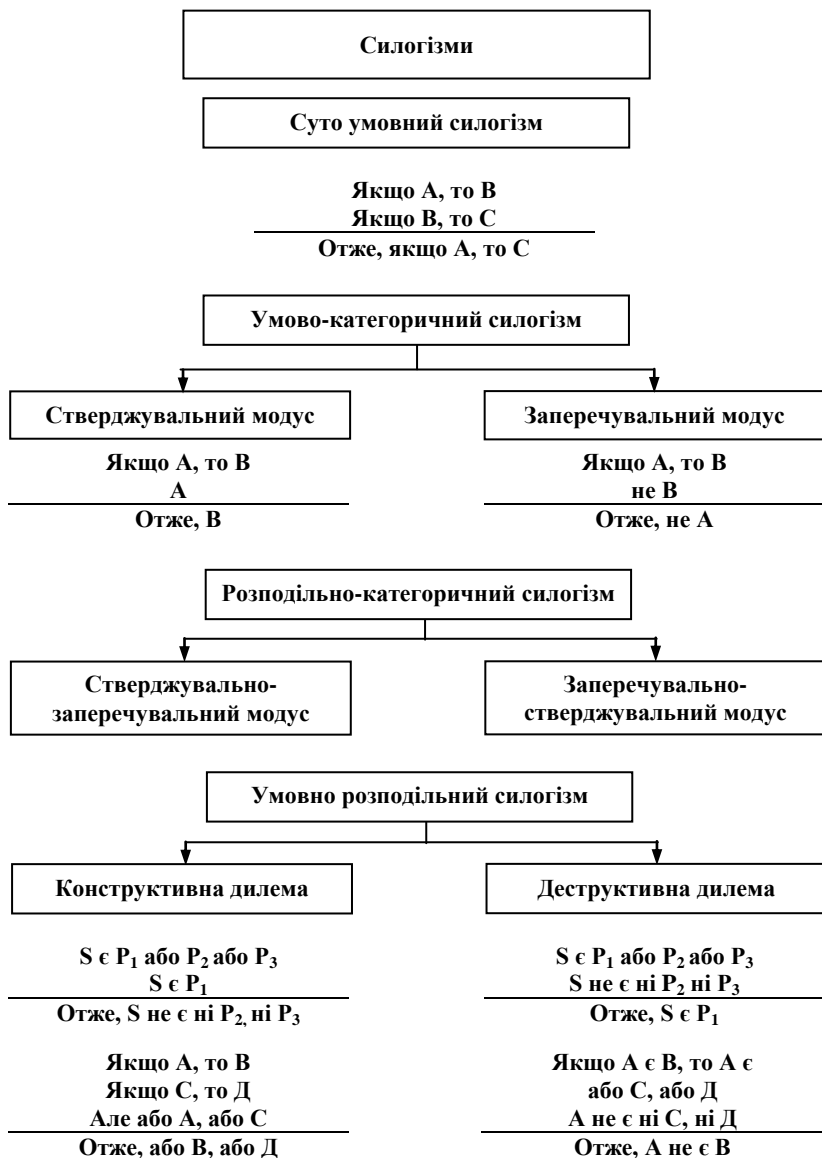
Формула модусу

$S \in P_1$ або P_2 , або P_3

S не є ні P_2 , ні P_3

Отже, $S \in P_1$

Правила побудови силогізмів	
Правила термінів	1. Термін, який є нерозділений у засновку, не може бути розділеним у висновку
	2. Середній термін неодмінно має бути розподіленим принаймні в одному із засновків
	3. Кожен силогізм повинен мати три і тільки три терміни
Правила засновків	1. З двох заперечних засновків не можна зробити ніякого висновку
	2. З двох часткових засновків не можна зробити ніякого висновку
	3. Якщо один із засновків заперечний, то й висновок (якщо він взагалі можливий) теж є заперечний
	4. Якщо один із засновків частковий, то й висновок (якщо він взагалі можливий) теж є частковим
	5. Якщо обидва засновки стверджувальні, то й висновок (якщо він взагалі можливий) теж є стверджувальним. 5. Якщо обидва засновки стверджувальні, то й висновок (якщо він взагалі можливий) теж є стверджувальним

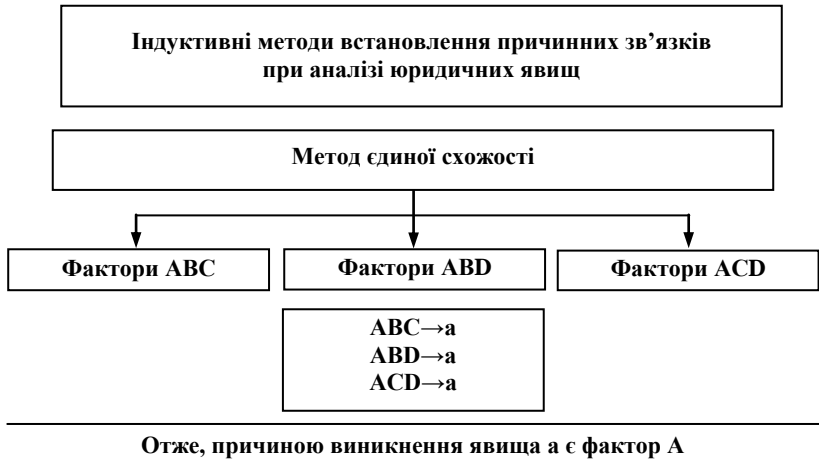
Схеми аксіоми (фігури) силогізму

1) Фігура 1	2) Фігура 2	3) Фігура 3	4) Фігура 4
M P	P M	M P	P M
S M	S M	M S	M S

Правила побудови та модуси силогізмів згідно з фігурами

Правила побудови силогізмів		Модуси
Перша фігура	1. Менший засновок має бути стверджувальним	Barbara (AAA), Celarent (EAE), Darii (AII), Ferio (EIO).
	2. Більший засновок має бути загальним	
Друга фігура	1. Один із засновків має бути заперечним	Cesare (EAE), Camestres (AEE), Festino (EIO), Baroco (AOO).
	2. Більший засновок має бути загальним	
Третя фігура	1. Менший засновок має бути стверджувальним	Darapti (AAI), Disamis (IAI), Datisi (AII), Felapton (EAO), Bocardo (OAO).
	2. Висновок має бути частковим	

Четверта фігура	1. Якщо більший засновок стверджувальний, то менший має бути загальним	Bramantip (AAI), Camenes (AEE), Dimaris (IAI), Fesapo (EAO), Fresison (EIO).
	2. Якщо один із засновоків заперечний, то більший засновок має бути загальним	

Питання 5.4

Метод єдиної різниці

Випадки	Фактори	Явище, яке спостерігається
1	ABC	а
2	BC	–

Сполучений метод схожості і різниці

1 група випадків	Випадки	Фактори, що спостерігаються	Явище, яке досліджується
	1	ABC	a
	2	ADE	a
2 група випадків	Випадки	Фактори, що спостерігаються	Явище, яке досліджується
	1	BC	–
	2	DE	–

Метод супутніх змін

Отже, фактор А є причиною явища а

Метод залишків

Цей метод застосовується тоді, коли мають справи зі складними обставинами, які викликали складні наслідки. Причиною появи явищ **abc** є вплив факторів **ABC**. Частина **A** явища **abc** викликається фактором **B**. Частина **b** явища **abc** викликається фактором **C**. Отже, частина **a** явища **abc** перебуває у причинному зв'язку з фактором **A**.

Суттєвою ознакою причинно-наслідкового зв'язку є послідовність причини і наслідку в часі. Наслідок виникає тільки після причини, коли причина досягнула певної стадії свого розвитку

Термін «індукція» – походить від лат. «inductio» і означає «наведення». У засновках індуктивних міркувань міститься знання про окремі предмети або групи (частини) предметів, у висновку знання про весь клас предметів.

«Індуктивне міркування» – це правдоподібне міркування, в якому здійснюють перехід від знання про окремі предмети або частину предметів певного класу до загального знання про весь клас предметів

І. В. Хоменко

Семінарське заняття

Тема 5. «Умовивід в юридичній діяльності»

Освітня мета: засвоїти терміни і поняття логіки юридичної; закріпити знання умовиводу як форми логічного мислення.

Виховна мета: формувати у здобувачів вищої освіти почуття відповідальності за знання умовиводу як форми логічного мислення і його значення для правників.

План

1. Загальна характеристика умовиводу, його структура і види.
2. Безпосередні умовиводи і способи їх утворення.
3. Дедуктивні умовиводи. Категоричний силогізм і його структура.
4. Умовні, скорочені та складно-скорочені силогізми.
5. Індуктивний умовивід.
6. Використання умовиводу в судовій практиці.

Ключові терміни та поняття: умовивід, дедукція, силогізм, більший термін, менший термін, середній термін, засновок, висновок, фігура силогізму, модуси силогізму, індукція, повна і неповна індукція, наукова індукція, дилема, аналогія.

Індивідуальні освітньо-дослідні теми:

1. Метод дедукції та його використання в роботі слідчого.
2. Безпосередні умовиводи та їх використання.
3. Безпосередні умовиводи і дискусії навколо них.
4. Аналіз методів утворення безпосередніх умовиводів.
5. Сильні та слабкі сторони безпосередніх умовиводів.
6. Умовні і умовно-розподільні силогізми та їх використання.
7. Дилема та її використання у прийнятті альтернативних рішень.
8. Використання скорочених і складноскорочених силогізмів у комунікаційних процесах.
9. Умовно-розподільні судження як засіб прийняття правильних рішень.
10. Індукція та її використання в судовій практиці.
11. Індукція і криміналістика.
12. Роль індукції в розслідуванні техногенних катастроф.

Рекомендована література

Обов'язкова:

1. Юридична логіка: підручник / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – 248 с.
2. Вступ до сучасної юридичної логіки / В. Д. Титов та ін.; за ред. М. Л. Панова, В. Д. Титова; Нац. юрид. Академія ім. Я. Мудрого. – Х.: Ксилон, 2001. – 196 с.
3. Ивин А. А. Логика для юристов. – М.: Гардарики, 2005. – 288 с.
4. Карамішева Н. В. Логіка: підручник для студентів-правників. – Львів, 2000. – 252 с.
5. Карамішева Н. В. Логіка і правознавство. Теоретичні питання та практичні завдання: навч. посіб. для студ. юрид. ф-ту / Н. В. Карамішева; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Л.: ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. – 118 с.
6. Михайлов К. А. Логика. Практикум: учеб. пособие для бакалавров / К. А. Михайлов, В. В. Горбатов. – М.: Юрайт, 2012. – 509 с.
7. Оргинський В. Л. Логіка – правоохоронцям: навч. посібник. – Львів: Апріорі, 2004. – 248 с.

Додаткова:

1. Гладунський В. Н. Логіка: для студентів економічних спеціальностей: навч. посібник / Науково-методичний центр вищої освіти; Нац. ун-т «Львівська політехніка» та ін. – 2-е вид. – Львів: Афіша, 2004. – 358 с.
2. Горский Д. П. Краткий словарь по логике / Д. П. Горский, А. А. Цвин, А. Л. Никифоров; под ред. Д. П. Горского. – М.: Просвещение, 1991. – 207 с.
3. Жеребкін В. Є. Логіка: підручник. – 8-е вид., стер. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2006. – 255 с.
4. Карнап Р. Значение и необходимость. Исследование по семантике и модальной логике / Р. Карнап. – М.: Изд.стереотип., 2007. – 384 с.
5. Логика: учебное пособие / Харьк. гос. эконом. ун-т; сост.: И. П. Билецкий и др. – Х., 2004. – 159 с.
6. Кириллов В. Н., Старченко А. А. Логика: учебник для юрид. вузов. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 1999. – 254 с.
7. Марцелюк С. П. Короткий нарис з історії логіки: навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / Ін-т системних досліджень освіти; Чернігівський державний пед. інститут. – К., 1995. – 160 с.

Тема 6

ГІПОТЕЗА І ВЕРСІЯ

6.1. Поняття гіпотези, її структура та види.

6.2. Версія в судовому дослідженні.

Ключові терміни та поняття: гіпотеза; імовірні знання; основа гіпотези; перевірка гіпотези; висування гіпотези; доведення гіпотези; загальна гіпотеза; часткова гіпотеза; наукова гіпотеза; робоча гіпотеза; версія; загальна версія; часткова версія; факт; перевірка версії; спростування версії; доведення істинності версії.

6.1. Поняття гіпотези, її структура та види

Гіпотезою називається спосіб мислення, котрий полягає в побудові припущення про те, що таке досліджуване явище, та в доведенні цього припущення. Термін «гіпотеза» уживається з подвійним значенням. *Під гіпотезою розуміють і саме припущення, котре пояснює спостережуване явище, і спосіб мислення в цілому, який включає висування припущення, його розвиток і доведення.*

Логічна структура гіпотези складна. Гіпотеза не зводиться до якогось одного судження чи умовиводу. Вона – система суджень, понять і умовиводів. Якесь одне окремо взяте судження або умовивід іще не складає гіпотези.

Гіпотеза – процес розвитку думки. Процес мислення в гіпотезі має певні стадії. **Розрізняють дві такі стадії побудови і доведення гіпотези:** 1) висування гіпотези і 2) доведення гіпотези. Де-хто виділяє в гіпотезі не дві, а три, чотири чи п'ять стадій: 1) вивчення обставин досліджуваного явища (збирання фактів), 2) формування гіпотези, 3) виведення з гіпотези наслідків (розвиток гіпотези), 4) перевірка цих наслідків на практиці і 5) висновок про істинність або хибність висунутої гіпотези.

Гіпотеза може пояснити або явище (подію) в цілому, або якийсь окремих бік явища, одну його властивість, один зв'язок. Тому розрізняють гіпотези загальні і часткові.

Загальна гіпотеза – це припущення, котре пояснює причину явища або групи явищ загалом.

Часткова гіпотеза – припущення, яке пояснює якийсь окремий бік чи окрему властивість явища чи події.

Окрім загальних і часткових гіпотез, існують гіпотези **наукові й робочі**.

Наукова гіпотеза – це гіпотеза, що пояснює закономірність розвитку явищ природи і суспільства.

Робоча гіпотеза – це тимчасове припущення або здогад, яким користуються, будуючи гіпотези.

6.2. Версія в судовому дослідженні

Гіпотези в судовому дослідженні іменуються версіями. Термін версія (від латинського *versio* – оборот; *versare* – видозмінювати) – це не специфічно юридичний термін, ним користуються і в інших галузях пізнання.

Версією в судовому дослідженні називається одне з можливих припущень, які пояснюють злочинну подію в цілому або окремі її обставини.

Висунута версія має бути перевірена. Перевірка й доведення правильності (істинності) версії є найважливішою і відповідальною стадією в побудові й обґрунтуванні версії.

Перевірка версії складається з таких моментів: 1) дедуктивного виведення наслідків із висунутої версії; 2) зіставлення цих наслідків із дійсністю, перевірки їх на практиці; 3) логічного доведення істинності або хибності (спростування версії). Досить часто версія є висновком індуктивного умовиводу, до того ж для логічного опрацювання фактичних даних і формулювання версії застосовуються різноманітні види індукції. Особливо широко користуються індукцією за допомогою простого перелічування. Так, коли в ході досудового розслідування встановлюють зв'язок фактів кількох злочинних подій з однією й тією ж особою, то за допомогою індукції, висувають версію про причетність цієї особи до скоєних злочинів. У вигляді схеми це можна записати так.

1) Встановлений у кримінальному провадженні факт *A* пов'язаний з особою *K*.

2) Встановлений у кримінальному провадженні другий факт *B* пов'язаний також з особою *K*.

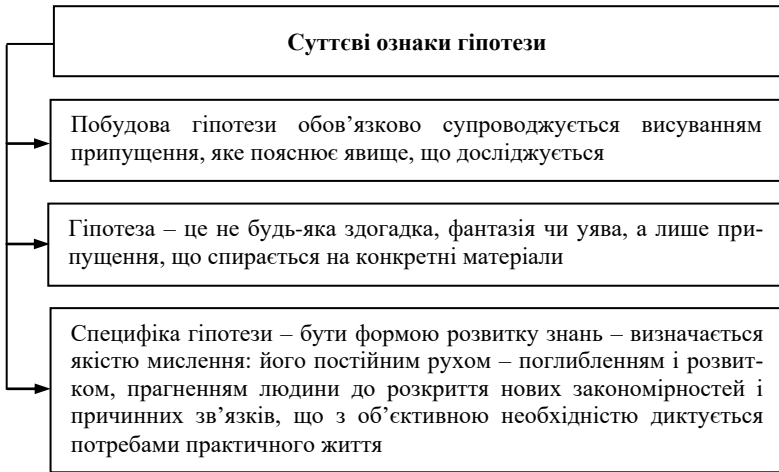
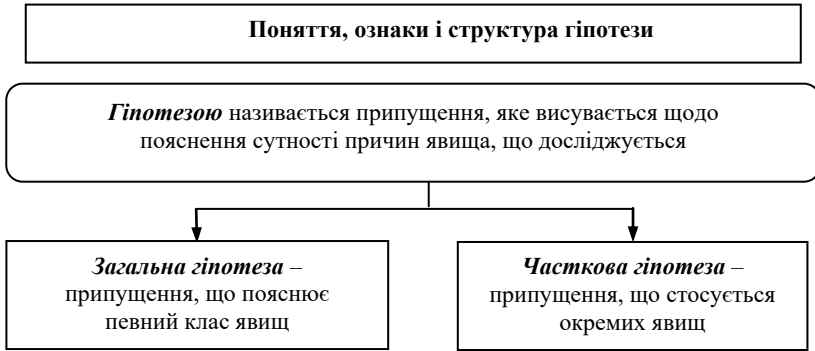
3) Встановлений у кримінальному провадженні третій факт С пов'язаний теж з особою К.

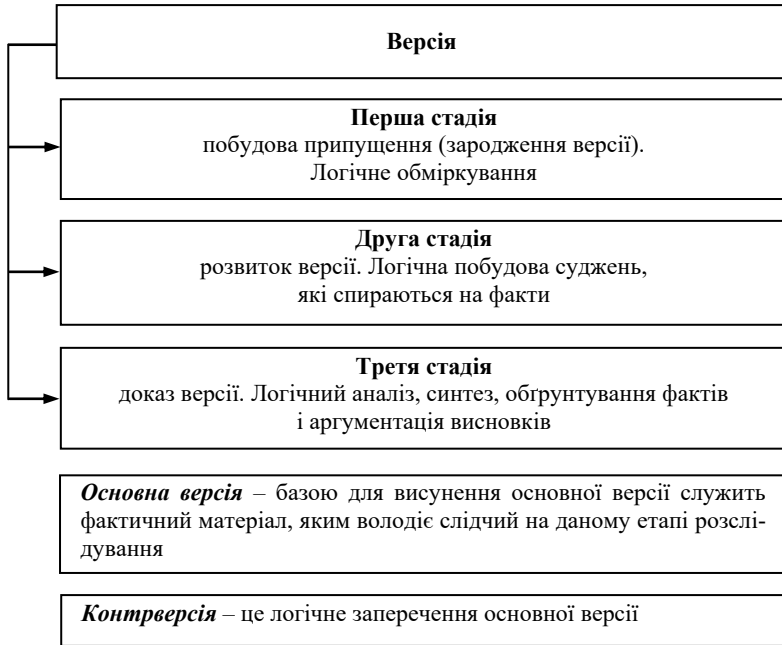
4) Оскільки зазначені факти (А, В, С) є ознаками злочинної події, то роблять висновок про те, що і злочинна подія в цілому пов'язана з особою К.

У судовій практиці у кожному кримінальному провадженні висувається не одна, а кілька версій. Усі вони перевіряються паралельно. Пряме доведення версії доповнюється неодмінно непрямым її доведенням.

Таблиці та схеми

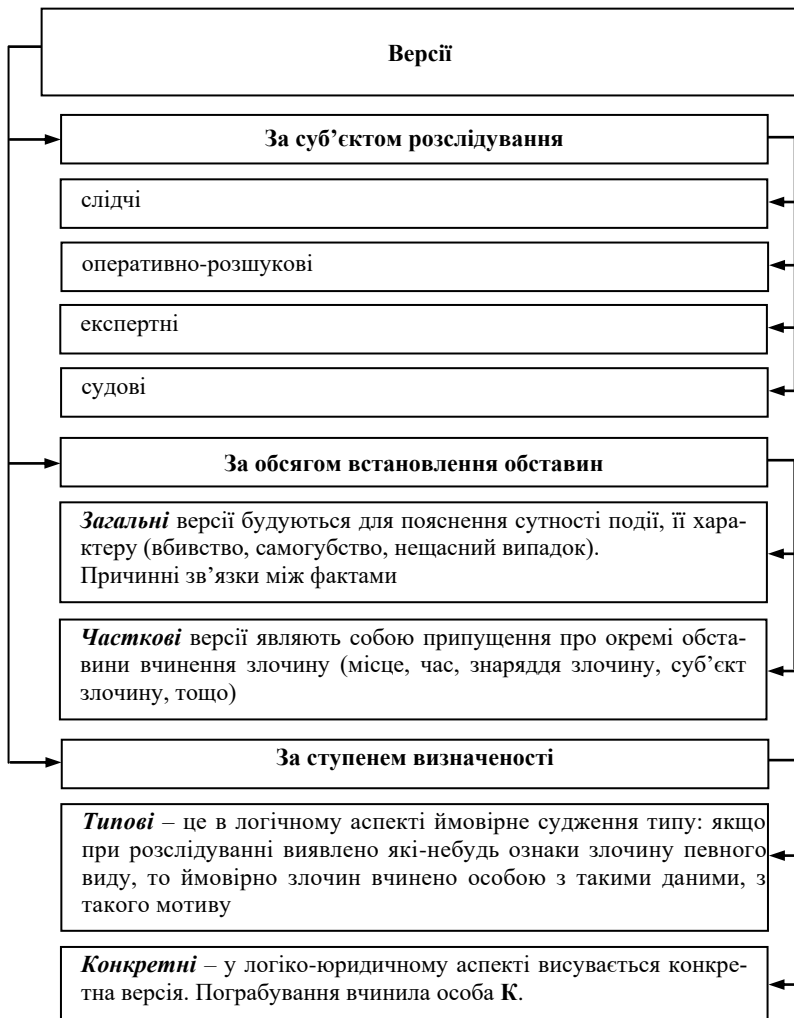
Питання 6.1

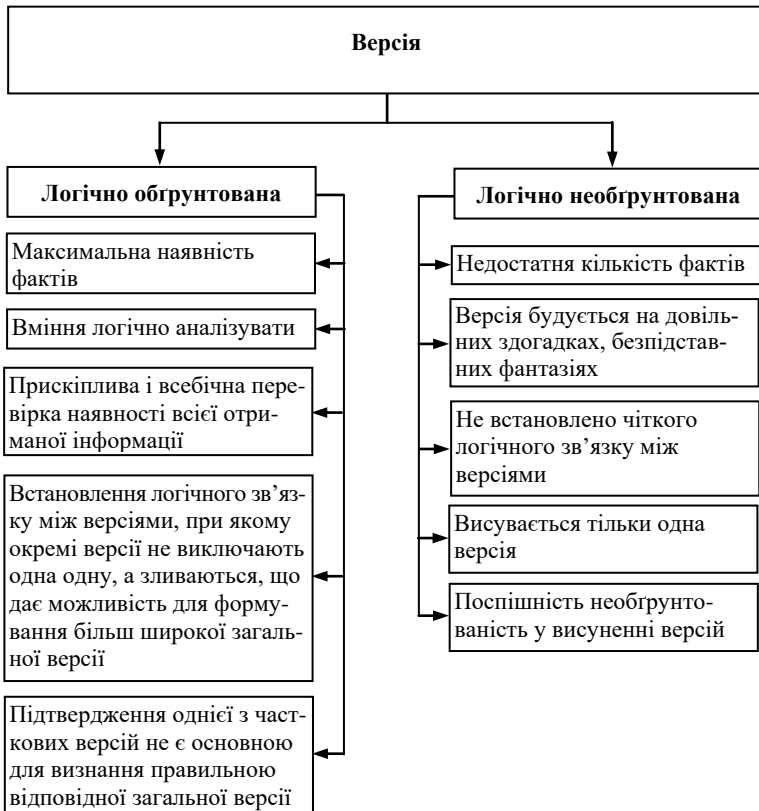
За своєю логічною основою версія є знання проблематичне, ймовірне. Якщо не будуть зібрані докази, що підтверджують відповідність версій об'єктивній дійсності, то всі вони, якими б не були правдоподібними, залишаються на рівні безплідної фантазії

Слідчі версії – це висунуті у зв'язку з розслідуванням кримінальної справи, основані на існуючих фактичних даних припущення, спрямовані на з'ясування істини щодо вчиненого злочину. Логіка побудови слідчих версій вимагає включати не тільки факти вчинення злочину і винності обвинуваченого, але й обставини які сприяють виникненню причин і умов правопорушень

Висування версії вимагає від особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора, судді більш конкретного знання системи права. Тут потрібно вже знати типові юридичні конструкції, які утворюють окремі ознаки складу правопорушень

В.О. Навроцький

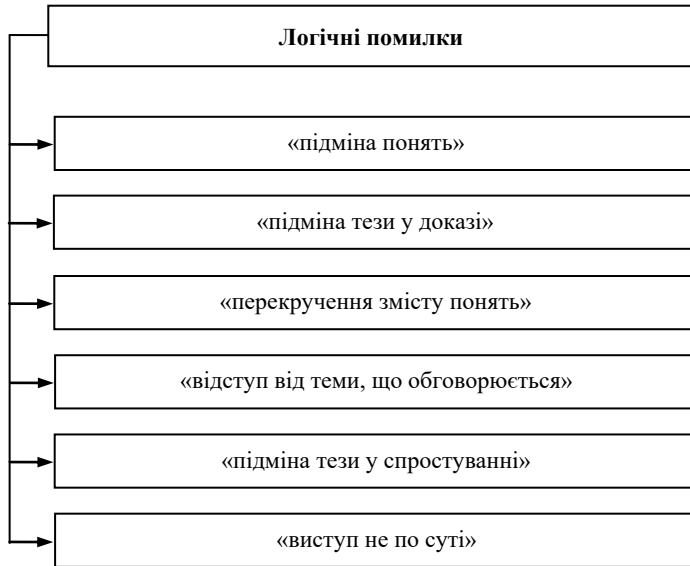

Логічна структура версії така ж, як і логічна структура гіпотези. У цьому плані версія від гіпотези не відрізняється, вона є лише її різновидом

Версія в організації і проведенні розслідування кримінальної справи є необхідним об'єктивним чинником, без якого практично неможливий процес розслідування кримінальної справи.

При правильному методологічному підході, побудові, аналізі та перевірці висунутих версій, хибні версії об'єктивно будуть усунуті як такі, що не підтверджені зібраними у справі доказами, і лише одна версія може бути правильною у зв'язку з тим, що вона буде підтверджена попередніми висновками

Порушення закону тотожності призводить на практиці до двозначності, неконкретності, неясності, розпливчастості думки

двозначність
 може
а в
 може
а і в

неконкретність
 ні
а, ні в, ні с

неясність
 так
а чи в

Теза у доведенні і спростуванні є одним із центральних елементів у юридичній теорії і практиці. Теза повинна бути: а) чітко сформульованою та лаконічною; б) визначеною; в) не повинна змінювати свого змісту

Семінарське заняття

Тема 6. «Гіпотеза і версія»

Освітня мета: знати правила побудови гіпотез та висування версій, а також уміти ці правила застосовувати – одна з важливих цілей курсу логіки юридичної; з'ясувати роль гіпотези в кримінальному провадженні та судовому розгляді.

Виховна мета: формувати у здобувачів вищої освіти відповідальність за правила побудови гіпотез та висування версій, а також уміння ці правила застосовувати як форми правильного логічного мислення правників.

План

1. Гіпотеза та її роль у доведенні.
2. Висування, перевірка і спростування версій.
3. Роль гіпотези і версії в діяльності юристів.

Ключові терміни та поняття: аналіз, версія, висування версії, гіпотеза, дедукція, документ, дослідження, достовірність доказів, загальна гіпотеза, кваліфікація, обґрунтованість, підстава, припущення, причина, синтез, слідча версія, спростування, умова.

Індивідуальні освітньо-дослідні теми:

1. Роль і місце гіпотези в юридичній теорії і практиці.
2. Роль аналізу і синтезу в науковій діяльності.
3. Версії та їх використання в роботі слідчого.
4. Відмінності версії від гіпотези.
5. Особливості доведення версії.
6. Роль запитань і відповідей у веденні слідства.
7. Сучасні наукові гіпотези.
8. Соціальні прогнози та їх види.

Рекомендована література

Обов'язкова:

1. Юридична логіка: підручник / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – 248 с.
2. Дуцяк І. З. Методи формування гіпотез / І. З. Дуцяк; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 173 с.

3. Ивин А. А. Логика для юристов: учебное пособие. – М.: Гардарики, 2005. – 288 с.
4. Ивлев Ю. В. Логика для юристов: учебник для вузов. – 4-е изд. – М.: Дело, 2005. – 264 с.
5. Каверин Б. И., Демидов И. В. Логика для юристов: учеб. пособие для вузов / под ред. проф. Б. И. Каверина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 222 с.
6. Карамисева Н. В. Логіка: підручник для студентів-правників. – Львів, 2000 – 251 с.
7. Кримінальний кодекс України: Офіційний текст. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 240 с.
8. Кримінально-процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 1 лист. 2005 р. – К.: Вид. Паливода А. В., 2005. – 196 с.
9. Навроцький В.О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації / В. О. Навроцький. – К.: Атіка, 1999. – 418 с.
10. Науково-практичний коментар кримінального кодексу України. – 3-є вид., переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2004. – 1056 с.

Додаткова:

1. Ерышев А. А., Лукашевич Н. П., Сластенко Е. Ф. Логика: учеб. пособие. – 4-е изд., перераб. и доп. / под ред. Н. П. Лукашевича. – К.: МАУП, 2003. – 216 с.
2. Жеребкін В. Є. Логіка: підручник. – 8-е вид., стер. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2006. – 255 с.
3. Коновалова В. Е. Проблемы логики и психологи в следственной тактике. – К., 1970. – 163 с.
4. Литвинов А. К., Тагаев Н. Н., Лапта С. П. Логика в следственной и экспертной деятельности: проблемы применения и оценки: учебное пособие. – М.: ЮРКНИГА, 2005. – 112 с.
5. Снегірьов О. П., Матвійчук В. В., Никифорчук Д.Й. Умисні убивства. Попередження та розкриття: практичний посібник. – К.: КИТ, 2006. – 100 с.
6. Тер-Акопов А. А. Юридическая логика: учеб. пособие. – 2-е изд., стер. – М.: Изд-во «ОМЕГА» – Л., 2006. – 256 с.
7. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. – К.: А.С.К., 2004. – 1056 с.
8. Челпанов Г. И. Учебник логики / Г. И. Челпанов. – М.: Изд. стереотип., 2015. – 264 с.

Тема 7

ЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТЕОРІЇ АРГУМЕНТАЦІЇ В СУДОВОМУ ДОСЛІДЖЕННІ

7.1. Загальна характеристика аргументацій, її структура та вид

7.2. Вимоги до доведення. Спростування і його роль у юридично-правовій діяльності та дотриманні законності

7.3. Доведення та спростування в юридичній практиці

Ключові терміни та поняття: аргументація, доведення, пропонент, опонент, аудиторія, теза, аргумент, демонстрація, факт, аксіома, основна теза, часткова теза, прямий доказ, приведення до абсурду, антитеза, апагогічне доведення, доведення до публіки, логічна диверсія, коло в доведенні, поспішне узагальнення.

7.1. Загальна характеристика аргументації, її структура та види

У найширшому значенні поняття «аргументація» можна визначити як процес обґрунтування певного положення (твердження, гіпотези, концепції) з метою переконання в їх істинності.

Під аргументацією також можуть розуміти доводи якогось положення. Мета аргументації – це переконання аудиторії в істинності або хибності запропонованого положення.

У процесі обміну думками люди не пасивно сприймають і передають їх, а й демонструють, чому це положення істинне чи хибне, у чому полягає його істинність або хибність. Цей спосіб інтелектуальної діяльності називають *аргументацією*.

Під **більш вузькою** аудиторією ми розуміємо того, хто висловлює певне положення або виражає певні погляди або переконання, які він намагається зміцнити чи заперечити. **Більш широку** аудиторію представлятимуть усі ті, хто присутній при суперечці, або всі ті, хто залучений до обговорення нової наукової концепції і, навіть, можуть бути включені неспеціалісти, які завербовані на який-небудь бік завдяки пропаганді.

До **характерних рис аргументації**, які виокремлюють її з інших способів впливу на переконання слухачів, належать такі:

– аргументація є цілеспрямованою діяльністю і її задача – посилення чи послаблення певних переконань;

– аргументація завжди виражена в мові, має форму тверджень, які вимовлені або написані; теорія аргументації досліджує взаємозв'язки думок, ідей і мотивів, що стоять за висловленими твердженнями.

У структурі аргументації виділяють: **тезу**, **аргументи** та **форму** (демонстрацію, схему).

Аргументацію за формою поділяють на **дедуктивну** та **не дедуктивну** (правдоподібну).

Дедуктивна аргументація – це аргументація, яка будується за схемами дедуктивних умовиводів, що спираються на логічні закони і в яких із істинних засновків отримують істинний висновок.

Недедуктивна (правдоподібна) аргументація – це аргументація, що будується за схемами індуктивних умовиводів та умовиводів, в яких зв'язок між засновками та висновком не спирається на логічні закони і в яких істинність засновку не гарантує істинності висновку. Вона своєю чергою поділяється на доказову та недоказову.

За способом доведення розділяють на **пряму** й **непряму** аргументацію.

Прямою називають таку аргументацію, в якій з відомих передумов за встановленими правилами безпосередньо впливає теза. **Непрямою** називають таку аргументацію, в якій потрібно довести хибність антитези і на цій основі зробити висновок про істинність тези.

Непряма аргументація буває двох видів: **апагогічна** й **розподільна**.

В **апагогічному** непрямому доведенні істинність тези доводять завдяки доведенню хибності антитези. У розподільно-непрямій аргументації теза обґрунтовується **шляхом виключення усіх членів розподільного судження** (усіх предикатів), окрім одного, що є доказуваною тезою.

7.2. Вимоги до доведення та спростування

Існують вимоги до всіх трьох складових доведення: вимоги до тези, вимоги до аргументів, вимоги до демонстрації.

Вимоги до тези.

1. Теза повинна мати потребу у доведенні.
2. Теза повинна бути ясною і точною.
3. Теза повинна залишатись самою собою протягом усього доведення.

Вимоги до аргументів доведення.

1. Аргументи повинні бути істинними твердженнями, причому їх істинність має бути доведеною.
2. Істинність аргументів повинна встановлюватись окремо, незалежно від тези, яка має бути доведеною.
3. Сукупність аргументів не повинна суперечити сама собі.
4. Сукупність аргументів повинна бути достатньою для висновку тези.

Вимоги до демонстрації. Це звичайні умови умовиводів. Але найбільш поширена помилка – це помилка, яку можна назвати «зі сказаного не слідує» або просто «не слідує».

Спростування – логічна операція, спрямована на зруйнування доведення шляхом встановлення хибності або необґрунтованості висунутої тези.

Існують три способи спростування:

- спростування тези (пряме і непряме);
- спростування (критика) аргументів;
- виявлення неспроможності (спростування) демонстрації.

7.3. Правила доведення та спростування в юридичній практиці

1. У всьому, що продумано, розрізняйте необхідне і корисне, неминуче і небезпечне.
2. Не забувайте різниці між аргументами, які стосуються суті суперечки, й аргументами, спрямованими на особу.
3. Остерігайтесь так званих двогострих доказів.
4. Із попереднього правила випливає інше: *вмійте користуватися двогострими аргументами.*
5. *Не доводьте очевидного.*
6. *Відкиньте всі попередні ненадійні докази.*
7. *Доводячи та розвиваючи кожне окреме положення, не втрачайте головної думки й інших основних положень.*
8. *Не втрачайте можливості викласти сильний доказ у вигляді міркування: одне з двох, тобто дилеми.*

9. *Не бійтесь погоджуватися із супротивником, не чекаючи заперечення.*

10. *Якщо докази сильні, необхідно наводити їх окремо, детально розвиваючи кожен із них.*

11. *Намагайтеся якомога частіше підкріплювати один доказ іншим.*

12. *Не намагайтеся пояснювати те, чого самі не розумієте.*

13. *Не намагайтеся доводити більше, коли можна обмежитися меншим.*

14. *Не допускайте суперечностей у своїх доказах.*

Спростування в суперечці

1. *Не розділяйте узагальнені докази супротивника.*

2. *Заперечуючи супротивнику, не виявляйте ретельності.*

3. *Не залишайте без заперечень сильні докази супротивника.*

Але, заперечуючи, не варто розвивати їх або повторювати ті зауваження, які ці докази підкріплювали.

4. *Не доводьте, коли можна заперечити.*

5. *Відповідайте фактами на слова.*

6. *Заперечуйте супротивнику його ж доказами.*

7. *Не сперечайтесь стосовно безсумнівних доказів і правильних думок супротивника.*

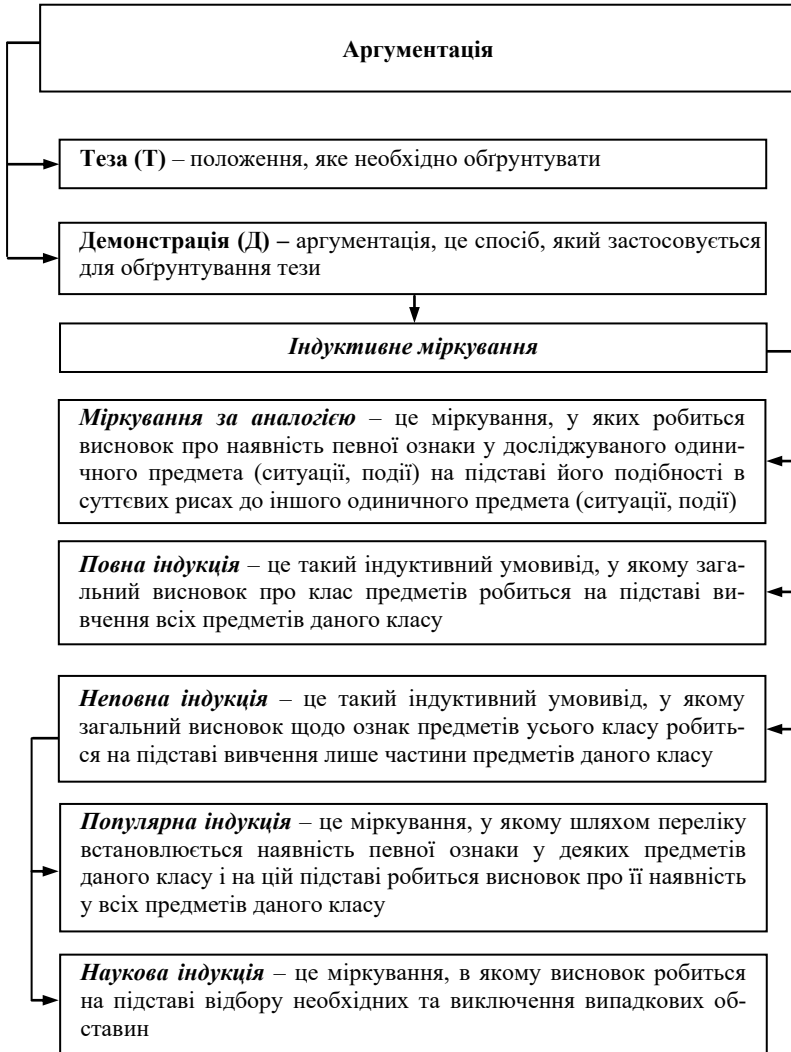
8. *Не спростовуйте неймовірного.*

9. *Користуйтеся фактами, які визнав супротивник.*

10. *Якщо захисник промовчав на неспростовний доказ, обвинувачеві варто лише нагадати його присяжним і вказати, що його супротивник не знайшов пояснення, яке б усунуло його.*

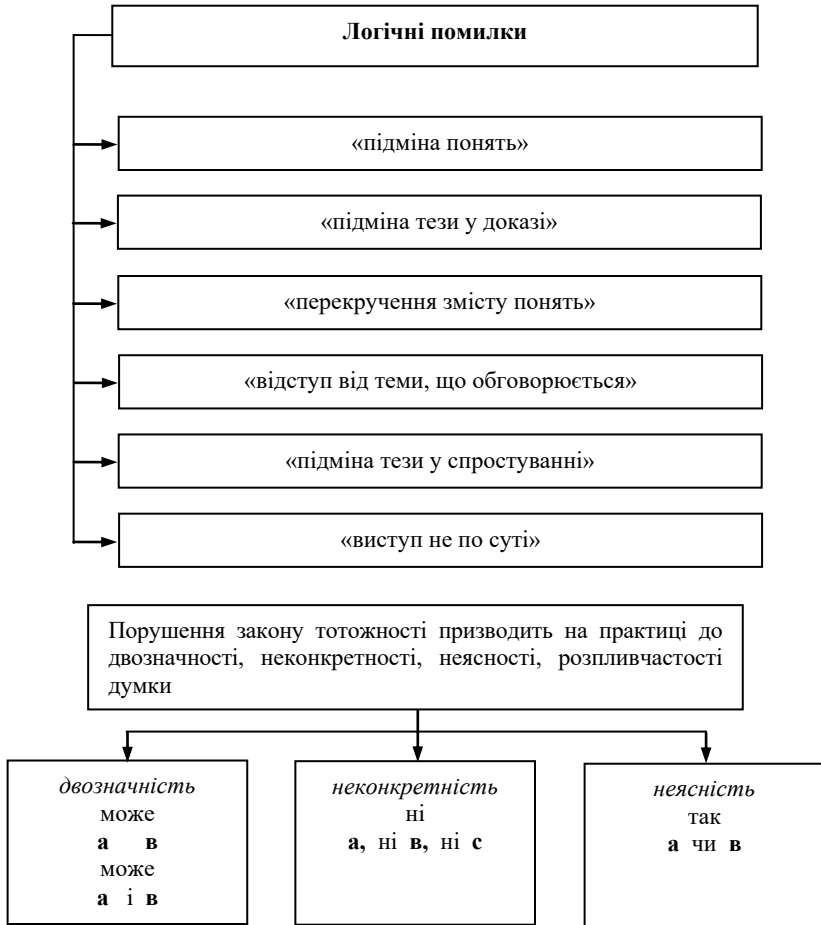
Таблиці та схеми

Питання 7.1

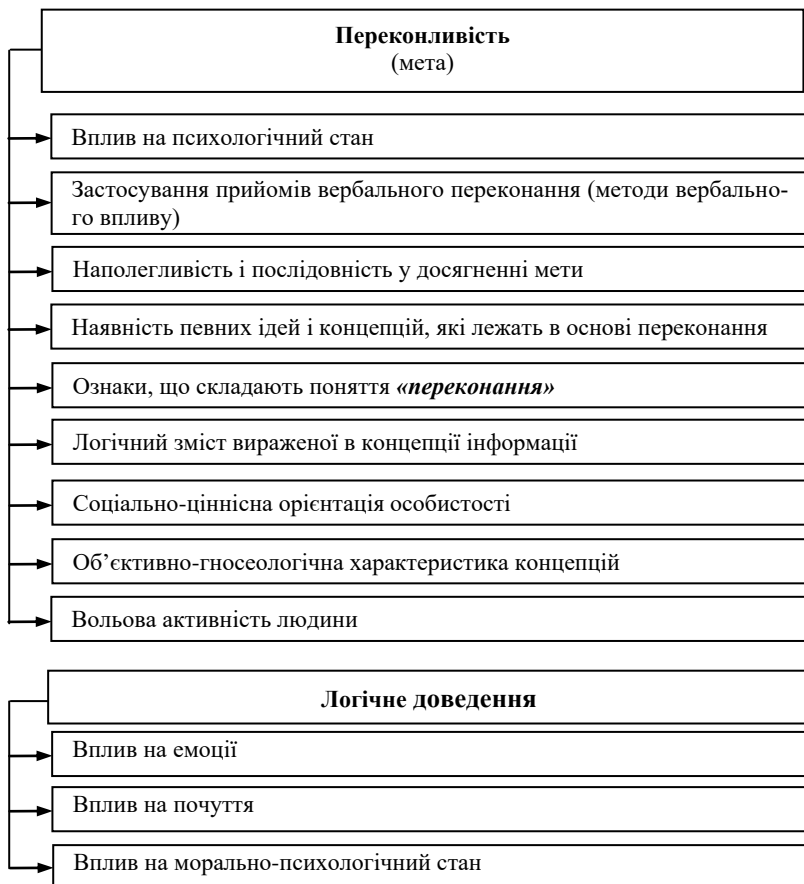

Правила та помилки доказового міркування		
Елемент аргументації	Правило	Помилка
Стосовно тези	Теза повинна бути логічно визначеною, ясною і чіткою	Підміна тези
	Теза повинна лишатися тотожною самій собі протягом усього доведення	Звернення до особи опонента; перехід в інший рід (має два різновиди)
Стосовно аргументів	Аргументи, які наводяться для підтвердження тези, мають бути істинними і не суперечити один одному	Хибність основ (основа помилки)
	Аргументи мають бути достатньою основою для підтвердження тези	Випередження основ (спирання на недоведені аргументи)
	Аргументи мають бути такими судженнями, істинність яких доводиться самостійно, незалежно від тези	Хибне коло (теза обґрунтовується аргументами, а аргументи – тезою)
Стосовно форми	Теза повинна бути висновком, що логічно випливає з аргументів за загальними правилами виводу або має бути одержаною згідно з правилами непрямого доведення	Уявний наслідок (з того, що на горизонті спочатку з'являється щогла, ніяк не випливає, що Земля має форму кулі)

Теза у доведенні і спростуванні є одним із центральних елементів у юридичній теорії і практиці. Теза повинна бути: а) чітко сформульованою та лаконічною; б) визначеною; в) не повинна змінювати свого змісту

Як переконати свого опонента? Поважаючи себе і свого супротивника правоохоронець звертає головну увагу на ті аргументи свого опонента, які він сам вважає найбільш переконливими. Ідеї перемагаються тільки ідеями.
У професійній діяльності правоохоронця суттєве значення має не тільки логічне аргументування доказів, спрямованих на викриття злочину, але й уміння переконувати, що відіграє важливу роль у профілактиці правопорушень

Щоб перемогти супротивника, потрібно вникнути в те, що складає його сильну сторону, і поставити себе у сферу дії цієї сили

Г. Гегель

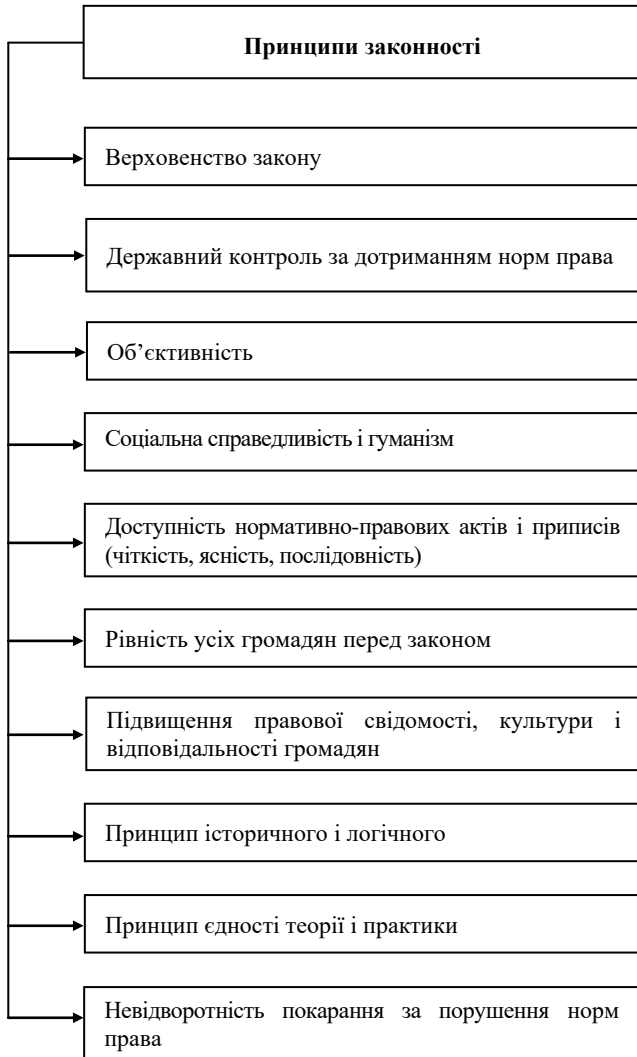
Предмет доказування – це коло обставин, які належить встановити у кримінальній справі. Якщо метою доказування є встановлення об’єктивної істини, то предмет доказування вказує на те коло обставин, які утворюють юридично значимі елементи такої істини, а їх встановлення дозволяє розв’язувати справу по суті.

Предмет доказування у кримінальній справі визначений у статті 64 КПК України. «Доказами в кримінальній справі є будь-які фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільнонебезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння»

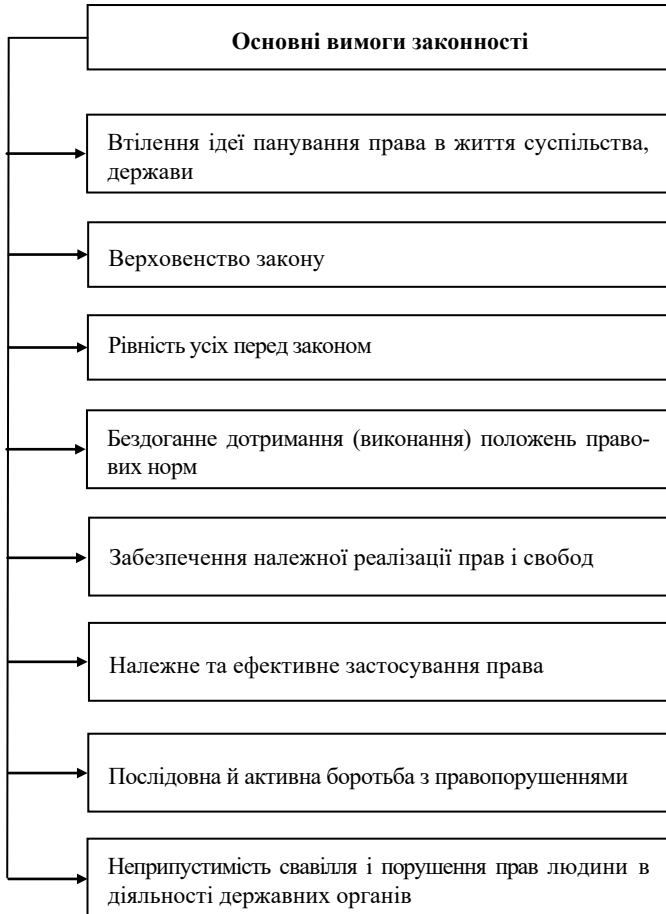

**Логіка аналізу і прийняття рішень
працівниками поліції в розкритті злочину**

Спеціальні професійні якості працівників правоохоронних органів

Спеціальні якості включають

Професійні знання

Уміння застосувати знання

Наявність визначених навичок

Ділові якості працівників правоохоронних органів

Ділові якості включають

Знання справи, наявність спеціальної освіти та досвіду практичної роботи

Організаційні здібності (уміння привертати до себе людей, встановлювати гарні взаємовідносини, впливати позитивно та ін.)

Наполегливість у реалізації прийнятих рішень, уміння працювати з людьми, підтримувати тісний зв'язок з народом

Уміння володіти оперативною та криміналістичною технікою, стріляти, управляти автотранспортом

Особисті якості працівників правоохоронних органів

Особисті якості включають

Уміння діяти в нетипових, екстремальних умовах

Мужність, рішучість, винахідливість, відвагу, самовладання та ін.

Розвинуте почуття службового обов'язку та відповідальності, дисциплінованість, працездатність, фізичну витривалість, ініціативність, витримку, уміння налагоджувати хороші товариські відносини в колективі та ін.

**Характеристика рівнів сформованості законності
і дисципліни серед особового складу МВС**

Рівні	Ступінь сформованості
Високий (I група)	<p>– має глибокі та повні знання про суспільство, державу і право, відповідальність, обов’язок, честь патріотизм, гуманізм, тощо; добре знає специфіку права і правоохоронної діяльності, вимоги загальної і правової культури, демонструє високі комунікативні здібності</p> <p>– у нього сформовані вміння формулювати відповідні власні судження; він здатний активно протидіяти проявам порушення законності і дисципліни серед колег</p> <p>– відчуває морально-правову відповідальність за виконання свого службового обов’язку</p> <p>– бере активну участь у громадській діяльності, правовому вихованні населення</p>
Середній (II група)	<p>– володіє певним обсягом знань про суспільство, державу і право, не зовсім чітко розуміє сутність відповідальності, обов’язок, честь, патріотизм, гуманізм тощо; не володіє в достатній мірі сутністю і змістом, вимогами щодо правоохоронної діяльності, загальної і правової культури, високими комунікативними здібностями</p> <p>– у нього не в достатній мірі сформовані вміння формулювати відповідні власні судження; недостатньо активно включається в процес боротьби з порушеннями законності і дисципліни серед колег</p> <p>– не достатньою мірою відчуває морально-правову відповідальність за виконання свого службового обов’язку</p> <p>– бере посильну, але пасивну участь у громадській діяльності, правовому вихованні населення</p>
Низький (III група)	<p>– володіє вибірковими несистемними знаннями про суспільство, державу і право, не завжди виявляє вміння пов’язати їх з реальним життям, має слабо усвідомлені поняття відповідальності, обов’язку, честі, патріотизму тощо; поверхово знає специфіку права і правоохоронної діяльності, вимоги загальної і правової культури, непослідовно демонструє комунікативні здібності</p> <p>– у нього погано сформовані вміння формулювати відповідні власні судження; не здатний активно протидіяти проявам порушення законності і дисципліни серед колег</p> <p>– слабо розвинута відповідальність за особисту дисципліну, виконання свого службового обов’язку</p> <p>– не бере участі у громадській діяльності, правовому вихованні населення</p>

Семінарське заняття

Тема 7. «Логічні основи теорії аргументації в судовому дослідженні»

Освітня мета: необхідно навчити розрізняти юридичне доведення і логічне доведення; навчити аргументовано обстоювати свою позицію та виявляти помилки при доведенні.

Виховна мета: формування у здобувачів вищої освіти відповідальності за правила побудови доказів і спростувань, а також уміння ці правила застосовувати.

План

1. Логічні правила і помилки у доведенні та спростуванні.
2. Проблемні ситуації у правовій діяльності та логіка їх вирішення.
3. Етика кримінально-процесуального доказу.

Ключові терміни та поняття: доказовість, переконливість, гіпотеза, концепція, демонстрація, кваліфікація злочину, спростування, паралогізми, софізми, логічні парадокси, логічне тлумачення.

Індивідуальні освітньо-дослідні теми:

1. Логічна аргументація та її роль у повсякденному житті.
2. Логічні основи переконання.
3. Коректні та некоректні засоби доведення і спростування.
4. Доведення і спростування в роботі юриста.
5. Дискусія, полеміка, диспут і дебати та їх використання в професійній діяльності.
6. Роль доказу в юридичній теорії і практиці.
7. Роль фактів і аргументів в аналізі й розкритті злочину.
8. Софістичні прийоми в юридичній і соціально-правовій діяльності.
9. Логічні парадокси їх роль в аналізі процесів і явищ об'єктивної діяльності.
10. Роль і місце теорії аргументації у теоретичній і практичній діяльності працівників органів внутрішніх справ України.

Рекомендована література

Обов'язкова:

1. Юридична логіка: підручник / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – 248 с.
2. Бандурка О. М., Тягло О. В. Курс логіки: підручник. – К.: Літера ЛТД. – 2002. – 160 с.
3. Ивин А. А. Теория аргументации: учеб. пособие для студ. вузов – М.: Гардарики, 2000. – 414 с.
4. Каверин Б. И., Демидов И. В. Логика для юристов: учеб. пособие для вузов / под. ред. проф. Б. И. Каверина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 222 с.
5. Карамішева Н. В. Логіка: підручник для студентів-правників. – Львів, 2000. – 252 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001р. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К, 2003. – 1104 с.
7. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації. – К.: Атіка, 1999. – 418 с.
8. Ортинський В. Л. Логіка – правоохоронцям: навчальний посібник. – Львів, 2004. – 241 с.

Додаткова:

1. Алексеев А. П. Аргументация. Познание. Общение. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 149 с.
2. Дмитриевская И. В. Логика / И. В. Дмитриевская. – М.: Флинта, 2013. – 384 с.
3. Жеребкін В. Є. Логіка: підручник. – 6-е вид., стер. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. – 255 с.
4. Карамішева Н. В. Логіка. Пізнання. Евристика: посібник для студентів та аспірантів. – Львів: Астролябія, 2002. – 352 с.
5. Кирилов В. В., Старченко А. А. Логика: учебник для вузов. – 5-е изд., перераб. и дополн. – М.: Юрист, 1999. – 254 с.
6. Краткий словарь по логике / Д. П. Горский, А. А. Ивин, А. Л. Никифоров; под ред. Д. П. Горского. – М.: Просвещение, 1991. – 207 с.
7. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. – М.: Юрист, 1999. – 304 с.
8. Курбатов В. И. Социально-политическая аргументация (Логико-методол. анализ) / отв. ред. В. П. Кохановский; Рост. гос. ун-т. – Ростов-на-Дону: Изд-во Рост. ун-та, 1991. – 142 с.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Тема 1

Логічні основи юридичної діяльності

1. Процес мисленнєвого виділення істотних ознак предметів та явищ у логіці називається...:
  - а) абстрагуванням;
  - б) узагальненням;
  - в) обмеженням.
2. У складі якої науки існувала логіка на початку свого становлення?
  - а) математики;
  - б) філософії;
  - в) хімії;
  - г) фізики.
3. Яке світоглядне знання було поштовхом для розвитку логіки?
  - а) математики;
  - б) філософії;
  - в) хімії;
  - г) фізики.
4. У процесі мислення можливо є логічна помилка, адже суб'єкт вільно або невільно порушує...:
  - а) правила мислення;
  - б) математичні аксіоми;
  - в) правила поведінки;
  - г) закон тяжіння.
5. Абстрагування – це:
  - а) логічний прийом визначення понять;
  - б) закон логіки;
  - в) схожість між поняттями.
6. Вивідні знання (знання вихідні з посилок) вивчає:
  - а) темпоральна логіка;
  - б) математична логіка;
  - в) формальна логіка;
  - г) деонтична логіка.
7. Виникнення логіки належить до епохи:
  - а) сучасності;
  - б) Нового часу;
  - в) середньовіччя;
  - г) античного світу;
  - д) Відродження.

8. Визначте, до якої епохи належить наукова діяльність засновника логіки Арістотеля:
- а) сучасності;
  - б) Нового часу;
  - в) середньовіччя;
  - г) античного світу;
  - д) Відродження.
9. Умисне помилкове мислення, удаване за істинне; – це:
- а) паралогізм;
  - б) софізм;
  - в) парадокс.
10. Логіка досліджує:
- а) що таке «свідомість»;
  - б) форми і методи наукового знання;
  - в) закони і форми мислення;
  - г) чому існує щось, а не ніщо.
11. Яка форма мислення не є об'єктом дослідження логіки:
- а) уявлення;
  - б) поняття;
  - в) думка;
  - г) висновок.
12. На сучасному етапі розвиток одержала:
- а) класична логіка;
  - б) схоластична логіка;
  - в) математична і символічна логіка;
  - г) ірраціональна логіка.
13. Засновником формальної логіки прийнято вважати:
- а) Сократа;
  - б) Платона;
  - в) Софокла;
  - в) Арістотеля.
14. Яка із наведених властивостей не є властивістю юридичного мислення:
- а) точність;
  - б) термінологічність;
  - в) багатозначність.
15. Для того, щоб мислення було правильним, воно має відповідати трьом вимогам, а саме:
- а) бути визначеним, послідовним та обґрунтованим;
  - б) бути послідовним, не обґрунтованим і не визначеним;
  - в) бути двозначним, багатоаспектним і безвимірним.

16. Яке повинно бути мислення, котре не просто формулює істину, а й, разом з тим, вказує на ті основні елементи, за якими вона (істина) з необхідністю повинна бути визнаною істинною:

- а) послідовне мислення;
- б) визначене мислення;
- г) обґрунтоване мислення.

17. Яка із наведених властивостей не притаманна юридичному мисленню?

- а) нормативність;
- б) системність;
- г) лексичність.

18. З наведених прикладів виберіть способи позначення мови логіки.

- а) $a^2 + b^2 = c^2$;
- б) ААА, ЕІО; S-P;
- в) А,В,С, D...

Тема 2

Поняття як логічна форма юридичного мислення

19. Відношення тотожності встановлюються між поняттями:

- а) обсяг яких частково збігається;
- б) зміст яких збігається;
- в) обсяг збігається, а зміст різний.

20. Знайдіть правильний варіант обмеження поняття:

- а) Київ – столиця України;
- б) Київ – місто;
- в) столиця – столиця України.

21. Відношення підпорядкування можуть встановлюватись між...:

- а) поняттями, що мають спільний зміст;
- б) поняттями, обсяг одного з яких входить в обсяг іншого;
- в) поняттями, обсяг яких не збігається;
- г) несумісними поняттями.

22. Відношення перехрещення можуть встановлюватись між:

- а) поняттями, що мають спільний зміст;
- б) поняттями, обсяг яких частково збігається;
- в) несумісними поняттями.

23. Ймовірним наслідком узагальнення для терміна «колесо автомобіля» буде термін:

- а) автомобіль;
- б) велике колесо;
- в) витвір людини.

24. Ймовірним наслідком обмеження для терміну «олівець» буде термін:
- а) зламаний олівець;
  - б) дерев'яний предмет;
  - в) канцелярський товар.
25. Нульове поняття:
- а) з нульовим обсягом;
  - б) з нульовим змістом
  - в) хибне;
  - г) істинне.
26. Для виявлення істотних ознак предметів та явищ потрібно:
- а) виявити їх вплив на стан реальної дійсності;
  - б) виявити їх вплив на суб'єкта;
  - в) порівняти предмети та явища;
  - г) мисленням виділити основні властивості предметів та явищ.
27. Поняття «круглий квадрат»:
- а) не збірне;
  - б) нульове;
  - в) збірне;
  - г) реєструюче.
28. Поняття Т.Шевченко:
- а) не збірне;
  - б) одиничне;
  - в) збірне;
  - г) реєструюче.
29. Поняття «кентавр»:
- а) не збірне;
  - б) нульове;
  - в) збірне;
  - г) реєструюче.
30. Між поняттями «метал» та «правова норма» за обсягом встановлюються відношення:
- а) тотожності;
  - б) перехрещення;
  - в) підпорядкування;
  - г) не встановлюються, оскільки дані поняття є несумісними.
31. Два поняття, обсяг одного з яких повністю входить в обсяг іншого, але не збігається з ним, перебувають:
- а) у відношенні підпорядкування;
  - б) у відношенні перехрещення;
  - в) у відношенні протилежності;
  - г) у відношенні суперечності.

32. Що означає зміст поняття?
а) сукупність ознак предметів, відображених у понятті;
б) наявність предметів як об'єктивно існуючих;
в) можливість повторюваності предмета чи явища у процесі мислення.
33. Сукупність ознак предметів, відображених у понятті розкривають його:
а) зміст;
б) обсяг;
в) кількісні характеристики;
г) якісні характеристики.
34. Обсяг поняття – це:
а) сукупність ознак предметів та явищ;
б) сукупність предметів, що складають поняття;
в) сукупність подібних предметів, які мисляться у понятті.
35. З допомогою яких фігур можна зобразити співвідношення між поняттями?
а) кіл Ейлера;
б) трикутника Піфагора;
в) квадрата Малевича.
36. Реєструючим поняттям називається таке:
а) що стосується чітко визначеної кількості предметів;
б) де наявна чітко визначена кількість ознак предметів,
в) що відноситься до необмеженої кількості предметів.
37. До чого призводить збільшення змісту поняття?
а) до зменшення його обсягу;
б) до формування нового поняття;
в) до збільшення його обсягу.
38. Назвіть поняття, які можуть вступати у відношення тотожності.
а) фінанси, гроші;
б) фінанси, бухгалтерський облік;
в) фінанси, аудит.
39. Поняття у логіці – це:
а) форма мислення;
б) слово;
в) словосполучення;
г) уявний образ предмета.
40. У перехресних понять:
а) обсяг частково збігається;
б) обсяг не збігається;
в) зміст збігається;
г) поняття не залежні одне від іншого.

41. Поняття «стілець» є:
- а) порожнім;
  - б) абстрактним;
  - в) загальним;
  - г) конкретним.
42. Поняття «флот» є:
- а) порожнім;
  - б) абстрактним;
  - в) загальним;
  - г) збірним.
43. У якому співвідношенні знаходяться поняття «пам'ятник архітектури» і «Софія Київська»?
- а) підпорядкування;
  - б) перехрещення;
  - в) протилежності;
  - г) рівні за об'ємом.
44. У якому співвідношенні знаходяться поняття «економіка» і «економіка України»?
- а) підпорядкування;
  - б) перехрещення;
  - в) протилежності;
  - г) рівні за об'ємом.
45. У якому співвідношенні знаходяться поняття «українець» і «громадянин України»?
- а) підпорядкування;
  - б) перехрещення;
  - в) протилежності;
  - г) рівні за об'ємом.
46. Принцип розподілу поняття «держава» на поняття: «монархія», «парламентська республіка», «президентська республіка» називається:
- а) дихотомія;
  - б) мереологічний розподіл;
  - в) розподіл за видоутворюючою ознакою;
  - г) перелік.
47. Поняття, судження та умовивід – це:
- а) основні форми логічного мислення;
  - б) принципи логіки;
  - в) функції логіки;
  - г) методи логіки.

48. Клас понять становить сукупність:
а) ознак предметів та явищ;
б) властивостей предметів та явищ;
в) предметів та явищ, що мисляться.
49. Термін – це:
а) один з видів визначення понять;
б) слово (іноді група слів), яке має одне смислове і одне предметне значення;
в) один з методів пізнання дійсності;
г) структурний елемент операції поділу понять.
50. Знайдіть поняття, яке буде родовим у відношенні до поняття «правило логіки»:
а) логіка;
б) закон логіки;
в) правило;
г) правила ведення суперечок;
д) правила здійснення логічних операцій.
51. Вкажіть, що входить у обсяг поняття студент.
а) складання екзаменів, залікова книжка;
б) залікова книжка, складання екзаменів, семінарські заняття;
в) слухачі, курсанти, магістранти.
52. До якого прийому утворення понять належить така операція: «Уявне розчленовування об'єкта думки на складові елементи»:
а) абстрагування;
б) узагальнення;
в) аналіз;
г) синтез.
53. До якого прийому утворення понять належить така операція: «Виділення з предмета окремих його ознак»:
а) абстрагування;
б) узагальнення;
в) аналіз;
г) синтез.
54. До якого прийому утворення понять належить така операція: «Встановлення схожості або відмінності предметів дійсності»:
а) абстрагування;
б) узагальнення;
в) аналіз;
г) порівняння.

Тема 3
**Судження як форма
логічного мислення юриста**

55. Судження виражається у формі:
  - а) оповідального речення;
  - б) запитального речення;
  - в) спонукального речення.
56. Знайдіть «судження»:
  - а) рівносторонній трикутник;
  - б) на вулиці холодно;
  - в) перший президент України.
57. Думка, що відповідає тому, що є насправді у логіці, трактується як:
  - а) хибна;
  - б) істинна;
  - в) ймовірна.
58. Істинним або хибним може бути:
  - а) поняття;
  - б) судження;
  - в) квантор.
59. За складом суб'єкта та предиката судження поділяються на:
  - а) прості та складні;
  - б) заперечні та ствердні;
  - в) загальні та часткові.
60. Строгою диз'юнкцією є таке судження:
  - а) Іван – або син, або внук Сергія Борисовича;
  - б) Оксана та Марія подруги або живуть поруч;
  - в) якщо число непарне, то воно ділиться на два.
61. Імплікацією не є наступне судження:
  - а) посієш дощ – пожнеш грозу;
  - б) якщо піде дощ, то екскурсія не відбудеться;
  - в) якщо у городі бузина, то в Києві дядько.
62. Істинність думки – це відповідність думки:
  - а) об'єктивній реальності;
  - б) свідомості;
  - в) самосвідомості;
  - г) суб'єктивній реальності.
63. Передбачені помилки для того щоб заплутати свого супротивника та видати хибне судження за істинне – це:
  - а) паралогізм;
  - б) алогізм;
  - в) софізм;
  - г) неологізм.

64. Складні судження поділяються на:
а) умовні, єднальні та розподільні;
б) судження можливості;
в) дійсності та необхідності;
г) логічні та алогічні.
65. Предикат як складова судження:
а) поняття, що містить знання про ознаку суб'єкта;
б) поняття, що сумісне із суб'єктом;
в) поняття, що входить у зміст суб'єкта;
г) поняття, за змістом тотожне поняттю, яке становить суб'єкт.
66. Категоричне судження:
а) стверджує чи заперечує щось у категоричній формі;
б) містить квантори модальності;
в) має розподілений предикат;
г) складається з понять, котрі є категоріями.
67. Із наведених прикладів суджень виберіть частково заперечувальне.
а) всі студенти відвідують семінари;
б) жоден студент не може не мати залікової книжки;
в) деякі студенти не мають заборгованості з екзаменів.
68. Суб'єкт у судженні – це:
а) те, про що йдеться у судженні;
б) передує предикату;
в) інформація про людину, що раціонально мислить;
г) думка людини, що позначає взаємовідносини між предметами та явищами.
69. Між загальноствердним та частковозаперечувальним судженнями існують відношення:
а) підпротивності;
б) контрарності;
в) контрадикторності.
70. Суб'єкт та предикат судження називаються:
а) категоріями;
б) поняттями;
в) термінами.
71. Судження існування:
а) стверджують або заперечують сам факт буття;
б) фіксують існування предметів та явищ;
в) існують реально.
72. Судження «Львів – обласний центр Львівської області»:
а) часткове;
б) одиничне.

73. Розподіл «Влада ділиться на законодавчу і виконавчу» містить таку логічну помилку:

- а) невідповідний розподіл з неповними членами;
- б) невідповідний розподіл із зайвими членами;
- в) розподіл на різних підставах;
- г) розподіл із взаємовиключними членами.

74. Розподіл «Студенти діляться на хлопців і дівчат, успішних і неуспішних» містить таку логічну помилку:

- а) невідповідний розподіл з неповними членами;
- б) невідповідний розподіл із зайвими членами;
- в) розподіл на різних підставах;
- г) розподіл із взаємовиключними членами.

75. До якого виду належить думка «Матерія – це філософська категорія для позначення об'єктивної реальності»:

- а) думка існування;
- б) атрибутивна думка;
- в) думка відносин.

76. До якого виду належить складна думка «Тільки склавши всі борги, можна одержати допуск до іспиту»:

- а) кон'юнктивний;
- б) диз'юнктивний;
- в) імплікативний;
- г) еквівалентний.

77. До якого виду належить складна думка «Давай сходимо в кіно, а потім – в бібліотеку»:

- а) кон'юнктивний;
- б) диз'юнктивний;
- в) імплікативний;
- г) еквівалентний.

78. До якого виду належить проста думка «Всі студенти повинні добре вчитися»:

- а) загальноствердний;
- б) частковозаперечний;
- в) частковоствердний;
- г) загально заперечний.

79. До якого виду належить проста думка «Дехто з нашої академічної групи все ще не склав логіку»:

- а) загальноствердний;
- б) частковозаперечний;
- в) частковоствердний;
- г) загально заперечний.

80. До якого виду належить проста думка «У деяких студентів до кінця навчання вже є відкрита трудова книжка»:

- а) загальноствердний;
- б) частковозаперечний;
- в) частковоствердний;
- г) загальнозаперечний.

81. До якого виду належить проста думка «Жоден студент не зумів одержати за курс логіки оцінку А»:

- а) загальноствердний;
- б) частковозаперечний;
- в) частковоствердний;
- г) загально заперечний.

82. « $\vee$ » – цей значок у логіці позначає:

- а) імплікацію;
- б) кон'юнкцію;
- в) заперечення;
- г) диз'юнкцію.

83. « $\rightarrow$ » – цей значок в логіці позначає:

- а) імплікацію;
- б) кон'юнкцію;
- в) заперечення;
- г) диз'юнкцію.

84. « $\Leftrightarrow$ » – цей значок в логіці позначає:

- а) імплікацію;
- б) кон'юнкцію;
- в) еквівалентність;
- г) диз'юнкцію.

85. « $\wedge$ » – цей значок в логіці позначає:

- а) імплікацію;
- б) кон'юнкцію;
- в) еквівалентність;
- г) диз'юнкцію.

86. Логічна структура простої категоричної думки складається з (що тут зайве):

- а) суб'єкта;
- б) зв'язки;
- в) предиката;
- г) підмета.

87. Вкажіть тип відносин між думками: «Деякі книги в нашій бібліотеці видані англійською мовою» і «Деякі книги нашої бібліотеки видані не англійською мовою»:

- а) контрарність;
- в) підпорядкування;

- б) субконтрарність;
 г) суперечність (контрадикторність).
88. Який тип логічного зв'язку застосовано в наведеному висловлюванні Іоанна Златоуста «Від вчителя немає ніякої користі, якщо ученя не уважний»:
- а) кон'юнктивний;
 б) диз'юнктивний;
 в) імплікативний;
 г) еквівалентний;
 д) заперечний.
89. Яке з наведених речень не виражає судження:
- а) «Знання – поживок для розуму»;
 б) «Жоден вчений не мислить формулами» (А.Ейнштейн);
 в) «Не досить мати тільки добрий розум, бо головне – це вміло застосовувати його» (Р. Декарт);
90. Серед наведених складних висловлювань знайдіть імплікативне:
- а) «Коли суть справи обміркована заздалегідь, слова приходять самі собою» (М.Монтень);
 б) «Думай про смисл, а слова прийдуть самі» (Л. Керролл);
 в) «Невірно, що усі логічні теорії є двозначними»;
 г) «Якщо і тільки якщо кожен кон'юнкт є істинним, то й кон'юнктивне судження буде істинним».
91. Чим у мові виражається судження:
- а) складним словосполученням;
 б) розповідним реченням;
 в) запитальним реченням;
 г) спонукальним реченням;
 д) окличним реченням.
92. Судження – це:
- а) один з методів пізнання дійсності;
 б) одна з форм абстрактного мислення людини, що розкриває зв'язки предметів з їхніми ознаками або відношення між предметами;
 в) одна з форм емпіричного відображення дійсності;
 г) множина предметів дійсності.
93. За якістю судження поділяють:
- а) на атрибутивні та релятивні;
 б) одиничні, часткові та загальні;
 в) стверджувальні та заперечні;
 г) прості та складні.
94. Зазначте, в якому відношенні між собою за логічним квадратом перебувають такі судження: «Всі баскетболісти є спортсменами» і «Деякі баскетболісти є спортсмени»:
- а) контрарності (протилежності);

- б) контрадикторності (суперечності);
  - в) підпорядкування;
  - г) не перебувають в жодному відношенні.
95. Зазначте, у якому відношенні між собою за логічним квадратом перебувають такі судження: «Деякі люди є студентами» і «Деякі люди є спортсменами»:
- а) контрарності (протилежності);
  - б) контрадикторності (суперечності);
  - в) не перебувають в жодному відношенні;
  - г) підпорядкування.
96. Зазначте, до якого виду належить таке складне судження: «Будніми днями є понеділок або вівторок, або середа, або четвер, або п'ятниця»:
- а) кон'юнкція;
  - б) матеріальна імплікація;
  - в) еквіваленція.
97. Яке судження є істинним за логічною характеристикою?
- а) судження, яке має певний зміст;
  - б) судження, яке має правильну логічну форму виразу;
  - в) судження, зміст якого відповідає дійсності.
98. Яке судження є хибним за логічною характеристикою?
- а) судження, зміст якого не відповідає дійсності;
  - б) судження, яке є безглуздим;
  - в) судження, яке не має правильної логічної форми вираження.
99. В якому із варіантів правильно визначено структуру простого атрибутивного судження?
- а) предмет, властивість, відношення;
  - б) суб'єкт, предикат, зв'язка;
  - в) термін, відношення між термінами, зв'язка.
100. В якому із варіантів правильно визначено особливості атрибутивного судження?
- а) в якому певному предмету приписується або заперечується певна властивість;
  - б) в якому виражено відношення між предметами;
  - в) в якому стверджується існування або не існування предметів.
101. Яка із наведених формул зображає атрибутивне судження?
- а) $x R y$;
  - б) x – не існує;
  - в) $S \in P$.
102. Яка із наведених формул зображає судження з відношенням?
- а) x – існує;
  - б) S не $\in P$;
  - в) $x R y$.

103. Яка із наведених формул зображає атрибутивне судження, в якому певна властивість приписується класу в цілому?
- а) деякі $S \in P$;
  - б) усі $S \in P$;
  - в) цей $S \in P$.
104. В якому відношенні за «логічним квадратом» знаходяться судження загальностверджувальне і загальнозаперечне?
- а) у відношенні підпорядкування;
  - б) у відношенні протилежності (контрарності);
  - в) у відношенні суперечності (контрадикторності).
105. Якщо два судження знаходяться у відношенні протилежності (контрарності), то за «логічним квадратом» вони:
- а) можуть бути водночас істинними;
  - б) можуть бути водночас хибними;
  - в) не можуть бути водночас ні істинними, ні водночас хибними.
106. Якщо два судження за «логічним квадратом» знаходяться у відношенні підпротилежності (підконтрарності), то вони:
- а) можуть бути водночас хибними;
  - б) можуть бути водночас істинними;
  - в) не можуть бути водночас ні істинними, ні хибними.
107. Яке судження є складним?
- а) яке складається з двох і більше простих висловлювань;
  - б) яке має складну внутрішню структуру;
  - в) яке є багатозначним за змістом.
108. Який із наведених сполучників виражає кон'юнкцію?
- а) або (чи);
  - б) і, та, а також;
  - в) якщо..., то...
109. Який із наведених сполучників виражає нестрогу диз'юнкцію?
- а) і, та, а також;
  - б) невірно, що...;
  - в) або (чи).
110. Який із наведених сполучників виражає імплікацію?
- а) або..., або...;
  - б) невірно, що...;
  - в) якщо..., то...
111. Який із наведених сполучників виражає еквівалентність?
- а) якщо і тільки якщо..., то...;
  - б) або..., або...;
  - в) якщо..., то...

112. Який із наведених сполучників виражає заперечення?
 а) невірно, що...;
 б) якщо..., то...;
 в) або..., або...
113. В якому із варіантів правильно вказано істинність кон'юнкції за таблицею істинності?
 а) коли істинні А і В;
 б) коли хибні А і В;
 в) коли А – істинне, а В – хибне.
114. В якому із варіантів правильно вказано хибність диз'юнкції?
 а) коли істинні А і В;
 б) коли А і В ймовірно хибні;
 в) коли А – істинне, а В – хибне.
115. В якому із варіантів правильно вказано хибність імплікації за таблицею істинності?
 а) коли хибні А і В;
 б) коли А – істинне, а В-хибне;
 в) коли істинні А і В.
116. Структура судження символічно зображається...:
 а) $M \in N$;
 б) $S \in P$;
 в) $K \in D$;
 г) $R \in X$.
117. Судження, у якому щось стверджується чи заперечується у категоричній формі, називається...:
 а) категоричним;
 б) абстрактним;
 в) атрибутивним;
 г) ймовірним.
118. Суть зв'язки у судженні полягає у...:
 а) єднанні понять як складових частин судження;
 б) поєднанні предмета думки та певної властивості предмета чи явища;
 в) розкриває зміст понять;
 г) єднанні думок про оточуючий людину світ.
119. Два протилежні судження про два різні предмети –
 а) повинні бути одночасно хибними;
 б) повинні бути одночасно істинними;
 в) можуть бути якими завгодно щодо істинності.
120. Думка, що відповідає тому, що є насправді у логіці, трактується як:
 а) хибна;

- б) ймовірна;
  - в) не визначена;
  - в) істинна.
121. Якщо об'єднати в єдине ціле лестощі, блеф і наклеп, то вийде –
- а) дезінформація;
  - б) софізм;
  - в) провокація;
  - в) фальсифікація.
122. Поділ часткових суджень на означені та неозначені проводиться на основі виявлення:
- а) певних властивостей предметів,
  - б) певних взаємозв'язків між предметами;
  - в) певних ознак предметів.
123. Складні судження поділяються на:
- а) умовні, єднальні та розподільні;
  - б) судження можливості, дійсності та необхідності;
  - в) загально ствердні, загально заперечні, частково ствердні та частково заперечні.
124. Відповідність думки об'єктивній реальності свідчить про її:
- а) логічність;
  - б) істинність;
  - в) хибність;
  - г) діалектичність.
125. Істинними або хибними можуть бути лише:
- а) поняття;
  - б) судження;
  - в) закони логіки;
  - г) функції логіки.
126. У логіці під терміном розуміють:
- а) слово, що має чітко визначене значення;
  - б) слово, що позначає предмет;
  - в) форму мислення.
127. Логічна константа – це:
- а) форма мислення;
  - б) вираження, що зберігає своє значення у будь-якому мисленні;
  - в) знак перепони у мисленні.
128. Судження як форма логічного мислення відображає:
- а) ознаки предметів;
  - б) властивості предметів;
  - в) зв'язки між предметами.

129. Логічні атрибутивні судження стверджують:
- а) належність;
  - б) відсутність;
  - в) існування.
130. Із наведених прикладів суджень виберіть частково стверджувальне.
- а) всі студенти відвідують семінари;
  - б) жоден студент не може не мати залікової книжки;
  - в) деякі студенти мають заборгованість з екзаменів.
131. Схема, котра допомагає зрозуміти відношення між судженнями –
- а) логічне коло;
  - б) логічний трикутник;
  - в) логічний еліпс;
  - г) логічний квадрат.
132. Із двох суджень, в яких одне заперечує те, що стверджується в другому:
- а) одне неодмінно істинне;
  - б) одне неодмінно істинне, а інше невизначене;
  - в) одне неодмінно хибне, а інше невизначене;
  - г) одне необхідно хибне, а інше неодмінно істинне.
133. Чи є перше судження підставою для другого? «Підприємство не платить податки державі»; «На підприємство будуть накладені штрафні санкції».
- а) так;
  - б) ні;
  - в) можливо.
134. Неумисні логічні помилки найчастіше називаються:
- а) паралогізми;
  - б) софізми;
  - в) версії;
  - г) категорії.
135. В якому із варіантів правильно визначено, що таке запитання з погляду логіки?
- а) це запитальне речення;
  - б) це речення із знаком запитання;
  - в) це речення, яке орієнтовано на відповідь, виражену у формі судження або словами «так» чи «ні».
136. В якому із варіантів правильно визначено, що таке відповідь?
- а) судження, яке виражає факт;
  - б) будь-яке розповідне речення;

- в) судження, яке викликане запитанням.
137. В якому із варіантів правильно визначено логічну характеристику запитання?
- а) запитання коректно сформульовано;
  - б) запитання є істинним за значенням істинності;
  - в) запитання є хибним за значенням істинності.
138. В якому із варіантів правильно визначено логічну характеристику відповіді?
- а) відповідь сформульована певною мовою;
  - б) відповідь має логічне значення істинності або хибності;
  - в) відповідь є несподіваною.
139. В якому із варіантів правильно названо види запитань за логічною характеристикою?
- а) істинне або хибне;
  - б) уточнююче і доповнююче;
  - в) цікаве і нецікаве.
140. В якому із варіантів правильно вказані види відповідей за логічною характеристикою?
- а) дотепна або недотепна;
  - б) образлива або необразлива;
  - в) коректно сформульована або некоректно сформульована.
141. Яке запитання за логічною характеристикою вважається проблемним?
- а) запитання, для якого процес пошуку відповіді пов'язаний із створенням для людини різноманітних життєвих проблем;
  - б) на яке можна дати однозначну відповідь – «так» або «ні»;
  - в) на яке не можна дати однозначної відповіді – «так» або «ні».
142. Яке запитання називають некоректно сформульованим?
- а) запитання, в якому є граматична помилка;
  - б) запитання, передумови якого є хибними.
  - в) риторичне запитання.
143. В якому із варіантів правильно вказано логічну помилку при формулюванні запитання?
- а) запитання сформульовано чітко й однозначно;
  - б) запитання сформульоване відповідно до логічних правил формулювання запитань;
  - в) передумови запитання є хибними.
144. В якому із варіантів правильно визначено логічну помилку при формулюванні запитання?
- а) у запитальному реченні містяться терміни, які не мають чітко визначеного денотата;

- б) запитання сформульовано точно;
  - в) передумови запитання є істинними.
145. В якому із варіантів правильно вказано логічну помилку при формулюванні відповіді?
- а) відповідь є прямою;
  - б) відповідь є складною за структурою;
  - в) відповідь сформульована не на поставлене запитання.
146. Внутрішньосуперечливою може бути:
- а) відповідь на питання;
  - б) структура судження;
  - в) структура поняття;
  - г) аксіома силогізму.
147. Занадто широкою або занадто вузькою може бути:
- а) відповідь на питання;
  - б) структура судження;
  - в) структура поняття;
  - г) аксіома силогізму.
148. Відшукайте варіант, в якому правильно визначено логічну помилку при формулюванні відповіді:
- а) відповідь сформульована на поставлене запитання;
  - б) відповідь не є внутрішньо суперечливою;
  - в) відповідь на поставлене запитання є занадто широкою.
149. Головне завдання будь-якої суперечки, дискусії:
- а) боротьба;
  - б) згода;
  - в) поразка;
  - г) знищення опонента.

Тема 4

Закони юридичної логіки

150. Автором трьох законів логіки вважають:
- а) Сократа;
  - б) Платона;
  - в) Арістотеля;
  - г) Парменіда.
151. Формально-логічні закони – це:
- а) закони розвитку природи;
  - б) закони розвитку суспільства;
  - в) закони правильної побудови і зв'язку думки;
  - г) закони пізнавальної діяльності.

152. Об'єктивність законів логіки полягає в тому, що:
- а) вони не створені людським розумом (діють незалежно від усвідомлення їх людиною);
  - б) вони створюються людським розумом у процесі теоретичної діяльності;
  - в) вони діють у природі;
  - г) вони діють у суспільстві і пізнавальній діяльності.
153. Відповідно до закону тотожності думка тотожна сама собі якщо вона...:
- а) однозначна;
  - б) відображає загальні зв'язки між предметами думки;
  - в) фіксує основну властивість предмета думки.
154. Логічний закон суперечності стосується...:
- а) протилежних понять;
  - б) протилежних категорій;
  - в) протилежних модусів;
  - г) протилежних суджень.
155. Що з переліченого нижче виражає необхідні, стійкі, повторювальні зв'язки між думками.
- а) логічний закон;
  - б) логічний принцип;
  - в) логічний вимір.

Тема 5

Умовивід в юридичній діяльності

156. Який із вказаних методів не належить до логічних?
- а) аналіз;
  - б) абстрагування;
  - в) дедукція;
  - г) експеримент;
  - д) індукція.
157. Який із названих методів належить до логічного методу?
- а) метод спостереження;
  - б) метод розрахунку;
  - в) метод формалізації;
  - г) метод фальсифікації.
158. В якому із варіантів правильно визначено специфіку умовиводу?
- а) виведення одного судження на підставі іншого;
  - б) сукупність висловлювань;
  - в) сукупність міркувань.

159. В якому із варіантів правильно вказано логічну категорію, під яку можна підвести поняття «умовивід»?
- а) логічний закон;
  - б) форма мислення;
  - в) принцип логічного мислення.
160. В якому із варіантів правильно названо структуру умовиводу?
- а) суб'єкт, предикат, зв'язка;
  - б) засновок, висновок, правила виведення;
  - в) зміст і обсяг.
161. На підставі чого здійснюється обґрунтування виведення висновку із засновоків в умовиводах?
- а) законів логіки;
  - б) правил граматики;
  - в) принципів науки.
162. В якому із варіантів правильно названо строге виведення висновку із засновоків?
- а) висновок не слідує із засновоків;
  - б) висновок ймовірно слідує із засновку;
  - в) висновок необхідно слідує із засновоків.
163. В якому із варіантів правильно названо різновид умовиводу?
- а) судження;
  - б) дедукція;
  - в) поняття.
164. В якому із варіантів правильно визначено, що таке дедукція?
- а) форма мислення;
  - б) різновид умовиводу, в якому рух міркувань здійснюється від загального до одиничного;
  - в) ймовірнісний висновок.
165. В якому із варіантів правильно визначено, що таке індукція?
- а) різновид умовиводу, в якому рух міркувань здійснюється від одиничного до загального;
  - б) логічно необхідний висновок;
  - в) форма мислення.
166. В якому із варіантів правильно визначено, що таке аналогія?
- а) форма мислення;
  - б) логічно необхідний висновок;
  - в) різновид умовиводу, в якому висновок здійснюється на основі встановлення схожості, подібності предметів у певному відношенні.
167. В якому із варіантів правильно визначено, що таке безпосередній умовивід?
- а) коли висновок робиться на підставі двох засновоків;

- б) коли висновок робиться на підставі двох і більше засновків;
в) коли висновок робиться на підставі одного засновку.
168. Яка із наведених формул правильно зображає логічну операцію перетворення судження?
- а) усі $S \in P$, отже, жодне $S \notin \text{не-}P$;
б) деякі $S \in P$, отже, деякі $P \in S$;
в) усі $S \in P$, отже, жодне $\text{не-}P \notin S$.
169. Яка із наведених формул правильно зображає логічну операцію обернення судження?
- а) усі $S \in P$, отже, деякі $P \in S$;
б) деякі $S \notin P$, отже, деякі $\text{не-}P \in S$;
в) деякі $S \in P$, отже, деякі $S \notin \text{не-}P$.
170. Дедукція у логіці – це шлях:
- а) від часткового до загального;
б) від загального до часткового;
в) від загального до загального.
171. Висновки повної індукції:
- а) достовірні;
б) істинні;
в) ймовірні.
172. До доведень відносимо:
- а) твердження, істинність яких доведена;
б) ймовірні висновки про предмети та явища;
в) категорії силогізму;
г) твердження, істинність яких спростовано.
173. Категоричний силогізм – це:
- а) дедуктивний умовивід, у якому засновки категоричні;
б) індуктивний умовивід з категоричними засновками;
в) сукупність категоричних знань про предмет.
174. Засновки – це:
- а) частина умовиводу, з якої виводиться нове знання;
б) судження, що виведено в результаті процесу мислення;
в) умовні судження.
175. Індукція – це умовивід, у якому...:
- а) висновок робиться про клас у цілому;
б) робиться висновок про окремо взятий предмет;
в) заперечується знання про клас предметів.
176. Умовивід, у якому загальний висновок про клас предметів робиться на тій підставі, що серед спостережуваних фактів не траплялось жодного, який би суперечив узагальненню – це:
- а) наукова індукція;
б) індукція через простий перелік;
в) індукція через відбір фактів.

177. Для отримання істинного висновку в умовиводі необхідно, щоб:
- а) засновки були істинними;
  - б) засновки були хибними;
  - в) один із засновків може бути хибним.
178. Безпосередньою основою індуктивного умовиводу є:
- а) повторюваність ознаки;
  - б) виявлення відмінностей предметів в ознаках;
  - в) повторюваність інформації про предмети та явища;
  - г) відсутність інформації про предмети та явища.
179. Від чого залежить ймовірність висновку в індукції через простий перелік?
- а) від кількості розглядуваних випадків;
  - б) від способу відстежування фактів;
  - в) від змісту предметів та явищ;
  - г) не залежить ні від чого.
180. Середній термін категоричного силогізму:
- а) поняття, що входить до обох засновків та відсутнє у висновку;
  - б) поняття, середнє за обсягом;
  - в) поняття, що відсутнє в одному з висновків.
181. За яких умов неможливо сформулювати категоричний силогізм?
- а) коли у ньому один засновок заперечний;
  - б) коли середній термін розподілений в одному із засновків;
  - в) коли наявні два заперечні засновки.
182. Індукція пов'язана з такими методами наукового пізнання:
- а) моделювання;
  - б) спостереження;
  - в) аналіз.
183. Для індукції через відбір фактів властиво:
- а) знання про всі предмети класу;
  - б) знання про частину предметів класу;
  - в) повторюваність фактів;
  - г) повторюваність ознак предметів.
184. Модуси силогізму – це:
- а) форми суджень;
  - б) спосіб формування умовиводу;
  - в) різновидності фігур силогізму.
185. Умовою повної індукції є:
- а) вивчення ряду однотипних предметів чи явищ;
  - б) вивчення всіх предметів класу;
  - в) порівняння предметів класу;
  - г) порівняння ознак предметів класу.

186. Для формування умовиводу необхідна наявність:
- а) ряду понять;
  - б) ряду суджень;
  - в) ряду аксіом;
  - г) ряду гіпотез.
187. Яка логічна помилка допущена у доведенні «Людина – розумна істота, оскільки вона може мислити. А мислити вона може тому, що вона розумна істота»:
- а) хибна підстава;
  - б) недоведена підстава;
  - в) недостатня підстава;
  - г) коло в доведенні.
188. Фігури силогізму – це:
- а) форми силогізму, що відрізняються розташування середнього терміну у засновках;
  - б) способи побудови суджень у засновках умовиводу;
  - в) форми силогізму, що розрізняються розташуванням більшого терміну.
189. Скільки модусів має кожна фігура категоричного силогізму?
- а) 24;
  - б) 16;
  - в) 64.
190. Який із модусів наявний у другій фігурі силогізму?
- а) ЕАЕ;
  - б) АОЕ;
  - в) ІОО.
191. Умовивід про приналежність предмету певної ознаки на основі схожості в істотних ознаках з іншими предметами називається:
- а) простий категоричний силогізм;
  - б) аналогія;
  - в) наукова індукція.
192. Характеристика – це:
- а) просте речення;
  - б) складне речення;
  - в) перелік найважливіших ознак предмета;
  - г) демонстрація предмета.
193. Опис – це:
- а) класифікація предметів;
  - б) ідентифікація предметів;
  - в) перелік предметів;
  - г) перелік якихось особливих зовнішніх ознак, на основі яких описуваних предмет відрізняють від інших предметів.

194. Безпосереднім називається умовивід:
- а) в якому висновок робиться з декількох засновків;
  - б) в якому висновок робиться необґрунтовано;
  - в) в якому висновок робиться з одного засновку;
  - г) в якому висновок робиться з хибних засновків.
195. Менший термін це:
- а) термін, який займає місце предиката у висновку;
  - б) термін, який не займає місце суб'єкта у висновку;
  - в) термін, який займає місце суб'єкта у висновку;
  - г) термін, який займає місце предиката і суб'єкта у висновку.
196. Більший термін – це:
- а) термін, який займає місце предиката у висновку;
  - б) термін, який займає місце суб'єкта у висновку;
  - в) термін, який не займає місце предиката у висновку;
  - г) термін, який займає місце предиката і суб'єкта у висновку.
197. У категоричному силлогізмі середній термін це:
- а) поняття, яке входить до більшого засновку;
  - б) поняття, яке входить до меншого засновку;
  - в) поняття, яке не входить до більшого засновку;
  - г) поняття, яке входить до обох засновків.
198. Із двох заперечних засновків силлогізму:
- а) можна зробити висновок, який є заперечуваним судженням;
  - б) можна зробити висновок, який є частково-заперечуваним судженням;
  - в) не можна зробити ніякого висновку;
  - г) можна зробити висновок, який є частково-стверджувальним судженням.
199. Фігурами силлогізму називаються форми силлогізму, що відрізняються одна від одної:
- а) розташуванням більшого терміна;
  - б) розташуванням меншого терміна;
  - в) розташуванням середнього терміна;
  - г) розташуванням усіх термінів.
200. У першій фігурі середній термін займає місце:
- а) суб'єкта у більшому засновку і предиката – в меншому;
  - б) предиката у більшому засновку;
  - в) предиката і суб'єкта у меншому засновку;
  - г) предиката і суб'єкта у більшому засновку.
201. Логічна помилка «поспішне узагальнення» виникає внаслідок порушення вимог закону:
- а) тотожності;
  - б) суперечності;

- в) виключеного третього;
  - г) достатньої підстави.
202. Умовиводом називається форма мислення:
- а) в якій дещо стверджується або заперечується;
  - б) в якій з одного або кількох суджень виводиться нове судження;
  - в) в якій відображаються найбільш загальні, суттєві ознаки предметів;
  - г) в якій є три терміни.
203. Простий категоричний силлогізм – це:
- а) неопосередкований умовивід;
  - б) простий умовивід;
  - в) складний умовивід;
  - г) умовивід, який складається із двох засновків і висновку, які є категоричними судженнями.
204. У категоричному силлогізмі розрізняють такі терміни:
- а) менший, більший і середній;
  - б) більший і два середніх;
  - в) середній і два більших;
  - г) середній, більший і двоє менших.
205. Середній термін має бути розподілений:
- а) у більшому засновку;
  - б) у меншому засновку;
  - в) хоча б в одному із засновків;
  - г) не у більшому і не у меншому засновках.
206. Із двох часткових засновків силлогізму:
- а) можна зробити висновок, який є судженням загальностверджувальним;
  - б) можна зробити висновок, який є судженням загальнозаперечувальним;
  - в) можна зробити висновок, який є судженням частковим;
  - г) не можна зробити ніякого висновку.
207. В якому із наведених варіантів визначається теоретичний спосіб обґрунтування істинності висловлювань?
- а) використання аксіом;
  - б) пошук фактів;
  - в) здійснення спостережень.
208. Який із наведених варіантів визначає емпіричний спосіб обґрунтування істинності висловлювань?
- а) використання законів;
  - б) пошук фактів;
  - в) посилення на принципи права.

209. В якому із варіантів правильно визначено специфіку безпосереднього умовиводу?
- а) виведення одного судження на підставі іншого;
  - б) сукупність висловлювань;
  - в) сукупність міркувань.
210. В якому із варіантів правильно названо логічну категорію, під яку можна підвести поняття «умовивід»?
- а) логічний закон;
  - б) форма мислення;
  - в) принцип логічного мислення.
211. В якому із варіантів правильно названо структуру умовиводу?
- а) суб'єкт, предикат, зв'язка;
  - б) засновок, висновок, правила виведення;
  - в) зміст і обсяг.
212. Яка із наведених формул виражає принцип логічного слідування в умовиводах?
- а) $A \rightarrow B$;
  - б) $\neg (A \wedge \neg A)$;
  - в) $A \perp \neg A$.
213. На підставі чого здійснюється обґрунтування виведення висновку із засновоків в умовиводах?
- а) законів логіки;
  - б) правил граматики;
  - в) принципів науки.
214. Що означає принцип логічного слідування в умовиводах?
- а) система взаємопов'язаних формул, із яких визначається тотожно-істинна формула;
  - б) сукупність суджень про певний об'єкт, із яких визначається істинне судження;
  - в) система логічних законів, на підставі яких з істинних засновоків виводиться істинний висновок.
215. В якому із варіантів правильно названо строге виведення висновку із засновоків?
- а) висновок не слідує із засновоків;
  - б) висновок ймовірно слідує із засновоків;
  - в) висновок необхідно слідує із засновоків.
216. В якому із варіантів правильно названо різновид умовиводу?
- а) судження;
  - б) дедукція;
  - в) поняття.
217. В якому із варіантів правильно названо різновид умовиводу?
- а) висновок;

- б) логічний закон;
в) індукція.
218. В якому із варіантів правильно визначено, що таке дедукція?
а) форма мислення;
б) різновид умовиводу, в якому рух міркувань здійснюється від загального до одиничного;
в) ймовірнісний висновок.
219. В якому із варіантів правильно визначено, що таке індукція?
а) різновид умовиводу, в якому рух міркувань здійснюється від одиничного до загального;
б) логічно необхідний висновок;
в) форма мислення.
220. В якому із варіантів правильно визначено, що таке аналогія?
а) форма мислення;
б) логічно необхідний висновок;
в) різновид умовиводу, в якому висновок здійснюється на основі встановлення схожості, подібності предметів у певному відношенні.
221. Яка із наведених формул зображає умовно-категоричний силогізм?
а) $(A \rightarrow B; B \rightarrow C) \rightarrow (A \rightarrow C)$;
б) $(A \rightarrow B; A) \rightarrow B$;
в) $(A \perp B; \neg A) \rightarrow B$.
222. В якому із варіантів правильно визначено, що таке безпосередній умовивід?
а) коли висновок робиться на підставі двох засновків;
б) коли висновок робиться на підставі двох і більше засновків;
в) коли висновок робиться на підставі одного засновку.
223. Яка із наведених формул правильно зображає логічну операцію перетворення судження?
а) усі $S \in P$, отже, жодне S не $\in$ не- P ;
б) деякі $S \in P$, отже, деякі $P \in S$;
в) усі $S \in P$, отже, жодне не- P не $\in S$.
224. Яка із наведених формул правильно зображає логічну операцію обернення судження?
а) усі $S \in P$, отже, деякі $P \in S$;
б) деякі S не $\in P$, отже, деякі не- $P \in S$;
в) деякі $S \in P$, отже, деякі S не $\in$ не- P .
225. Яка із наведених формул правильно зображає логічну операцію протиставлення предикатові?
а) усі $S \in P$, отже, жодне не- P не $\in S$;

- б) жодне $S \notin P$, отже, усі $S \in \text{не-}P$;
в) деякі $S \in P$, отже, деякі $P \in S$.
226. В якому із варіантів правильно названо різновид умовиводу логіки предикатів?
а) умовно-категоричний силлогізм;
б) розділово-категоричний силлогізм;
в) простий категоричний силлогізм.
227. В якому із варіантів правильно описано структуру простого категоричного силлогізму?
а) суб'єкт, предикат, зв'язка;
б) більший і менший засновки, висновок, правила виведення;
в) зміст і обсяг.
228. В якому із варіантів правильно вказано, скільки термінів повинно бути у простому категоричному силлогізмі?
а) чотири терміни;
б) три терміни;
в) два терміни.
229. Яка із наведених логічних помилок відноситься до помилок, що виникають у простому категоричному силлогізмі?
а) поспішне узагальнення;
б) почетверіння терміна;
в) коло у доведенні.
230. В якому із варіантів правильно визначено, що таке ентимема?
а) складний силлогізм;
б) безпосередній силлогізм;
в) скорочений силлогізм, в якому пропущена одна із його складових частин.

Тема 6 **Гіпотеза і версія**

231. Припущення, котре пояснює спостережуване явище, і спосіб мислення в цілому, який включає висування припущення, його розвиток і доведення – це?
а) теорема;
б) аксіома;
в) гіпотеза;
г) закон.
232. 1) висування гіпотези; 2) доведення гіпотези – це стадії:
а) теореми;

- б) аксіоми;
  - в) гіпотези;
  - г) закону.
233. Головний елемент будь-якої гіпотези – це:
- а) теорема;
  - б) аксіома;
  - в) припущення;
  - г) закон.
234. Перевірка гіпотези завжди відбувається шляхом підтвердження:
- а) підтвердження теореми;
  - б) підтвердження аксіоми;
  - в) підтвердження наслідків гіпотези;
  - г) підтвердження закону.
235. Припущення, котре пояснює причину явища або групи явищ у цілому – це:
- а) теорема;
  - б) аксіома;
  - в) загальна гіпотеза;
  - г) закон.
236. Припущення, яке пояснює якийсь окремий бік чи окрему властивість явища чи події – це:
- а) теорема;
  - б) аксіома;
  - в) часткова гіпотеза;
  - г) закон.
237. Припущення, що пояснює закономірність розвитку явищ природи і суспільства – це:
- а) теорема;
  - б) аксіома;
  - в) наукова гіпотеза;
  - г) закон.
238. Тимчасове припущення або здогад, яким користуються, будуючи гіпотези – це:
- а) теорема;
  - б) аксіома;
  - в) робоча гіпотеза;
  - г) закон.
239. Гіпотеза в судовому дослідженні називається:
- а) теорема;
  - б) версія;
  - в) робоча гіпотеза;
  - г) факт.

240. Одне з можливих припущень, які пояснюють злочинну подію в цілому або окрему його обставину в судовому дослідженні, називають:

- а) теорема;
- б) версія;
- в) робоча гіпотеза;
- г) факт.

241. Процес побудови версії розпочинається з виявлення й закріплення:

- а) фактів;
- б) теорем;
- в) законів;
- г) робочих гіпотез.

242. Дедуктивне виведення наслідків із висунутої версії – це один з моментів перевірки:

- а) теореми;
- б) версії;
- в) робочої гіпотези;
- г) факту.

243. Логічне доведення істинності або хибності (спростування версії) – це один з моментів перевірки:

- а) теореми;
- б) версії;
- в) робочої гіпотези;
- г) факту.

244. Щоб спростувати версію, необхідно встановити, що виведені з неї наслідки насправді:

- а) істинні;
- б) хибні;
- в) не існують.

245. Що нам необхідно перевірити для того, щоб довести версію?

- а) наслідки;
- б) теореми;
- в) закони;
- г) робочі гіпотези.

Тема 7

Логічні основи теорії аргументації в судовому дослідженні

246. Сутність доведення полягає у:

- а) обґрунтуванні правильності суджень;
- б) виведенні одного знання з іншого;

- в) порівнянні понять;
  - г) порівнянні суджень.
247. До доведень відносимо:
- а) твердження, істинність яких доведена;
  - б) ймовірні висновки про предмети та явища;
  - в) ймовірні висновки про певні події.
248. В індуктивному умовиводі хід думки здійснюється від:
- а) загального до загального;
  - б) від загального до часткового;
  - в) від часткового до загального.
249. Неповна індукція характеризується:
- а) поширенням відомого про частину предметів на клас у цілому;
  - б) неповнотою наших знань про предмети та явища;
  - в) охоплює знання лише про частину предметів класу.
250. Мовним виразом доведення виступає:
- а) сукупність слів;
  - б) речення;
  - в) сукупність речень.
251. Аргументи доведення – це:
- а) судження;
  - б) поняття;
  - в) умовиводи.
252. Суть прямого доказу як різновиду доведення полягає у:
- а) доведенні істинності тези безпосередньо з істинності аргументів;
  - б) доведенні істинності тези з істинності іншої тези;
  - в) спростуванні тези.
253. Теза доведення – це:
- а) положення істинність якого потрібно довести;
  - б) судження; що використовуються для доведення чогось;
  - в) сукупність понять про однорідні предмети.
254. Факти як різновид аргументів виступають як:
- а) дійсні події та явища;
  - б) можливі варіанти вирішення гіпотези;
  - в) можливі події;
  - г) можливі явища.
255. Підведення часткового випадку під загальне правило характеризує:
- а) дедуктивне доведення;
  - б) індуктивне доведення;
  - в) апагогічне доведення.
256. Спростування – це:
- а) доведення хибності;

- б) доведення істинності протилежного;
  - в) заперечення фактів дійсності.
257. В якому із варіантів правильно названо логічну категорію, під яку підводяться поняття «доведення» і «спростування»?
- а) форма мислення;
  - б) логічний закон;
  - в) логічна операція.
258. В якому із варіантів правильно визначено структуру доведення і спростування?
- а) суб'єкт, предикат, зв'язка;
  - б) засновок, висновок, правила виведення;
  - в) теза, аргумент, демонстрація.
259. В якому із варіантів правильно визначено логічну форму демонстрації доведення і спростування?
- а) судження;
  - б) умовивід;
  - в) поняття.
260. Яка із наведених логічних помилок у доведенні і спростуванні виникає у разі порушення правил по відношенню до тези?
- а) коло в доведенні;
  - б) підміна тези;
  - в) хибна підстава.
261. Яка із наведених логічних помилок у доведенні і спростуванні виникає у разі порушення правил по відношенню до аргументів?
- а) аргумент до людини;
  - б) «не слідує»;
  - в) хибна підстава.
262. Яка із наведених логічних помилок у доведенні і спростуванні виникає у разі порушення правил по відношенню до демонстрації?
- а) недоведена підстава;
  - б) аргумент до публіки;
  - в) «не слідує».
263. В якому із варіантів правильно визначено, що таке логічна помилка?
- а) помилка у міркуваннях людей при порушенні правил граматики;
  - б) помилка у міркуваннях людей при порушенні законів логіки;
  - в) помилка у практичних діях людей при порушенні правил поведінки.
264. В якому із варіантів правильно визначено, що таке софізм?
- а) суперечливе судження;
  - б) ненавмисно зроблена логічна помилка у процесі міркувань;
  - в) навмисно зроблена логічна помилка у процесі міркувань.

265. В якому із варіантів правильно визначено один із способів виникнення софізмів?

а) використання зворотів мовлення для побудови навмисно хибних міркувань;

б) використання парадоксів;

в) використання аргументів.

266. В якому із варіантів правильно визначено, що таке парадокс?

а) логічна помилка у міркуваннях;

б) суперечність у міркуваннях;

в) судження, яке є «незвичним», суперечливим з позиції здорового глузду та емпіричних уявлень людей.

267. Що є предметом дослідження теорії аргументації?

а) наведення аргументів;

б) засоби переконання аудиторії за допомогою мовленнєвого впливу;

в) засоби доведення і переконання аудиторії, учасників дискурсу з метою зміни позиції (поглядів, думок).

268. Яка із наведених властивостей аргументації характеризує її цілеспрямованість у дискурсі?

а) посилення або послаблення переконання конкретної особи або певної кількості людей;

б) виклик певного емоційного ефекту;

в) наведення аргументів.

269. Яка із наведених властивостей аргументації характеризує її раціональність?

а) прийняття на віру кожного судження учасників дискурсу;

б) навмисне неприйняття наведених аргументів, якщо вони істинні;

в) навмисне прийняття наведених аргументів, якщо вони істинні.

270. Який із наведених методів (засобів) аргументації належить до логічних?

а) залякування;

б) наведення аргументів і контраргументів;

в) використання метафор.

271. Який із наведених методів (засобів) аргументації належить до риторичних?

а) критика тези;

б) аргумент до публіки;

в) дотепність.

272. Який із наведених методів (засобів) аргументації належить до психологічних?

- а) гумор;
- б) критика демонстрації;
- в) аргумент до сили.

273. В якому із варіантів правильно визначено, що таке логомахія у суперечці?

- а) сварка;
- б) некоректне ведення суперечки;
- в) помилка, що виникає внаслідок неточного формулювання тези.

274. В якому із варіантів більш точно визначено мету софістики у дискурсі з погляду логіки?

- а) вплив на емоції людей;
- б) виклик подиву людей щодо несподіваності висновків;
- в) створення уявлення щодо істинності міркувань, дійсного стану справ.

275. Який із наведених термінів позначає парадокс?

- а) софізм;
- б) апорія;
- в) теорема.

276. В якій аргументації з відомих передумов за встановленими правилами безпосередньо впливає теза, тобто істинність тези безпосередньо обґрунтовується наявними аргументами?

- а) непрямій аргументації;
- б) прямій аргументації;
- в) теоремі.

277. В якій аргументації потрібно довести хибність антитези і на цій основі зробити висновок про істинність тези?

- а) прямій аргументації;
- б) непрямій аргументації;
- в) теоремі.

278. В якому непрямому доведенні істинність тези доводять завдяки доведенню хибності антитези?

- а) софістичному;
- б) парадоксальному;
- в) апагогічному;
- г) креативному.

279. У якій аргументації теза обґрунтовується шляхом виключення усіх членів розподільного судження (усіх предикатів), окрім одного, що є доказуваною тезою?

- а) софістичному;

- б) парадоксальному;
  - в) апагогічному;
  - г) розподільно-непрямої.
280. Скільки видів має недоказова аргументація?
- а) 2;
  - б) 3;
  - в) 4;
  - г) 5.
281. Як пов'язані між собою основна та часткова тези доведення?
- а) зв'язку немає;
  - б) основна теза існує самостійно;
  - в) часткова теза доводить основну;
  - г) часткова теза суперечить основній.
282. Способом логічного зв'язку тези з аргументами виступає:
- а) судження;
  - б) поняття;
  - в) демонстрація;
  - г) термін.
283. Аксиоми:
- а) не потребують доказу;
  - б) виступають результатами доведення гіпотези;
  - в) доводяться за допомогою законів науки.
284. Що не може вважатись спростуванням тези?
- а) доведення істинності нової тези, котра суперечить спростовуваній;
  - б) виведення з тези наслідків, що суперечать дійсності;
  - в) доведення хибності нової тези, що суперечить спростовуваній.
285. Теза позначається у формі:
- а) категоричного судження;
  - б) питання;
  - в) сукупності понять;
  - г) теореми.
286. Назвіть різновид аргументів у доведенні, які розкривають загально родові та видові якості предмета у доведенні:
- а) факти;
  - б) визначення;
  - в) аксіоми;
  - г) гіпотези.
287. Для спростування тези слід:
- а) довести істинність тези, що суперечить спростовуваній;
  - б) довести правильність формулювання тези;

- в) довести істинність протилежного;
  - г) спростувати аксіому.
288. Яким чином не можна спростувати аргументи?
- а) доведенням їх істинності;
  - б) встановленням недостатності аргументів;
  - в) встановленням недоведеності аргументів.
289. Яка з наведених дій суперечить правилам доведення?
- а) теза повинна бути чітко сформульована;
  - б) протягом доведення теза замінюється іншою;
  - в) вибираються істинні аргументи для доведення.
290. Однією із умов правильної дискусії є наведення достатніх фактів і доказів. Ця умова називається:
- а) аргументацією;
  - б) інтуїцією;
  - в) доказом.
291. Ознакою доведення є:
- а) обґрунтування істинності положення;
  - б) обґрунтування хибності вихідного положення;
  - в) спростування істинності положення.
292. Визначення поняття може стати аргументом доведення, якщо:
- а) воно спростовує гіпотезу;
  - б) доводить гіпотезу;
  - в) відповідає законам галузевої науки;
  - г) не відповідає законам логіки.
293. У ролі тези при доведенні можуть виступати:
- а) гіпотези;
  - б) доведені наукою теореми;
  - в) хибні судження;
  - г) терміни.
294. Назвіть різновиди аргументів у доведенні, які розкривають загально родові та видові якості предмета у доведенні.
- а) факти;
  - б) визначення;
  - в) аксіоми.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО КОНТРОЛЮ

Тема 1

Логічні основи юридичної діяльності

1. У чому полягає предмет та завдання юридичної логіки як науки про мислення?
2. Суть специфіки юридичної логіки як науки про закони, форми та прийоми мислення.
3. Дайте визначення об'єктивної та суб'єктивної юридичної логіки.
4. У чому полягають основні аспекти взаємозв'язку юридичної логіки та юридичної діяльності?
5. Назвіть основні розділи юридичної логіки.
6. Дайте загальну характеристику логіки Стародавнього Сходу.
7. Якими основними ознаками характеризувалася буддистська логіка?
8. Який внесок у розвиток логіки зробила школа ньяя?
9. Як виглядає силогізм школи ньяя?
10. Який внесок у розвиток логіки зробила школа чарвака?
11. Охарактеризуйте старогрецьку логіку до Арістотеля.
12. Чому Геракліта Ефеського вважають засновником логіки?
13. Яку логічну систему сформував Демокріт?
14. Що внесли в логіку Сократ та його учні?
15. Опишіть внесок Платона в логіку.
16. Які твори Арістотеля належать до збірки логічних трактатів «Органон»?
17. Як Арістотель формував основні закони логіки?
18. Як Арістотель класифікує судження?
19. Як співвідносяться поняття та категорії у вченні Арістотеля?
20. Які фігури силогізму сформулював Арістотель?
21. Що таке «парадейгма» в логіці Арістотеля?
22. Які основні логічні помилки виокремлював Арістотель?
23. Охарактеризуйте логіку стоїків.
24. Яку позицію займали стоїки в теорії пізнання й як вона вплинула на їхню логіку?
25. Опишіть учення стоїків про умовний умовивід.
26. Як відрізняються теорія знаків стоїків та епікурейців?
27. Охарактеризуйте логіку епікурейців.
28. Охарактеризуйте логіку середньовіччя.
29. Які нові ідеї внесли в логіку арабомовні філософи?

30. Яка роль отців Церкви в розвитку логіки?
31. Опишіть класифікацію суджень у творах М. Псьола та П. Іспанського.
32. Що нового вніс Новий час у розвиток логіки?
33. У чому особливість логіки Пор-Рояля?
34. Які основні теми в галузі логіки порушували англійські емпіристи?
35. Опишіть логіку І. Канта.
36. Який унесок у розвиток науки логіки зробив Ф. Прокопович?
37. Яку роль у розвитку логіки відіграла Києво-Могилянська академія?
38. Радянський період розвитку української логіки.
39. Хто був засновником розвитку сучасної логіки?
40. Які аксіоми класичної логіки відхиляються від неklasичної логіки?
41. Що таке багатозначна логіка?
42. Як розуміється істина та хиба в неklasичній логіці?
43. Які напрями розвинулися в сучасній логіці?
44. Що таке логічна форма?
45. У чому полягає відмінність істинності думки від її логічної правильності?
46. Як, на вашу думку, співвідносяться логічні форми й об'єктивний світ?
47. Як взаємопов'язані мова і мислення?
48. Розкрийте суть двох аспектів мови та мислення.
49. У чому полягає відмінність між мовою та мисленням.
50. Розкрийте зміст трьох аспектів об'єктивації права.
51. Як юридична логіка впливає на формування логічної культури юриста?
52. У чому полягає значення юридичної логіки для теоретичної та практичної діяльності юристів?

Тема 2

Поняття як логічна форма юридичного мислення

1. Дайте визначення поняття як форми мислення.
2. Охарактеризуйте процес творення поняття.
3. Що таке суттєві ознаки предмета та як вони відображаються поняттям?
4. Поясніть відмінність між ознаками схожості та ознаками відмінності.

5. Проаналізуйте різницю суттєвих та несуттєвих ознак.
6. Класифікуйте ознаки та поясніть їх різновиди.
7. Що таке зміст поняття?
8. Що таке обсяг поняття?
9. Поясніть закон оберненого відношення змісту й обсягу поняття.
10. Як відрізняється поняття в епістемологічному значенні та поняття у формально-логічному значенні?
11. Що таке дефініція?
12. Опишіть структуру дефініції.
13. Класифікуйте різновиди дефініції?
14. Що таке експлікація, та яке її пізнавальне значення?
15. Які є основні правила формування дефініції?
16. Назвіть види понять за змістом.
17. Назвіть види понять за обсягом.
18. Які є види понять за досконалістю?
19. Як поділяються поняття за походженням?
20. Класифікуйте можливі відношення між поняттями.
21. Як візуально зображуються відношення між суміжними поняттями?
22. Які відношення можливі між несумісними поняттями?
23. Що таке узагальнення поняття?
24. Як відрізняються операції узагальнення та абстрагування?
25. Що таке обмеження поняття?
26. Як співвідносяться узагальнення та обмеження понять?
27. Які є різновиди обмеження поняття?
28. Що таке поділ поняття?
29. Які є різновиди поділу поняття?
30. Яких правил потрібно дотримуватися під час поділу поняття?
31. Що таке додавання обсягів понять?
32. Які поняття підлягають додаванню?
33. Що таке множення обсягів понять?
34. В якому відношенні перебувають операції віднімання та доповнення обсягів понять.
35. Як поняття виражається в мові?
36. Що таке природні та конвенційні знаки?
37. Проаналізуйте принципи однозначності, предметності та взаємозамінюваності.
38. Що таке суппозиція термінів?
39. Які є види суппозиції термінів?
40. Як впливає суппозиція терміна на його значення?

41. Яке значення мають поняття в юридичній діяльності?
42. Охарактеризуйте юридичне поняття. У чому полягає сутність правових понять?
43. В якому співвідношенні перебувають поняття «правопорушення» і «склад правопорушення».
44. Назвіть способи та правила визначення понять. Продемонструйте їх на юридичних дефініціях.

Тема 3

Судження як форма логічного мислення юриста

1. Що є матерією судження?
2. Яку форму має судження?
3. Що таке судження існування та його структура?
4. Охарактеризуйте судження відношення та його структуру.
5. Проаналізуйте істиннісне значення судження.
6. Як поділяються прості категоричні судження за кількістю та якістю?
7. Як класифікуються судження за кількістю та якістю водночас?
8. Що таке терміни судження?
9. Які терміни судження називають розподіленими, а які – нерозподіленими?
10. Що таке логічні квантори та яке їх значення в логіці?
11. Що таке «логічний квадрат»?
12. Які судження співвідносяться відповідно до «логічного квадрата»?
13. Які судження можуть бути одночасно істинними (відповідно до «логічного квадрата»)?
14. Які судження можуть бути одночасно хибними (відповідно до «логічного квадрата»)?
15. Що таке таблиці істинності?
16. Дайте визначення модальності судження.
17. Як відрізняються алетичні модальності від інших видів модальності?
18. Які є основні види модальностей?
19. Що таке «теорія можливих світів» і яке її застосування в модальній логіці?
20. Які є основні логічні закономірності відношень між модальними судженнями?
21. Що таке «модальний шестикутник» та які відношення між судженнями він відображає?

22. Які є основні форми перетворення модальних суджень?
23. Що таке «формули Беркана»?
24. Що таке складні категоричні судження?
25. Що таке логічні сполучники?
25. Охарактеризуйте єднальні (кон'юнктивні) судження.
26. Проаналізуйте складні судження, сформовані за допомогою штриха Шефера.
27. Охарактеризуйте розділові (диз'юнктивні) судження.
28. Проаналізуйте складні судження, сформовані за допомогою стрілки Пірса.
29. Охарактеризуйте строго-диз'юнктивні судження.
30. Із яких частин складається умовне судження?
31. Опишіть «парадокси імплікації».
32. Проаналізуйте судження, сформовані за допомогою антиімплікації.
33. Охарактеризуйте судження еквівалентності.
34. Що таке приховані складні судження?
35. Охарактеризуйте ексклюзивні судження.
36. Охарактеризуйте ексцептивні судження.
37. Що таке тавтології та контрадикції?
38. Яке пізнавальне значення має запитання?
39. Що таке логічна коректність запитання?
40. Як розрізняються рема і тема в запитанні?
41. Що таке сильна та слабка форми запитання?
42. Що таке позитивний і негативний засновки запитання?
43. Як впливають позитивний і негативний засновки на коректність запитання?
44. Які помилки найчастіше трапляються під час постановки запитання?
45. Яким типом логічної коректності характеризуються риторичні запитання?

Тема 4

Закони юридичної логіки

1. Для чого потрібні закони логіки?
2. Які формально-логічні закони вважаються основними?
3. Хто сформував основні закони логіки?
4. Як відносяться закони логіки до законів буття?
5. Охарактеризуйте філософську дискусію щодо природи законів логіки.
6. Як формулюється закон тотожності?

7. Опишіть історію формування закону тотожності.
8. Які логічні помилки спричиняє порушення закону тотожності?
9. Охарактеризуйте найвідоміші софізми.
10. Окресліть межі дії закону тотожності.
11. Що таке тотожність?
12. Охарактеризуйте принцип тотожності В. Ляйбніца?
13. Поясніть, у чому полягає принцип тотожності В. Куайна.
14. Дайте визначення закону несуперечності.
15. Опишіть історію формування закону несуперечності.
16. Як закон несуперечності регулює відношення істиннісних значень категоричних суджень?
17. Як закон несуперечності регулює відношення істиннісних значень модальних суджень?
18. Окресліть онтологічні підстави закону несуперечності.
19. Дайте визначення закону виключеного третього.
20. Окресліть історію формування закону виключеного третього.
21. Як закон виключеного третього стосується категоричних суджень?
22. Як закон виключеного третього стосується модальних суджень?
23. Опишіть відношення закону виключеного третього та багатозначної логіки.
24. Окресліть основи три-, чотири- і багатозначної логіки.
25. Дайте визначення закону достатньої підстави.
26. Опишіть історію закону достатньої підстави.
27. Що таке достатня підстава?
28. Що таке необхідна підстава?
29. Охарактеризуйте теорію причин Арістотеля.
30. Що таке *ordo intensionis* і *ordo executionis*?
31. Що таке закон подвійного заперечення?
32. Проаналізуйте різновиди закону подвійного заперечення.
33. Охарактеризуйте закон ідемпотентності.
34. Як застосовується закон ідемпотентності до кон'юнктивних і диз'юнктивних суджень?
35. Що таке закон комутативності?
36. Які різновиди має закон комутативності?
37. Охарактеризуйте закон контрапозиції.
38. Поясніть, у чому полягає проста контрапозиція.
39. Дайте визначення складної контрапозиції.
40. Охарактеризуйте закон асоціативності.
41. Які різновиди має закон асоціативності?

42. Дайте визначення закону дистрибутивності.
43. Окресліть види закону дистрибутивності.
44. Проаналізуйте закони де Моргана.
45. Які перетворення регулюють закони де Моргана?

Тема 5

Умовивід в юридичній діяльності

1. Що таке умовивід?
2. Охарактеризуйте структуру умовиводу.
3. Дайте визначення матерії умовиводу.
4. Вкажіть форму умовиводу.
5. Що таке безпосередні умовиводи?
6. Зазначте, як формуються умовиводи за відношенням логічного квадрата.
7. Як формуються умовиводи модальності?
8. Вкажіть, як формуються умовиводи перетворення.
9. Охарактеризуйте протиставлення предикатів.
10. Що таке протиставлення суб'єктів?
11. Проаналізуйте простий категоричний умовивід.
12. Дайте визначення дедукції.
13. Яку структуру має силізізм?
14. Які терміни містяться в силізізмі?
15. На яких аксіомах ґрунтується силізізм?
16. Охарактеризуйте правила термінів силізізму.
17. Проаналізуйте правила засновків силізізму.
18. Які фігури може мати силізізм?
19. Охарактеризуйте правила фігур силізізму.
20. Що таке модуси фігур силізізму?
21. Які модуси силізізму є правильними?
22. Що таке полісилізізм?
23. З яких частин складається полісилізізм?
24. Назвіть різновиди полісилізізмів.
25. Що таке ентимема?
26. Які є різновиди ентимем?
27. Дайте визначення сориту.
28. Які є різновиди соритів?
29. Що таке розділові умовиводи?
30. Охарактеризуйте суто розділові умовиводи.
31. Проаналізуйте розділово-категоричні умовиводи та їх різновиди.
32. Охарактеризуйте розділово-умовні умовиводи та їх різновиди.

33. Проаналізуйте найпоширеніші помилки під час формування розділових суджень.

34. Що таке умовні умовиводи?

35. Охарактеризуйте суто умовні умовиводи та їх види.

36. Проаналізуйте умовно-категоричні умовиводи та їх види.

37. Охарактеризуйте умовно-розділові умовиводи та їх види.

38. Що таке індукція?

39. Які різновиди має індуктивний умовивід?

40. Як відрізняються повна та неповна індукції?

41. Дотримування яких передумов збільшує ступінь вірогідності неповної індукції?

42. Чим характеризується наукова індукція?

43. Що таке умовивід за аналогією?

44. Як співвідносяться аналогія, дедукція та індукція?

Тема 6

Гіпотеза і версія

1. Що таке гіпотеза? Дайте визначення і наведіть приклади.

2. У яких випадках, висуваючи гіпотезу, користуються аналогією, індукцією і дедукцією?

3. Які елементи включає розробка гіпотези?

4. У чому полягає сутність загальної гіпотези?

5. Часткова гіпотеза та її специфіка.

6. Висування і доведення гіпотези.

7. Наукова гіпотеза та її роль у пізнанні процесів і явищ об'єктивної дійсності.

8. Роль гіпотези у теоретичній і практичній діяльності працівників правоохоронних органів.

9. Дайте визначення версії.

10. Роль версії у теоретичній і практичній діяльності правоохоронних органів України.

11. Бібліографія з навчальної дисципліни «Логіка юридична».

Тема 7

Логічні основи теорії аргументації в судовому дослідженні

1. Поняття аргументації.

2. Визначення доведення як логічної процедури.

3. Характеристика структури доведення.

4. Основні форми демонстрації.

5. Визначення прямого доведення.

6. Основа поділу доведень на прями та непрямі.
7. Поняття апагогічного доведення.
8. Хід формування апагогічного доведення.
9. Визначення розділового доведення.
10. Характеристика спростування як логічної процедури.
11. Визначення видів спростування.
12. Способи спростування тези.
13. Спростування аргументів і демонстрації.
14. Правила і помилки стосовно тези.
15. Правила стосовно аргументів.
16. Помилки, які виникають у разі порушення правил стосовно аргументів.
17. Характеристика правила стосовно демонстрації.
18. Наведіть приклад прямого доведення.
19. Сформулюйте непряме доведення.
20. Наведіть приклад спростування тези.
21. Вимоги доведення.
22. Доведення та спростування та їх роль у юридично-правовій діяльності.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Випадковість невіддільна – випадкова ознака, яка притаманна всім елементам класу.

Висновок умовиводу (*conclusion*) – судження, яким завершується умовивід та яке містить нову інформацію.

Віднімання понять – логічна операція, під час якої від обсягу поняття зменшуваного віднімаються елементи обсягу поняття збільшувального, та водночас утворюється нове поняття, до обсягу якого належать тільки ті елементи обсягу першого поняття, які не входять до обсягу другого.

Дедукція – виведення нового невідомого знання з іншого, відомого.

Дефінієндум (*definiendum*) – поняття, яке підлягає визначенню, дефініюванню, тобто поняття, зміст якого розкривається.

Дефінієнс (*definiens*) – набір понять, за допомогою яких визначається дефінієндум.

Дефініція (*definitio*) – розкриття сутності поняття шляхом вказівки на родову та видові ознаки.

Дефініція акцидентійна – визначення, яке висвітлює в дефінієнсі ознаки, які відмежовують дефінієндум від інших індивідів свого роду.

Дефініція генетична – визначення, яке розкриває природу речі або явища через опис їх виникнення.

Дефініція дескриптивна (описова) – визначення, яке розкриває природу речі або явища через висвітлення їхніх характерних ознак або причин.

Дефініція каузальна – визначення, яке розкриває природу дефінієндуму через причини, які обумовили виникнення речі або явища.

Дефініція метафізична – визначення, яке розкриває природу речі або явища через їхні метафізичні складники, тобто ті складники, які розрізняються не в матеріальній дійсності, а в думках.

Дефініція номінальна – визначення, за посередництвом якого з'ясовується ім'я, яким позначається поняття.

Дефініція реальна – визначення, яке розкриває загальні та суттєві ознаки поняття.

Дефініція сутнісна – визначення, яке розкриває природу речі або явища, ґрунтуючись на їхній сутності, не звертаючись до їхніх виявів і зовнішніх чинників.

Дефініція фізична – визначення, яке розкриває природу речі або явища через їхні фізичні складники.

Диз'юнкція – логічний сполучник, який поєднує два прості судження та відповідає сполучнику живої мови «або».

Дистрибутивності закон – логічний закон, який регулює перетворення кон'юнкції та диз'юнкції.

Додавання обсягів понять – логічна операція над поняттями, внаслідок якої утворюється нове поняття, до обсягу якого входять усі елементи, що наявні в обсязі понять, які додаються.

Експлікація (пояснення) – певне визначення, в якому дотримані не всі формальні вимоги щодо дефініції через неможливість дотримання таких вимог.

Ентимема – скорочена форма простого силогізму, в якому скорочення відбувається шляхом пропускання одного із суджень, які входять до силогізму.

Епісилогізм – силогізм, який є частиною полісилогізму й один із засновків якого є висновком просилогізму.

Епіхейрема – різновид складноскороченого силогізму, який складається з декількох ентимем.

Закон асоціативності – логічний закон, який дає змогу обирати довільний порядок дії логічних сполучників у складному судженні, складники якого поєднані низкою кон'юнкцій або диз'юнкцій.

Закон виключеного третього – логічний закон, відповідно до якого із двох суперечливих суджень одне неодмінно є істинним, друге – хибним, а третього немає і бути не може.

Закон достатньої підстави – логічний закон, відповідно до якого достовірною треба вважати тільки ту думку, істинність якої достатньо обґрунтована.

Закони де Моргана – логічні закони, які вказують на можливість перетворення кон'юнкції в диз'юнкцію за допомогою заперечення і навпаки, тобто пов'язують заперечення, кон'юнкцію та диз'юнкцію.

Закон ідемпотентності – логічний закон, відповідно до якого будь-яке повторення одного і того ж судження за допомогою логічних сполучників кон'юнкції або диз'юнкції тотожне цьому судженню.

Закон комутативності – логічний закон, відповідно до якого прості судження, пов'язані логічними сполучниками кон'юнкції або диз'юнкції, можна міняти місцями.

Закон контрапозиції – логічний закон, який дає змогу перетворювати складні умовні судження, замінюючи місцями антецедент і консеквент та змінюючи їхню якість.

Закон несуперечності – логічний закон, відповідно до якого два судження, в одному з яких щось стверджується, а в другому те саме в той же час і в тому ж відношенні заперечується, не можуть бути одночасно істинними.

Закон оберненого відношення змісту й обсягу поняття – закон, відповідно до якого зростання змісту поняття призводить до зменшення обсягу, а зменшення змісту спричиняє збільшення обсягу.

Закон подвійного заперечення – логічний закон, відповідно до якого заперечення заперечення є твердженням.

Закон тотожності – логічний закон, відповідно до якого кожна думка має бути чіткою за обсягом, зрозумілою за змістом і залишатися незмінною під час одного й того ж міркування.

Запитання логічно коректне – запитання, на яке можна дати істинну відповідь, тобто відповідь, яка є істинним судженням.

Запитання логічно некоректне – запитання, на яке неможливо правильно відповісти.

Запитання нетривіально некоректне – запитання, на яке неможливо дати правильної відповіді.

Запитання тривіально некоректне – запитання, на яке неможливо дати жодної відповіді.

Засновки судження (*premise*) – судження, які входять до умовиводу та містять відому інформацію.

Зміст поняття – набір тих ознак, які охоплюються поняттям і є для нього визначальними.

Знак конвенційний – знак, утворений унаслідок конвенції, домовленості людей щодо використання якогось виразу на означення певної реальності.

Знак природний – знак, пов'язаний зі своїми денотатами (позначуванам) через свою природну конституцію.

Індукція неповна – такий індуктивний умовивід, засновки якого перелічують не всі можливі індивідуальні випадки, які входять до роду, позначеного поняттям-суб'єктом.

Індукція повна – такий індуктивний умовивід, у засновках якого зазначені всі індивіди роду.

Квантифікація (розподілення) термінів – аналіз кількісної характеристики термінів судження.

Класифікація – різновид поділу понять, унаслідок якого систематизуються всі його види.

Контрадикція (логічна суперечність) – складне судження, яке завжди є хибним унаслідок своєї формально-логічної структури.

Кон'юнкція – логічний сполучник, який поєднує два прості судження та відповідає сполучнику живої мови «і».

Логічний квадрат – введене М. Псьолом схематичне зображення відношення істиннісних значень простих суджень.

Матерія судження – складники судження, тобто поняття, відношення яких це судження розкриває.

Матерія умовиводу – складники умовиводу, тобто судження, які містяться в цьому умовиводі.

Множення обсягів понять – логічна операція над поняттями, внаслідок якої утворюється нове поняття, до обсягу якого входять

тільки ті елементи, які одночасно входять до обсягу понять, що множаться.

Модальність деонтична – модальність, яка виражає обов'язковість, тобто те, яким щось повинно чи йому дозволено бути.

Модальність епістемічна – модальність, яка виражає ступінь знання та переконаності, тобто те, наскільки глибоко хтось щось знає.

Модальність судження – ступінь необхідності зв'язку суб'єкта і предиката судження.

Модус заперечно-стверджувальний (*modus tollendo ponens*) – вид розділово-категоричного умовиводу, у якому другий засновок заперечний, а висновок стверджувальний.

Модус стверджувально-заперечний (*modus ponendo tollens*) – вид розділово-категоричного умовиводу, в якому другий засновок стверджувальний, а висновок заперечний.

Негативний засновок запитання – твердження, що принаймні одна відповідь на запитання є хибним судженням.

Обмеження понять – логічна операція, під час якої шляхом додавання видових ознак поняття з меншим змістом, але більшим обсягом перетворюється на поняття з більшим змістом, але меншим обсягом.

Обсяг поняття – набір усіх предметів, які мисляться в понятті.

Ознака випадкова – прикмета всіх або деяких предметів класу, які не є неодмінними для визначення сутності предмета.

Ознака загальна – будь-яка ознака, характерна для всіх елементів загального класу предметів.

Ознака необхідна – ознака, без якої предмет не може існувати.

Ознака несуттєва – ознака, від якої не залежить сутність предмета.

Ознака – прикмета предмета, за посередництвом якої він є схожим або відмінним від інших предметів.

Ознака розрізнення – така ознака, завдяки якій предмети відрізняються між собою.

Ознака суттєва – ознака, яка характеризує сутність предмета.

Ознака схожості – така ознака, наявність якої робить різні предмети схожими між собою.

Поділ поняття – логічна операція, внаслідок якої утворюються поняття, які є видами поняття, яке піддається поділу.

Поділ понять дихотомічний – поділ поняття, внаслідок якого утворюються два контрадикторні (суперечні) поняття.

Позитивний засновок запитання – твердження, що наявна принаймні одна істинна відповідь на запитання, тобто існує хоча б одне істинне судження, яке може бути відповіддю на запитання.

Полісилогізм прогресивний – складний силогізм, у якому висновок просилогізму стає більшим засновком епісилогізму.

Полісилогізм регресивний – складний силогізм, у якому висновок просилогізму стає меншим засновком епісилогізму.

Полісилогізм – складний силогізм, який поєднує декілька простих силогізмів.

Поняття абстрактне – поняття, в якому окреслюються не конкретні речі, а лише їхні ознаки.

Поняття антагоністично співпорядковані – поняття, які є різними видами одного роду, проте себе взаємно виключають та є протилежностями один одному.

Поняття безвідносне – поняття, в якому мислиться предмет, існування якого логічно незалежне від інших предметів.

Поняття загальне – таке поняття, в якому мисляться багато предметів, тобто всі індивіди одного виду.

Поняття збірне – поняття, в якому мислиться не конкретний предмет, а декілька або багато предметів водночас, які спільно утворюють нову дійсність.

Поняття інтуїтивне – поняття, утворене шляхом безпосереднього чуттєвого пізнання.

Поняття конкретне – поняття, в якому мисляться ознаки з їх носіями.

Поняття контрадикторні (суперечні) – антагоністично співпорядковані поняття, що становлять два антитетичні види одного роду та обсяг яких повністю вичерпує обсяг родового поняття.

Поняття контрарні (протилежні) – антагоністично співпорядковані поняття, які становлять два полярні види одного роду.

Поняття негативне – поняття, що розкриває предмет шляхом заперечення ознак, які належать іншим видам цього ж роду.

Поняття нейтрально співпорядковані – поняття, які виражають різні види одного роду, проте не є протилежностями.

Поняття непусте – поняття, в якому мислиться предмет, що існує або колись існував.

Поняття несумісні – такі поняття, обсяги яких не мають спільних елементів.

Поняття одиничне – поняття, до обсягу якого входить тільки один предмет.

Поняття перехресні – поняття, обсяги яких збігаються частково.

Поняття позитивне – поняття, яке виражає наявність у предмета певних ознак.

Поняття просте – таке поняття, яке відображається в мові одним словом.

Поняття пряме – поняття, елементи обсягу якого знаходяться поза пізнанням, тобто індивіди, зовнішні щодо розуму.

Поняття пусте – поняття з нульовим обсягом, тобто таке поняття, яке охоплює предмет, який не існує і ніколи не існував.

Поняття рефлексивне – поняття, утворене розумом, тому елементи його обсягу знаходяться виключно в розумі.

Поняття складне – поняття, яке є результатом перетину декількох інших і, оскільки воно не має окремих слів для свого вираження, розкривається за допомогою набору слів, якими позначаються ті поняття, внаслідок перетину яких воно утворене.

Поняття співвідносне – поняття, зміст якого розкривається тільки залежно від іншого поняття.

Поняття сумісні – поняття, обсяги яких мають спільні елементи, тобто їх обсяги збігаються повністю або частково, інакше кажучи, існують такі індивіди, які водночас входять в обсяги цих понять.

Поняття тотожні – поняття, обсяг яких повністю збігається.

Поняття – форма мислення, за допомогою якої інтелект пізнає якусь сутність, нічого про неї не стверджуючи чи не заперечуючи.

Поняття, що знаходяться у відношенні підпорядкування – поняття, обсяг одного з яких повністю включений в обсяг другого, натомість обсяг другого тільки частково входить в обсяг першого.

Просилогізм – силогізм, висновок якого стає засновком наступної частини полісилогізму.

Сорит прогресивний (гокленієвський) – вид сориту, який утворений із прогресивного полісилогізму.

Сорит регресивний (арістотелевий) – вид сориту, який утворений з регресивного полісилогізму.

Сорит – складноскорочений силогізм, який утворений із полісилогізму шляхом пропускання висновків просилогізму.

Стрілка Пірса – логічний сполучник, протилежний до кон'юнкції, тобто заперечення кон'юнкції.

Судження аподиктичне – судження, в якому зв'язок суб'єкта і предиката є необхідним.

Судження асерторичне – судження, в якому зв'язок суб'єкта та предиката є дійсним, але не необхідним.

Судження відношення – таке судження, в якому мислиться відношення двох понять один щодо одного.

Судження еквівалентності (строгоімплікативне судження) – складне судження, яке містить два простих, з яких кожне є умовою іншого.

Судження ексклюзивне – складне судження, сформоване за допомогою терміна «тільки».

Судження ексцептивне – складне судження, сформоване за допомогою терміна «окрім».

Судження загальне – таке судження, у понятті-суб'єкті якого мисляться всі елементи його обсягу.

Судження загальнозаперечне – судження, яке виражає відношення між поняттями, в якому обсяг поняття-суб'єкта зовсім не включений в обсяг поняття-предиката.

Судження загальностверджувальне – судження, яке виражає відношення між поняттями, в якому обсяг поняття-суб'єкта повністю включений в обсяг поняття-предиката.

Судження заперечне – судження, яке заперечує зв'язок суб'єкта та предиката.

Судження імплікативне – складне судження, яке містить два простих, з яких одне є умовою іншого.

Судженнями існування – такі судження, які виражають факт існування або неіснування чогось.

Судження модальні – судження, які пов'язують суб'єкт і предикат, вказуючи на ступінь імовірності їх зв'язку.

Судження одиничне – судження, суб'єкт якого є одиничним поняттям.

Судження проблематичне – судження, в якому предикат виражає ознаку, яка може бути притаманною суб'єкту, але насправді нею не є, або її наявність не доведена.

Судження прості атрибутивні – судження, які складаються з одного суб'єкта, одного предиката та зв'язки.

Судження складне приховане – судження, яке в повсякденній мові виражаються так само, як і прості судження, однак під час детального розшифрування в них виокремлюються їхні складники.

Судження складне – таке судження, яке об'єднує декілька простих та пов'язує їх логічними сполучниками.

Судження стверджувальне (афірмативне) – судження, яке засвідчує зв'язок суб'єкта та предиката.

Судження – форма мислення, яка через ствердження поєднує два поняття або через заперечення їх розділяє.

Судження часткове – судження, яке виражає зв'язок, або його відсутність, тільки частини індивідів, що входять до обсягу поняття суб'єкта, з поняттям-предикатом.

Судження частково-заперечне – судження, яке виражає відношення між поняттями, в якому обсяг поняття-суб'єкта тільки частково не включений в обсяг поняття-предиката.

Судження часткостверджувальне – судження, яке виражає відношення між поняттями, в якому обсяг поняття-суб'єкта тільки частково включений в обсяг поняття-предиката.

Суппозиція дистрибутивна загальна – таке використання слова, за якого розкривається характеристика, притаманна кожному індивіду, який іменується цим словом.

Суппозиція загальна – використання слова, за якого розкриваються характеристики всіх індивідів, які цим словом іменуються, тобто висловлюється одна або декілька ознак усіх елементів обсягу поняття, яке висловлюється цим словом.

Суппозиція колективна загальна – таке використання слова, за якого розкривається характеристика, притаманна всім індивідам, які іменуються цим словом, тільки тоді, коли вони сприймаються разом, колективно.

Суппозиція логічна – таке використання слова, за якого воно розкриває природу поняття про річ, а не природу самої речі, тобто слово стосується того, що мислиться, а не того, що є.

Суппозиція матеріальна – таке використання слова, за якого воно само себе означає, тобто само є предметом, про який розповідається в реченні, і не використовується на означення сторонніх об'єктів.

Суппозиція партикулярна (часткова) – використання слова, за якого розкриваються характеристики тільки частини індивідів, які цим словом іменуються, тобто висловлюється одна або декілька ознак частини елементів обсягу поняття, яке висловлюється цим словом.

Суппозиція реальна – використання слова, за якого воно за посередництвом поняття розкриває природу речі, тобто виражає реально існуюче, а не тільки те, що мислиться.

Суппозиція терміна – залежність значення слова від його розміщення в реченні.

Суппозиція формальна – таке використання слова, за якого ним іменуються якісь предмети, тобто слово використовується для відображення поняття про певний об'єкт.

Тавтологія (логічна закономірність) – складне судження, яке завжди є істинним унаслідок своєї формально-логічної структури.

Терміни судження – поняття, які входять до судження.

Узагальнення понять – логічна операція, внаслідок якої шляхом віднімання ознак зменшується зміст поняття та збільшується його обсяг.

Умова достатня – така умова, яка самостійно (без інших умов) спричинює наслідок.

Умова необхідна – така умова, без якої наслідок неможливий, але яка самостійно є недостатньою для наслідку.

Умовивід безпосередній – такий умовивід, який складається з одного засновку та висновку.

Умовивід за відношеннями логічного квадрата – умовивід, у якому висновок зроблений на основі закладених у логічному квадраті принципів відношень між судженнями.

Умовивід категоричний – умовивід, засновки та висновок якого є категоричними судженнями.

Умовивід модальності – умовивід, у якому висновки зроблені на основі принципів відношень між судженнями модальності, закладених у модальному шестикутнику.

Умовивід опосередкований – такий умовивід, який містить більше одного засновку та виводить висновок на основі поєднання термінів цих двох суджень-засновків.

Умовивід перетворення – такий умовивід, у якому судження-засновок перетворюється на судження-висновок, зберігаючи кількість та змінюючи якість: стверджувальне судження перетворюється на заперечне, а заперечне – на стверджувальне.

Умовивід розділовий (диз'юнктивний) – умовивід, серед засновків якого присутні розділові (диз'юнктивні) судження.

Умовивід розділово-категоричний – умовивід, у якому один засновок є розділовим судженням, а інший – категоричним.

Умовивід розділово-умовний – умовивід, перший засновок якого є розділовим судженням, а інші – умовними судженнями.

Умовивід суто розділовий – розділовий умовивід, у якому всі засновки та висновок є розділовими судженнями.

Умовивід суто умовний – такий умовивід, який складається виключно з умовних суджень, тобто засновки та висновки якого є умовними.

Умовивід умовно-категоричний – вид умовних умовиводів, у якому умовним є тільки перший засновок, а другий засновок і висновок – категоричні судження.

Умовивід умовно-розділовий (лематичний) – різновид умовного умовиводу, який складається з умовних та розділових суджень.

Умовиводи обернення – такі умовиводи, в яких судження-засновок і судження-висновок міняються місцями, зберігаючи якість.

Умовиводи протиставлення – умовиводи, які поєднують операції перетворення та обернення.

Уявлення – комплект ознак конкретного предмета, який людина сприймає за допомогою органів чуття й який вона здатна відтворити завдяки пам'яті.

Форма судження – характер відношення між поняттями в судженні.

Форма умовиводу – характер відношення між судженнями в умовиводі.

Штрих Шефера – логічний сполучник, протилежний до кон'юнкції, тобто заперечення кон'юнкції.

Авторський колектив:

Бліхар В'ячеслав Степанович
доктор філософських наук, професор

Поцюрко Олег Юрійович
кандидат філософських наук, доцент

Приймак Богдан Іванович
кандидат філософських наук, доцент

ЛОГІКА ЮРИДИЧНА

Навчально-методичний посібник
у схемах і таблицях

Редактор – *І. Воловенко*
Коректор – *І. Воловенко*

Підписано до друку 25.04.2018 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 9,99
Тираж 100 прим. Зам. № 47

Віддруковано ПП «Арал», м. Львів, вул. О. Степанівни
Свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта
підприємницької діяльності № 13135 від 09.02.1998 р.